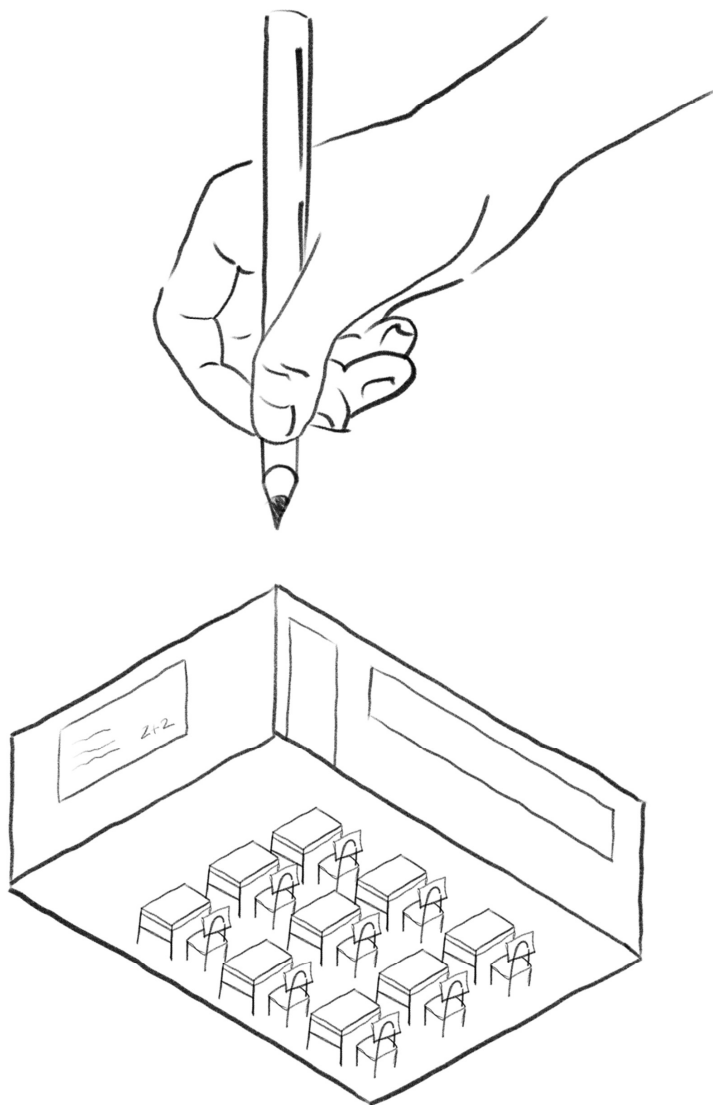

" Χωρικά αποτυπώματα στο σχολικό περιβάλλον"

Διερευνώντας το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο των συγχρόνων εκπαιδευτικών θεωριών.

" Χωρικά αποτυπώματα στο σχολικό περιβάλλον"

Διερευνώντας το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο των συγχρόνων εκπαιδευτικών θεωριών.

Εξεταστική επιτροπή:

Ουγγρίνης Κωνσταντίνος-Αλκέτας | Επιβλέπων

Καθηγητής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης

Κακάβας Σπυρίδων

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης

Καραγιάννη Άννα

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης

Υποβλήθηκε στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης | Ιούλιος 2025

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο-Αλκέτα Ουγγρίνη, για την καθοδήγηση και υποστήριξη του κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας καθώς και την οικογένεια μου για την αμέριστη υπομονή και συμπαράσταση καθ' όλη την διάρκεια αυτού του ταξιδιού.

Περιεχόμενα:

Μέρος 1: Εισαγωγικά στοιχεία

- 1.1 Σκοπός της εργασίας
- 1.2 Αντικείμενο
- 1.3 Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Μέρος 2: Μέθοδος

- 2.1 Μέθοδος Συλλογής Στοιχείων
- 2.2 Ερμηνευτική Μέθοδος
- Υπόθεση εργασίας και Ερευνητικά Ερωτήματα

Μέρος 3: Ευρήματα

Κεφάλαιο 1.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Friedrich Froebel

Κεφάλαιο 2.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Rudolf Steiner

Κεφάλαιο 3.

Η εκπαιδευτική θεωρία της Maria Montessori

Κεφάλαιο 4.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Loris Malaguzzi και η προσέγγιση Reggio Emilia

Μέρος 4: Ερμηνεία

Μέρος 5: Βιβλιογραφία

Μέρος 6: Κατάλογος εικόνων

ε2. Εικονογράφηση της Felicity Sala

Η παρούσα ερευνητική εργασία διερευνά τα σχεδιαστικά εργαλεία που ενισχύουν τον διάλογο μεταξύ αρχιτεκτονικής και παιδαγωγικής στα πρώιμα χρόνια εκπαίδευσης (νηπιαγωγείο και δημοτικό). Αφετηριακή σκέψη υπήρξε η ανάγκη κατανόησης της σχέσης μεταξύ χρηστή και χώρου στο σχολικό περιβάλλον καθώς και του ρόλου του αρχιτέκτονα σε αυτή τη δυναμική.

Σε πρώτο στάδιο η έρευνα εστιάζει στην μελέτη των σύγχρονων εκπαιδευτικών θεωριών. Μέσα από τις συνεχείς έρευνες και περιγραφές των εκπαιδευτικών, καταγράφονται οι χωρικές ποιότητες που πρέπει να έχει ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον στο οποίο παιδιά, γονείς και δάσκαλοι ζουν ευχάριστα. Στην συνέχεια, επιχειρείται ο σχεδιασμός των χωρικών ποιοτήτων σε απλά διαγράμματα, με έμφαση στις σχέσεις και όχι στις μορφές και τα οποία συνθέτουν το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο της μελέτης. Στο τελευταίο στάδιο πραγματοποιείται τεκμηρίωση του λεξιλογίου μέσα από παραδείγματα σχολικών χώρων, που αντιπροσωπεύουν τις παιδαγωγικές θεωρίες.

Η εργασία δεν αποτελεί μια "συνταγή" για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να οργανωθεί το σχολικό περιβάλλον, αλλά πρόκειται για ένα σημείο αναφοράς και αναστοχασμού για τον αναγνώστη. Προσπαθεί να τον πείσει ότι η σχεδιαστική πράξη πρέπει να εξελίσσεται παράλληλα με την θεωρία καθώς και να τον παροτρύνει να εμπνευστεί και να δημιουργήσει νέα σχεδιαστικά εργαλεία.

Λέξεις κλειδιά: χωρικά αποτυπώματα, σχολική αρχιτεκτονική, λεξιλόγιο, εκπαιδευτικές θεωρίες, σχολικό περιβάλλον

Μέρος 1: Εισαγωγικά στοιχεία

1.1 Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του χώρου του σχολείου μέσα από την σκοπιά των σύγχρονων εκπαιδευτικών θεωριών και της αρχιτεκτονικής.

1.2 Αντικείμενο

Αντικείμενο μελέτης αποτελούν οι εκπαιδευτικοί χώροι νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων που είναι πρότυπα των εκπαιδευτικών θεωριών. Με στόχο την καλύτερη τεκμηρίωση της έρευνας, σε κάθε κεφάλαιο παρατίθεται φωτογραφικό υλικό από διαφόρους εκπαιδευτικούς τόπους, ενώ στην ενότητα των παραδειγμάτων παρουσιάζονται ενδεδειγμένα δυο σχολεία ανά εκπαιδευτική φιλοσοφία.

1.3 Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Από τα πρώιμα στάδια της έρευνας ήταν εμφανές ότι η θεματική της "σχολικής αρχιτεκτονικής" έχει ένα ευρύ αλλά και αρκετά περίπλοκο φάσμα βιβλιογραφίας καθώς οι περισσότερες έρευνες έχουν συχνά μονομερή οπτική ανάλογα τον επιστημονικό κλάδο (αρχιτεκτονική, εκπαίδευση, ψυχολογία και νευροεπιστήμη). Ο συγγραφέας θεώρησε ότι για να παρουσιαστεί καλύτερα η δυναμική της σχέσης μεταξύ χώρου και χρήστη, η εργασία πρέπει να συνδυάσει την θεωρία (εκπαιδευτικά μοντέλα) με την πράξη (αρχιτεκτονική). Έμπνευση για την εξέλιξη της εν λόγω ερευνητικής αποτέλεσαν τα παρακάτω ερευνητικά κείμενα,

Sarah Scott, "*Architecture for children*", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010

Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από την Ακαδημία Domus του Μιλάνου και το κέντρο Reggio Children), "*Children, Spaces, Relations*", Ιταλία, 1998

Πρόκειται για δύο πρωτοποριακές επιστημονικές μελέτες που συνδυάζουν τις απόψεις ειδικών από των εκπαιδευτικό τομέα και την αρχιτεκτονική.

Επιπλέον εντύπωση φέρει, ότι σε κάθε κεφάλαιο τα περισσότερα στοιχεία για τον σχολικό χώρο προήρθαν από ιστοσελίδες και εκπαιδευτικό υλικό σχολείων που ακολουθούν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα κάθε θεωρίας.

Η συλλογή στοιχείων βασίστηκε κυρίως σε βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα. Επιπλέον με στόχο την τεκμηρίωση και καλύτερη κατανόηση του θέματος συλλέχθηκε εικονογραφικό υλικό και δημιουργήθηκαν προσωπικά διαγράμματα και κολάζ.

2.2 Ερμηνευτική Μέθοδος

Υπόθεση εργασίας

« Ο σχολικός χώρος δεν είναι ένα σύνολο από τοίχους, πόρτες και παράθυρα. Είναι το πεδίο εκπαίδευσης και εκμάθησης των παιδιών μας, όπου μεταξύ χώρου και χρήστη αναπτύσσεται μία διαλεκτική σχέση. »

- Μαρία Γαϊτανίδη¹

Μακροχρόνια προσωπικά ερωτήματα γύρω από τον τρόπο και τον τόπο της εκπαιδευτικής διαδικασίας θέτουν το έναυσμα των "αρχιτεκτονικών" μου σκέψεων για την παρούσα ερευνητική εργασία. Συγκεκριμένα η μελέτη διερευνά τα χωρικά χαρακτηριστικά του σχολικού περιβάλλοντος μέσα από τις σύγχρονες εκπαιδευτικές θεωρίες των πρωίμων εκπαιδευτικών χρόνων και προσπαθεί να τα κωδικοποιήσει σε χρήσιμα σχεδιαστικά εργαλεία για την αρχιτεκτονική διαδικασία.

Οι λεκτικές περιγραφές των εκπαιδευτικών γύρω από τις εμπειρίες τους στον τομέα της μάθησης φανερώνουν ότι αντιλαμβάνονται ξεκάθαρα τις αισθητηριακές ποιότητες του χώρου της τάξης και του μικρόκοσμου της αυλής, που κάνουν τους ίδιους αλλά και κυρίως τα παιδιά να νιώθουν άνετα στο σχολικό περιβάλλον. Μέσα από αυτά τα στοιχεία η μελέτη κτίζει το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο των εκπαιδευτικών τόπων, πρόκειται δηλαδή για εικονογραφημένα διαγράμματα που δίνουν έμφαση όχι στην μορφή ή ογκοπλασία του χώρου αλλά στις σχέσεις μεταξύ αρχιτεκτονικών ποιοτήτων και συναισθημάτων του χρήστη.

Τα διαγράμματα προσπαθούν να φέρουν στο επίκεντρο του αναγνώστη κρίσιμα ερωτήματα γύρω από την σχεδιαστική μεθοδολογία, όπως "για ποιους πραγματικά σχεδιάζουμε ένα σχολείο;" και "πώς μπορεί ο χώρος να ενισχύσει την μάθηση;". Δεν αποσκοπούν στην δημιουργία μοτίβων και γρήγορων αρχιτεκτονικών λύσεων, η κατανόηση του χρήστη είναι μια χρονοβόρα αλλά και αναγκαία διαδικασία για τον σωστό σχεδιασμό ενός σχολείου.

---

¹ Απόσπασμα από τη διπλωματική εργασία της Μαρίας Γαϊτανίδη με τίτλο "Η Παιδαγωγική του Χώρου: Σχολική Αρχιτεκτονική", Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα, 2010, σελ. 6

Όπως προαναφέρθηκε η θεματική της σχολικής αρχιτεκτονικής έχει απασχολήσει επιστήμονες από διάφορους κλάδους, στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία το αντικείμενο της έρευνας προσεγγίζεται, αρχικά από την οπτική τεσσάρων βασικών εκπαιδευτικών θεωριών, δηλαδή καταγράφεται τη φιλοσοφία του κάθε μοντέλου, γύρω από την εκπαιδευτική διαδικασία, τον ρόλο του παιδιού σ' αυτή και το σχολικό περιβάλλον και σε δεύτερη φάση αναλύεται από την σκοπιά της αρχιτεκτονικής.

Οι εκπαιδευτικές θεωρίες επικεντρώνονται κυρίως στην μάθηση της προσχολικής αγωγής επειδή τότε τα παιδιά βρίσκονται σε ένα κρίσιμο αναπτυξιακό στάδιο και θέτουν τα θεμέλια για την διαμόρφωση χαρακτήρα. Επομένως τα παραδείγματα σχολικών κτηρίων που θα μελετηθούν είναι κυρίως κέντρα νηπιαγωγείου, βέβαια θεωρούμαι ότι οι θεωρίες εφαρμόζονται εξίσου καλά μέχρι τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού. Αντίθετα στην εφηβική περίοδο αλλάζουν οι προτεραιότητες των παιδιών καθώς και η αντιμετώπιση τους από την εκπαιδευτική κοινότητα, είναι πλέον νεαροί ενήλικες και οι θεωρίες εκπαίδευσης που θα μελετήσουμε, δεν εφαρμόζονται απόλυτα στις ανάγκες τους.

Όσο αφορά την μεθοδολογική προσέγγιση, η εργασία δομείται σε τέσσερα κεφάλαια, ένα για κάθε εκπαιδευτική φιλοσοφία. Τα κεφάλαια κατατάσσονται με χρονολογική σειρά, ανάλογα την περίοδο εμφανίσεως του κάθε εκπαιδευτικού ρεύματος και όπως θα διαπιστώσουμε μέσα από το τρίτο μέρος της εργασίας, συχνά μια θεωρία θέτει τις βάσεις για κάποια μεταγενέστερη.

Κεφάλαιο 1.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Friedrich Froebel | 19^{ος} αιώνας

Κεφάλαιο 2.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Rudolf Steiner | 19^{ος} -20^{ος} αιώνας

Κεφάλαιο 3.

Η εκπαιδευτική θεωρία της Maria Montessori | 19^{ος} -20^{ος} αιώνας

Κεφάλαιο 4.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Loris Malaguzzi και η προσέγγιση Reggio Emilia | 20^{ος}

Κάθε κεφάλαιο χωρίζεται σε έξι ενότητες, με τις παρακάτω θεματικές:

(κεφάλαιο N)

κ N.1 Εισαγωγή

κ N.2 Η φιλοσοφία και η εικόνα του παιδιού

κ N.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον

κ N.4 Χωρικά αποτυπώματα

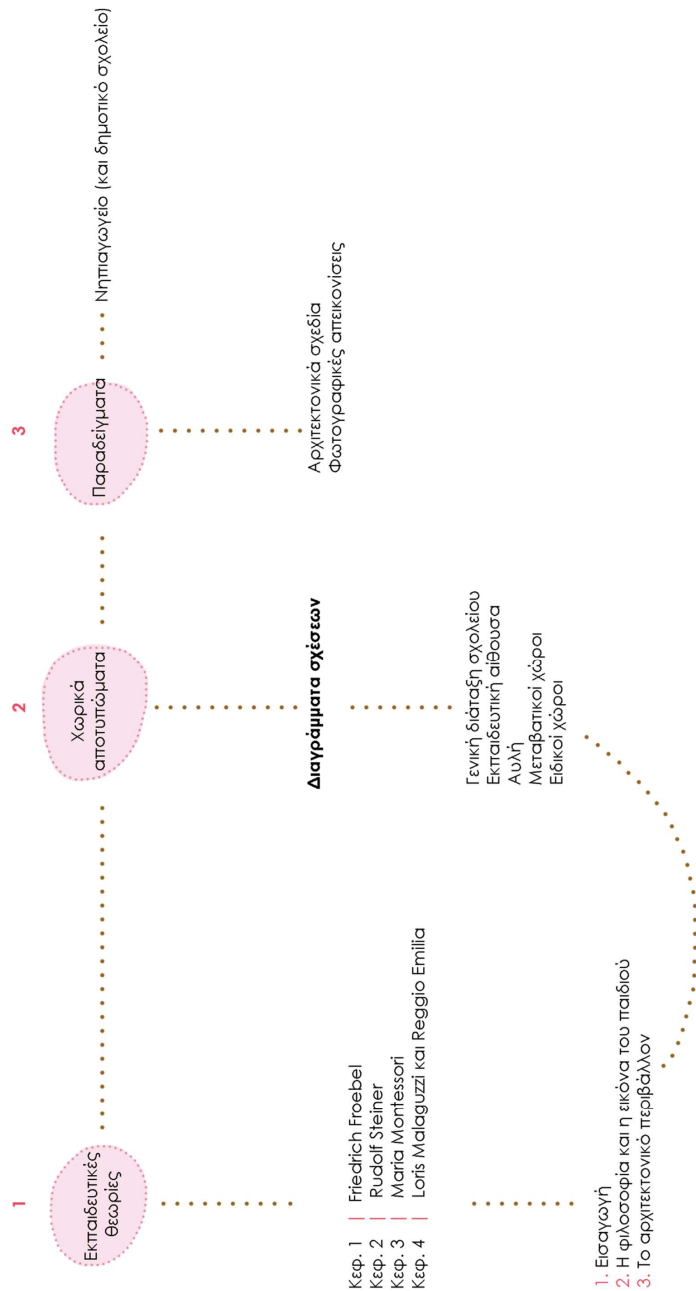
κ N.5 Παραδείγματα

κ. N.6 Συμπεράσματα

Η έρευνα περιορίζεται στις χωρικές περιγραφές των βασικών σχολικών τόπων, όπως η γενική διάταξη του σχολείου, τα χαρακτηριστικά της αίθουσας, του προαύλιου χώρου, των μεταβατικών χώρων και τέλος των ειδικών χώρων (ατελιέ, χώροι χαλάρωσης, τουαλέτες κτλ.). Οι δευτερεύον αισθητηριακές ποιότητες όπως, ο φωτισμός, ο αερισμός, τα υλικά και τα χρώματα παραλείπονται από την έρευνα σένα μεγάλο βαθμό, όχι επειδή θεωρούνται κατώτερης σημασίας αλλά επειδή δεν υπάρχει επαρκής βιβλιογραφία. Για την ακρίβεια είναι αρκετά δύσκολο να περιγράψουν αντικειμενικά αυτές οι ποιότητες διότι εξαρτώνται και μεταβάλλονται από την κουλτούρα του τόπου.²

Τέλος τα παραδείγματα σχολικών κτηρίων που θα παρουσιαστούν στην θεματική ενότητα κ N.5 κάθε κεφαλαίου, έχουν επιλεγεί επειδή αντιπροσωπεύουν τα τέσσερα εκπαιδευτικά μοντέλα που μελετάμε και έτσι θα μπορέσουμε να διαπιστώσουμε καλύτερα την δυναμική της σχέσης μεταξύ θεωρίας και πράξης.

² Σ: Προτείνω σε όποιον ενδιαφέρεται περαιτέρω για αυτό το θέμα να διαβάσει το ερευνητικό κείμενο "Children, Spaces, Relations", η ομάδα του Reggio Children και της Ακαδημία Domus έχει προσεγγίσει με ένα πολύ εκτενή και πρωτότυπο τρόπο αυτές τις αισθητηριακές ποιότητες μέσα στα νηπιαγωγεία Reggio.

61.

Ερευνητικά Ερωτήματα

1. Ποιες είναι οι βασικές αρχές κάθε εκπαιδευτικής θεωρίας;
2. Υπάρχουν κοινά στοιχεία μεταξύ των εκπαιδευτικών θεωριών; Πώς μεταφράζονται σε χωρικά χαρακτηριστικά;
3. Τι φανερώνουν τα χωρικά αποτυπώματα για την σχέση του χρήστη με τον χώρο στην περίπτωση παιδιού και σχολείου;
4. Ποιες είναι οι κυριότερες χωρικές ποιότητες που μαρτυρούν τα διαγράμματα;
5. Πώς πρέπει να σχεδιαστεί ο σχολικός χώρος για να είναι ευχάριστος στον χρήστη και αποδοτικός ως προς την εκπαιδευτική διαδικασία;
6. Μπορούν να εφαρμοστούν τα συμπεράσματα της μελέτης σε υφιστάμενα σχολικά περιβάλλοντα;

ε3. Εικονογράφηση της Claire Keane από το βιβλίο "Once Upon a Cloud"

ε4. Πίνακας της Jo Héliotrope, με τίτλο "La classe de mon père" ,1994

«Ήθελα να εκπαιδεύσω τους ανθρώπους να είναι ελεύθεροι, να σκέφτονται,
να δρουν για τον εαυτό τους.»

- Friedrich Froebel³

Κεφάλαιο 1.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Friedrich Froebel
(1782-1852)

Η έρευνα της εργασίας ξεκινάει δικαίως από τον Friedrich Froebel, ιδρυτή του όρου "kindergarten"⁴ και συχνά αποκαλούμενο "Αρχιτέκτονα της προσχολικής εκπαίδευσης", καθώς από της αρχές του 19^{ου} αιώνα πίστεψε στις κοινωνικές αλλαγές μέσω της εκπαίδευσης⁵ και έθεσε τα θεμέλια για το σύγχρονο νηπιαγωγείο.

Ο Froebel ξεκίνησε την πανεπιστημιακή του εκπαίδευση ως αρχιτέκτονας όμως το ενδιαφέρον του για την μάθηση τον οδήγησε να γίνει δάσκαλός και στην συνέχεια εκπαιδευτικός φιλόσοφος.⁶ Από την αρχή της καριέρας του ως εκπαιδευτικός ήταν αντίθετος με την εκπαιδευτική θεωρία της εποχής του και την "δασκαλοκεντρική" προσέγγιση⁷, με αποτέλεσμα το 1817 να δομήσει την δική του εκπαιδευτική μέθοδο βασισμένη στις πεποιθήσεις του, όπως ότι τα πρώιμα στάδια ανάπτυξης είναι πολύ σημαντικά για την διαμόρφωση του παιδιού και ότι το παιχνίδι είναι αναπόσπαστο κομμάτι της μάθησης. Υστέρα το 1837 ίδρυσε το πρώτο νηπιαγωγείο στο Bad Blankenburg της Γερμανίας, όπου εκεί πειραματίστηκε και έκανε πράξη όλες τις ιδέες του γύρω από την μάθηση.⁸

³ Αναφορά κατά λέξη του Friedrich Froebel από το βιβλίο της Irene M. Lilley με τίτλο "Friedrich Froebel: A Selection from His Writings", εκδόσεις Πανεπιστημίου Cambridge, Cambridge UK, 1967, σελ.41

⁴ Γερμανικός όρος για το "νηπιαγωγείο", αυτολεξεί μετάφραση "ο κήπος του παιδιού" (kinder = child = παιδί / garten = garden = κήπος), πηγή: Tiffeni Goesel, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Rediscovering Kindergarten: The Life and Legacy of Friedrich Froebel", ιστοσελίδα "Community Playthings"

⁵ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 7

⁶ Kristina Preidyte, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Friedrich Froebel: The Architect of Early Childhood Education", ιστοσελίδα "Hatching Dragons"

⁷ Σ: "δασκαλοκεντρική" προσέγγιση σημαίνει ότι ο δάσκαλος είναι το επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, είναι η αυθεντία εντός της τάξης και ο μαθητής οφείλει να τον ακολουθεί χωρίς αντιρρήσεις.

⁸ Ο.π. Kristina Preidyte, διαδικτυακό άρθρο

κ 1.2 Η φιλοσοφία και η εικόνα του παιδιού

Όπως προαναφέρθηκε η κεντρική ιδέα γύρω από την φιλοσοφία του Froebel είναι το παιχνίδι καθώς ενισχύει την μάθηση μέσω του φανταστικού κόσμου που χτίζουν τα παιδιά, ενθαρρύνει την κοινωνικοποίηση και καλλιεργεί κινητικές και νοητικές δεξιότητες. Αντιλήψεις που θεωρούνται δεδομένες για την σημερινή εποχή, την περίοδο του Froebel ήταν άκρως ριζοσπαστικές. Το παιχνίδι θεωρούνταν αδράνεια και τα παιδιά αντιμετωπιζόνταν ως μικροί ενήλικες, η κοινωνία βιάζονταν να προσπεράσει τα πρώιμα αναπτυξιακά στάδια και στόχευε στην διαμόρφωση ενηλίκων, χρήσιμων για την οικονομική της ανάπτυξη.⁹

Στο "οικοσύστημα" του νηπιαγωγείου που κατασκεύασε ο Froebel το παιδί τοποθετείται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο Froebel βλέπει το παιδί ως αυτόνομο όν, ικανό να αναλάβει ρίσκα και ευθύνες, το χαρακτηρίζει ενεργητικό, δραστήριο, γεμάτο περιέργεια και δημιουργικότητα¹⁰. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ο Froebel οικοδομεί το νηπιαγωγείο ως τόπος συναισθηματικής ασφάλειας και ελεύθερης βούλησης, όπου επιτρέπει στο παιδί να αναπτυχθεί στους δικούς του ρυθμούς.

Οι βασικές αρχές της εκπαιδευτικής θεωρίας του Friedrich Froebel, όπως καταγράφονται από την Helen Tovey¹¹:

1. Ελευθερία με καθοδήγηση
2. Ενότητα, σύνδεση και κοινότητα
3. Αλληλεπίδραση με τη φύση
4. Μάθηση μέσω της αυτενέργειας και του προβληματισμού
5. Η κεντρική σημασία του παιχνιδιού
6. Η δημιουργικότητα και η δύναμη των συμβόλων
7. Εκπαιδευτικοί, γνώστες και φροντιστές

1. Ελευθερία με καθοδήγηση

Ο Froebel θεωρούσε ότι τα παιδιά πρέπει να είναι ελεύθερα, να σκέφτονται, να προβληματίζονται, να λαμβάνουν αποφάσεις και να εφευρίσκουν λύσεις στα παιχνίδια τους. Συγκεκριμένα ο ίδιος έλεγε ότι « Το παιδί είναι ελεύθερο να καθορίσει τις δικές του ενέργειες σύμφωνα με τους νόμους και τις απαιτήσεις του παιχνιδιού που συμμετέχει. Μόνο μέσα από το παιχνίδι είναι σε θέση να αισθάνεται ότι είναι ανεξάρτητο και αυτόνομο»¹², όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα ο τόπος του νηπιαγωγείου πρέπει να επιτρέπει στα παιδιά να δρουν αυτόνομα και να καλλιεργούν την μοναδικότητα τους.

⁹ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 7

¹⁰ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

¹¹ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

¹² Αναφορά κατά λέξη του Friedrich Froebel από το βιβλίο του Joachim Liebschner με τίτλο "A Child's Work: freedom and guidance in Froebel's educational theory and practice", the Lutterworth Press, Cambridge UK, 1992, σελ. 69

Αλλά όπως είπε και ο φιλόσοφος Immanuel Kant, «Η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζουν να θίγονται τα όρια της ελευθερίας των άλλων»¹³ δηλαδή η πραγματική ελευθερία που περιγράφει και ο Froebel, έχει ευθιγές, όρια, υπακούει σε κανόνες και πρώτιστος είναι ένα αίσθημα σεβασμού προς το περιβάλλον και τους συνανθρώπους μας. Πίστευε ότι η ελευθερία δεν δίνεται στα παιδιά αλλά αποκτάται με προσπάθεια και αγώνα, είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας δοκιμών και σφαλμάτων, καθώς καμία φορά είναι απαραίτητη η καθοδήγηση ενός ενήλικα. Εκεί επικεντρώνεται και ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο νηπιαγωγείο του Froebel, ο δάσκαλος είναι παρών, θέτει το πλαίσιο της ελευθερίας μέσα στην τάξη, δημιουργεί αφορμές, ενισχύει και πάνω από όλα δεν περιορίζει το παιχνίδι.¹⁴

2. Ενότητα, σύνδεση και κοινότητα

Η δεύτερη αρχή της εκπαιδευτικής θεωρίας που μελετάμε, έχει να κάνει με το αίσθημα σύνδεσης και ύπαρξης. Πρόκειται για την αντίληψη ότι είμαστε μέρος ενός συνόλου, το σύμπαν, στο οποίο όλα συνδέονται. Ο Froebel πίστευε ότι η ύπαρξη μας δεν μπορεί να κατανοηθεί πλήρως χωρίς την αντίληψη των συνανθρώπων μας, της χλωρίδας και της πανίδας του τόπου μας, των φυσικών στοιχείων καθώς και των άστρων χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από εμάς.

Όπως περιγράφει η Δρ. Stella Louis στο έγγραφο με τίτλο "A Froebelian Approach: Observing young children",

« .... Τα παιδιά είναι ολόκληρα όντα των οποίων οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι πράξεις είναι αλληλένδετες. Τα μικρά παιδιά μαθαίνουν με ολιστικό τρόπο και η μάθηση δεν θα πρέπει ποτέ να διαχωρίζεται από όλα όσα την συνδέουν. ....»¹⁵. Στην φρομπελιανή φιλοσοφία η μάθηση πρέπει να συνδέεται με τα βιώματα των παιδιών και το περιβάλλον τους. Οι εμπειρίες που έχουν βιώσει τα παιδιά εμπνέουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι περιπάτοι που πήγαινε ο Froebel τα παιδιά στην τοπική κοινότητα, εκεί γνώριζαν ντόπιους εμπόρους και μάθαιναν πως λειτουργεί η κοινωνία καθώς εμπνέονταν και ενίσχυαν το φανταστικό παιχνίδι.¹⁶

¹³ Αναφορά κατά λέξη του Immanuel Kant στο βιβλίο του με τίτλο "Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals", μετάφραση από τον Γιάννη Τζαβάρα, εκδόσεις Δωδώνη, Ελλάδα, 1984

¹⁴ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

¹⁵ Απόσπασμα από το άρθρο της Δρ. Stella Louis με τίτλο "A Froebelian Approach: Observing young children", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

¹⁶ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

3. Αλληλεπίδραση με τη φύση

Όπως περιγράφει η ετυμολογία του όρου "kindergarten", ο κήπος αποτελούσε πηγή έμπνευσης για τον Friedrich Froebel επειδή βοηθάει στην κατανόηση της φύσης και στην αρχή της ενότητας, που περιγράφηκε προηγουμένως.

Ο κήπος είναι τόπος δραστηριοποίησης, περιέργειας και παιχνιδιού. Είναι ένας από τους καλύτερους τρόπους όπου τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με την φύση. Συγκεκριμένα στα νηπιαγωγεία κάθε παιδί έχει από ένα δικό του παρτέρι, όπου μπορεί να φυτεύσει σπόρους, να αισθανθεί την αλλαγή του καιρού και το πέρασμα των εποχών, να γνωρίσει τον ζωικό κόσμο της αυλής και τέλος με την χρήση κηπευτικών εργαλείων να αποκτήσει νέες δεξιότητες.¹⁷

4. Μάθηση μέσω της αυτενέργειας και του προβληματισμού

Η πεποίθηση ότι τα παιδιά είναι μοναδικά, σκέφτονται και αντιδρούν με διαφορετικό τρόπο, είναι η αφετηρία της μάθησης στο φρομπελιανό εκπαιδευτικό σύστημα.¹⁸ Τα παιδιά για τον Froebel είναι εκ φύσεως διερευνητικά όντα και έχουν έμφυτη ώθηση για αυτενέργεια ήδη από την γέννηση τους.¹⁹

Όπως έλεγε ο Froebel, « Να μάθεις κάτι στην ζωή μέσα από την πράξη βοηθάει περισσότερο στην ανάπτυξη, καλλιέργεια και ενδυνάμωση του εαυτού παρά η λεκτική μάθηση »²⁰, δηλαδή υποστήριζε ότι η πηγή της μάθησης βρίσκεται στην πρώιμη αναπτυξιακή δραστηριότητα των παιδιών²¹, την απέραντη περιέργεια που κατέχουν για τον κόσμο. Παρόλα αυτά η "αυτοδραστηριοποίηση" των παιδιών συχνά χρειάζεται υποστήριξη από τους ενήλικες, ώστε να εμβαθύνουν την περιέργεια, τους προβληματισμούς και την επίγνωση του εαυτού τους.²²

Στα σχολεία του Froebel τα παιδιά είναι όσο το δυνατόν πιο ανεξάρτητα από τους δασκάλους καθώς ενθαρρύνονται να μετακομίσουν στην τάξη εκεί που νιώθουν πιο άνετα και μαθαίνουν να είναι αυτόνομοι μέσα από μικρές καθημερινές πράξεις, όπως όταν κρεμάνε το παλτό τους στην υποδοχή. Επιπλέον όπως περιγράφει η Sarah Scott στην έρευνα της, στα συγκεκριμένα νηπιαγωγεία τα παιδιά λαμβάνουν ενεργό ρόλο στην διαχείριση του σχολικού περιβάλλοντος, διότι συμμετέχουν στην κηπουρική, το μαγείρεμα, μαθαίνουν να ανακυκλώνουν και να φροντίζουν τα ζώα.²³

¹⁷ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

¹⁸ Δρ. Stella Louis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian Approach: Observing young children", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

¹⁹ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

²⁰ Friedrich Froebel, "The Education of Man", μετάφραση από την Josephine Jarvis, εκδόσεις A. Lovell & Co., Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1886

²¹ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

²² Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

²³ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 7

5. Η κεντρική σημασία του παιχνιδιού

Στην προσέγγιση του Froebel το παιχνίδι δεν είναι απλώς ψυχαγωγία αλλά μια ουσιαστική δραστηριότητα μάθησης, μέσα από την οποία τα παιδιά αναπτύσσουν την δημιουργικότητά τους, εξελίσσουν τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και ενισχύουν τις κοινωνικές τους συναναστροφές.²⁴

Στο παιχνίδι όλες οι αισθήσεις του παιδιού θέτονται σε λειτουργία, όπως η κίνηση, η θέληση, η σκέψη και το συναίσθημα, είναι μια βαθύτατα σημαντική διαδικασία. Σύμφωνα με την φιλοσοφία του Friedrich, το παιχνίδι βοηθά τα παιδιά να αναστοχαστούν την εικόνα τους και τον περίγυρο τους, καθώς ενισχύει τον συμβολικό τρόπο σκέψης. Επιπλέον το αυτόνομο παιχνίδι ωφελεί στην ανάπτυξη χρηστικών εργαλείων για την ενήλικη ζωή, όπως η αποφασιστικότητα, η συγκέντρωση, η επιμονή και το αίσθημα ικανοποίησης.²⁵ Αντίθετα το ομαδικό παιχνίδι αποσκοπεί στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, προωθεί το συλλογικό αίσθημα και περιορίζει την ζήλια και τον ανταγωνισμό.

6. Η δημιουργικότητα και η δύναμη των συμβόλων

Η δημιουργία βοηθά τα παιδιά να εκφράσουν τον εσωτερικό τους κόσμο και να συνδεθούν με τον υπαρκτό εξωτερικό κόσμο, εφόσον υπάρχει γύρω τους ένα υποστηρικτικό περιβάλλον αναπτύσσεται και η ελευθέρια στην έκφραση. Τα παιδιά στις μικρές ηλικίες μιμούνται τον περίγυρο τους, τις συνομιλίες και τις πράξεις των ενηλίκων, καταγράφουν εικόνες και μετατρέπουν σύμβολα.²⁶

Μέσα από απλά σύμβολα, όπως μια χειρονομία, ένας μορφασμός τα παιδιά δημιουργούν ιδέες που μένουν στον χρόνο και λαμβάνουν αφορμές για να εξωτερικευτούν. Η χρήση συμβόλων ενισχύει την μνήμη των παιδιών και τα βοηθά να περάσουν από αφηρημένες σε πιο συγκεκριμένες σκέψεις, μια διαδικασία απαραίτητη για την συντονισμένη μάθηση των επόμενων εκπαιδευτικών χρόνων.²⁷

²⁴ Άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "The Froebel Approach", ιστοσελίδα "Care for kids"

²⁵ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

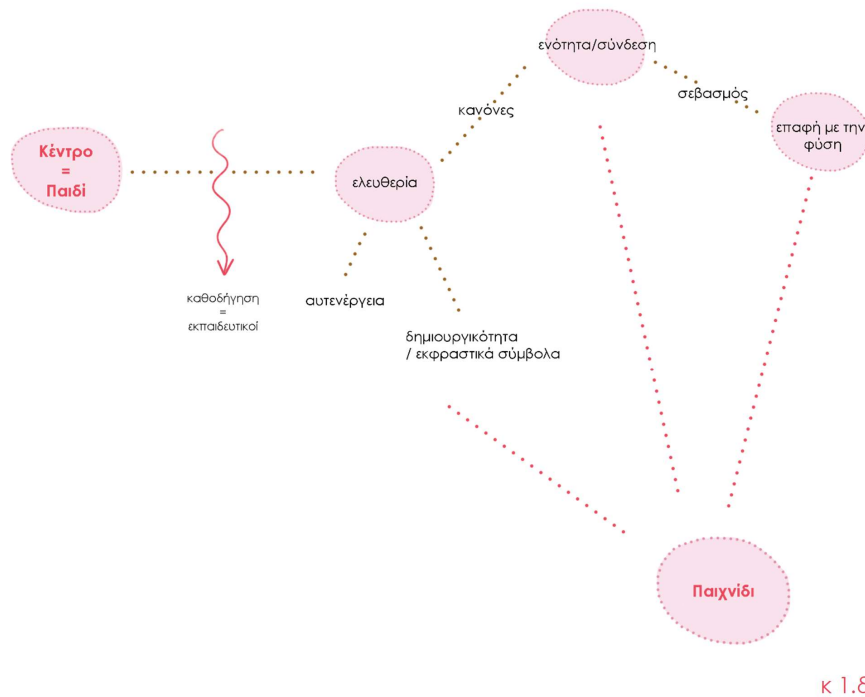
²⁶ Δρ. Stella Louis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian Approach: Observing young children", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

²⁷ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

7. Εκπαιδευτικοί, γνώστες και φροντιστές

Το εκπαιδευτικό προσωπικό ενός σχολείου σύμφωνα με τον Froebel πρέπει να είναι καλά καταρτισμένο, να προσεγγίζει τα παιδιά με σεβασμό και φροντίδα και επιπλέον να εμπλέκεται στην διαδικασία του παιχνιδιού χωρίς να παρεμβαίνει ή να κυριαρχεί. Γι' αυτό ήταν από τους πρώτους που ίδρυσέ σχολές εκπαίδευσης για τους νηπιαγωγούς.²⁸

Ο Froebel έβλεπε τους εκπαιδευτικούς ως μαθητές και τα παιδιά ως εκπαιδευτικούς, πίστευε ότι μέσω της παρατήρησης οι ενήλικες μπορούν να καταλάβουν πολλά για τον κόσμο των παιδιών.²⁹ Ο ίδιος παρατηρούσε συχνά πώς παίζουν τα παιδιά μόνα τους ή σε ομάδες και κατέγραφε ότι ανακάλυπτε, θεωρούσε ότι μόνο έτσι θα καταλάβαινε πραγματικά πώς πρέπει να εξελίσσεται η διαδικασία της μάθησης.³⁰

κ1.ε1. Το πρότυπο νηπιαγωγείο ("Play Place") του Friedrich Froebel στο Bad Blankenburg

²⁸ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

²⁹ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

³⁰ Δρ. Stella Louis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian Approach: Observing young children", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

κ 1.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον

Στην συγκεκριμένη ενότητα μελετάμε τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των σχολικών χώρων, μέσα από περιγραφές εκπαιδευτικών και μελετητών της φρομπελιανής φιλοσοφίας και παραθέτουμε παραδείγματα από σύγχρονα νηπιαγωγεία της εκπαιδευτικής θεωρίας του Froebel.

Γενική διάταξη σχολείου

Κάθε φρομπελιανό σχολείο είναι διαφορετικό, η εξωτερική όψη του κτηρίου καθώς και η διάταξη της κάτοψης, δεν πρέπει να επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία. Όπως λέει και η αρχιτέκτων Natascha Meuser³¹ « Η παιδαγωγική θα πρέπει φυσικά να μπορεί να αναπτυχθεί ελεύθερα σε οποιοδήποτε χώρο »³², για αυτό οι δάσκαλοι πρέπει να είναι δημιουργικοί και να μετατρέπουν το περιβάλλον μάθησης ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών ³³.

Ο Froebel θεωρούσε ότι τα παιδιά πρέπει να κινούνται ελεύθερα και να νιώθουν ασφαλή στο σχολικό περιβάλλον, ώστε να μπορούν να "ανθήσουν"³⁴. Από την οπτική της αρχιτεκτονικής σημαίνει ότι η γενική διάταξη του σχολείου είναι αναγκαίο να επιτρέπει την ρευστή μετάβαση μεταξύ των χώρων και να αφήνει αναμονές, τόπους εσωτερικούς ή εξωτερικούς που επιτρέπουν την ελεύθερη κίνηση και μεταβάλλονται ανάλογα τις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Στις φωτογραφίες της επόμενης σελίδας (κ1. ε2/ κ1. ε3 / κ1. ε4) βλέπουμε πόσο διαφορετικά είναι τα σύγχρονα νηπιαγωγεία του Froebel, ως προς το μέγεθος, την κάτοψη και τις εξωτερικές όψεις. Παρατηρείται ότι το μόνο κοινό που έχουν είναι η τοποθέτηση γύρω από ένα φυσικό τοπίο, όπως θα αναλύσουμε μετέπειτα.

³¹ Σ: Αρχιτέκτων και καθηγήτρια στο Anhalt University of Applied Sciences του Ντεσάου, έχει συνεργαστεί με το κέντρο FRÖBEL σε διάφορα σχεδιαστικά σεμινάρια.

³² Natascha Meuser, συνέντευξη με τίτλο "Educational buildings for children", ιστοσελίδα "Froebel-Gruppe.de", 2019

³³ Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian approach: Creating environments for children to play and learn", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

³⁴ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

κ 1.ε 2.
Νηπιαγωγείο του κέντρου Fröbel,
στο Zentrum-West της Γερμανίας

Integrationskindergarten Am
Elsterbecken

κ 1.ε 3.
Εκπαιδευτικό σχολείο του κέν-
τρου Fröbel για ηλικίες 6 -12
χρονών, στο Senftenberg της
Γερμανίας

Tagesgruppe Am Senftenberger
See

κ 1.ε 4.
Νηπιαγωγείο του κέντρου Fröbel,
στο Babelsberg της Γερμανίας

Kindergarten Am Filmpark

Η εκπαιδευτική αίθουσα και ειδικοί χώροι μάθησης

Οι χώροι εκπαίδευσης επιβάλλεται να έχουν ένα ξεκάθαρο χαρακτήρα και σκοπό αλλά εσωτερικά οι δραστηριότητες πρέπει να επιτρέπουν την ευελιξία των παιδιών.³⁵ Αυτό βοηθάει τα παιδιά να προσανατολιστούν στον χώρο και να έχουν μια ξεκάθαρη αντίληψη για τις ενέργειες που πραγματοποιούνται σε κάθε αίθουσα, χωρίς αυτά να περιορίζονται.

Όπως περιγράφουν οι Helen Adams και Emma Short, εκπαιδευτικοί και γνώστες της φρομπελιανής φιλοσοφίας, οι χώροι μάθησης είναι αναγκαίο να εξάπτουν την δημιουργικότητα και την φαντασία των παιδιών καθώς και να προσφέρουν τόπους εξερεύνησης.³⁶

Ο Froebel πίστευε ότι τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα από την πράξη και όταν μιμούνται το εξωτερικό τους περιβάλλον³⁷, την οικογένεια ή την γειτονία. Τα παιδιά χρειάζονται χώρους και υλικά παιχνιδιού που αντικατοπτρίζουν την ποικιλομορφία όλων των μελών της κοινότητας.³⁸ Για αυτό ένα κέντρο FRÖBEL³⁹ προσφέρει στα παιδιά την δυνατότητα να πειραματιστούν και να μάθουν μέσα από χώρους συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, όπως η αίθουσα μουσικής και role play, η κουζίνα, ο κήπος και το εργαστήριο του πηλού.⁴⁰

Επιπλέον το μαθησιακό περιβάλλον πρέπει να εμπνέει ασφάλεια στους μαθητές⁴¹, δημιουργία "φωλιών", χώρους ύπνου και χαλάρωσης είναι βασικές προϋποθέσεις για την ψυχική υγεία των μαθητών.

Τέλος ενδιαφέρον έχουν οι περιγραφές των Helen Adams και Emma Short γύρω από την ανάγνωση στα σχολεία FRÖBEL. Πιστεύουν ότι η ανάγνωση δεν είναι απλά το θεμέλιο του γλωσσικού μας κόσμου και του τρόπου που επικοινωνούμε μεταξύ μας αλλά είναι αφορμή για έμπνευση, διότι συνδέεται άμεσα με το φανταστικό παιχνίδι και τις εικαστικές τέχνες. Έτσι στα περισσότερα νηπιαγωγεία υπάρχουν μικροί τόποι ανάγνωσης – βιβλιοθήκες σε εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους καθώς και πολλές φορές συνδυάζονται με τους καλλιτεχνικούς τόπους μάθησης .

³⁵ Natascha Meuser, συνέντευξη με τίτλο "Educational buildings for children", ιστοσελίδα "Froebel-Gruppe.de", 2019

³⁶ Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian approach: Creating environments for children to play and learn", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

³⁷ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Froebel's principles and practice today", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

³⁸ Ο.π. Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο

³⁹ Σ: οι εκπαιδευτικοί χώροι που προωθούν την εκπαιδευτική θεωρία του Friedrich Froebel.

⁴⁰ Ο.π. Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο

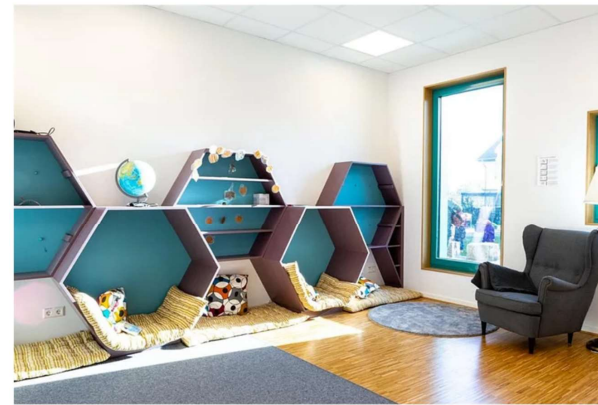
⁴¹ Ο.π. Natascha Meuser, συνέντευξη

κ 1.ε 5.

Η αίθουσα του παιχνιδιού σε ένα νηπιαγωγείο κέντρου Fröbel.

Kindergarten Am Emmy-Herzog-Platz, Γερμανία

κ 1.ε 6.

Η αίθουσα ύπνου και χαλάρωσης σε ένα νηπιαγωγείο κέντρου Fröbel.

Kindergarten Am Apfelbaum, Γερμανία

κ 1.ε 7.

Ο χώρος της κουζίνας σε ένα νηπιαγωγείο κέντρου Fröbel.

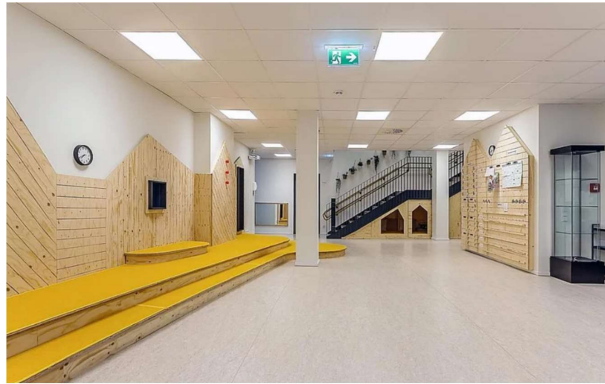
Kindergarten Am Emmy-Herzog-Platz, Γερμανία

Μεταβατικοί χώροι

Στην φιλοσοφία του Froebel οι κοινωνικές σχέσεις είναι πολύ σημαντικές. Η επικοινωνία των μαθητών με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς είναι κεντρικό συστατικό για την σωστή κοινωνικοποίηση των παιδιών. Οι μεταβατικοί χώροι, οι διάδρομοι, οι τόποι υποδοχής και τα σημεία στάσης στην εξωτερική αυλή δεν είναι ανενεργοί χώροι, έχουν υπόσταση και σκοπεύουν στην επαφή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας.⁴²

Επομένως αυτοί οι τόποι πρέπει να σχεδιάζονται με την ίδια προσοχή όσο μια τάξη. Συγκεκριμένα ένα σχολείο χρειάζονται σημεία ξεκούρασης και στάσης επιπλωμένα από καθιστικά, ανοιχτούς τόπους που επιτρέπουν απρόσμενες συναντήσεις και πολυκοσμία καθώς και χώρους που θυμίζουν στα παιδιά την υποδοχή του σπιτιού τους.

κ 1.ε 8.

Αίθουσα πολλαπλών, συγκεντρώσεων σε ένα νηπιαγωγείο κέντρου Fröbel.

Kindergarten Alte Ziegelei,
Γερμανία

κ 1.ε 9.

Ο χώρος που αφήνουν τα προσωπικά του αντικείμενα τα παιδιά, σε ένα νηπιαγωγείο κέντρου Fröbel.

Kindergarten Am Emmy-Herzog-
Platz, Γερμανία

⁴² Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian approach: Creating environments for children to play and learn", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

Η αυλή και οι εξωτερικοί χώροι

Ο Froebel επηρεασμένος από το δασικό περιβάλλον της γενέτειρας του, την Θουριγγία της Γερμανίας, θεωρούσε ότι η επαφή με το φυσικό περιβάλλον είναι απαραίτητη για την σωστή ανάπτυξη των παιδιών.⁴³ Η σχολική αυλή στην φρομπελιανή θεωρία αντιμετωπίζεται ως ένας μεγάλος κήπος, ρευστός και ευέλικτος στις αλλαγές που φέρνει το παιχνίδι των παιδιών.⁴⁴

Οι αυλές στα φρομπελιανά σχολεία είναι φυσικό να διαφέρουν ανάλογα την τοποθέτηση του κτηρίου και την γύρω περιοχή αλλά περιέχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά όπως περιγράφει η Helen Tovey⁴⁵:

1. Άμεση σύνδεση με την φύση σε όλες τις εποχές:

Τοποθέτηση μεγάλης ποικιλία δέντρων, θάμνων, φυτών, καθώς και μικρές λιμνούλες, στοιχεία άμμου και νερού βοηθάνε τα παιδιά να καταλάβουν τα φυσικά στοιχεία και τις εποχές καθώς δημιουργούν τόπους εξερεύνησης και αφορμές για το φανταστικό παιχνίδι.

2. Κήποι των παιδιών:

Παρτέρια για την καλλιέργεια λουλουδιών, φρούτων, λαχανικών και βότανων, επίσης χωμάτινες περιοχές εκσκαφής κατάλληλες για εξερεύνηση και διερεύνηση του ζωικού και φυτικού περιβάλλοντος.

3. Ανώμαλο έδαφος:

Επικλινές εδάφη στα οποία τα παιδιά μπορούν να τρέξουν, όπως χορταριασμένες όχθες για αναρρίχηση και κύλιση, πλαγιές για ολίσθηση, σήραγγες για ερπυσμό και χαντάκια για διέλευση.

4. Άγριες περιοχές:

Πρόκειται για πεσμένα δέντρα, ογκόλιθους, μακρύ γρασίδι, μπερδεμένες κληματαριές και αλσύλλια από μπαμπού, τόποι που ενδυναμώνουν την φαντασία, την περιπέτεια και την εξερεύνηση των παιδιών.

5. Τόποι έντονης δράσης και κινητικότητας:

Ευκαιρίες για τρέξιμο, αιώρηση, ολίσθηση, παιχνίδια ισορροπίας, αναρρίχησης και ερπυσμού. Αυτοί οι χώροι μπορούν να προσφέρουν χωροταξικές εμπειρίες στα παιδιά, όπως το αίσθημα της ανύψωσης ή της βαρύτητας.

⁴³ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 7

⁴⁴ Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian approach: Outdoor play and exploration", κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα "Froebel Trust"

⁴⁵ Ο.π. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο

6. Υλικά ελεύθερα στον χώρο:

Αντικείμενα που δεν έχουν σταθερή θέση στον χώρο αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διαφορετικούς τρόπους, για παράδειγμα, κουτιά, κιβώτια, κουβέρτες, ρόδες, σανίδες, σωλήνες, υδρορροές, τροχαλίες και σχοινιά. Τα ελεύθερα αντικείμενα στον χώρο δίνουν αφορμές για δημιουργικό παιχνίδι και ενθαρρύνουν την εφευρετικότητα και την διαδικασία επίλυσης προβλημάτων.

7. Πρόβλεψη για ουσιαστική μάθηση:

Ανοιχτοί τόποι όπου επιτρέπουν την συγκέντρωση μαθητών και εκπαιδευτικών, έτσι το μάθημα μεταφέρεται από την τάξη το εξωτερικό περιβάλλον.

8. Κρυψώνες:

Χώροι όπου τα παιδιά μπορούν να κρυφτούν και να δημιουργήσουν τους δικούς τους μυστικούς χώρους, όπως φωλιές και καταφύγια. Συχνά ένας τέτοιος χώρος βοηθάει τα παιδιά να ηρεμήσουν και να απομονωθούν όταν νιώθουν συναισθηματικά φορτισμένα.

9. Τόποι ησυχίας:

Πρόκειται για μέρη που προσφέρουν ηρεμία και χαλάρωση, όπως άνετοι χώροι με γρασίδι, αιώρες και άνετες γωνιές όπου τα παιδιά μπορούν να είναι ακίνητα, να ονειρεύονται και να παρακολουθούν τους άλλους.

10. Προσβασιμότητα:

Ο σχεδιασμός της αυλής οφείλει να επιτρέπει στα παιδιά την δυνατότητα να μεταβούν εύκολα στους κήπους από τον εσωτερικό χώρο ανάσπασα στιγμή και να μπορούν να παίξουν και να εξερευνήσουν τον μικρόκοσμο της αυλής σε όλες τις εποχές και καιρικές συνθήκες.

κ 1.ε 10.

Ενεργητικό παιχνίδι, ανώμαλες πλαγιές και εξερεύνηση φυσικών υλικών σε μια αυλή Fröbel.

Kindergarten Carola-Neher-Straße, Γερμανία

κ 1.ε 11.

Παιχνίδια άμμου και νερού, ελεύθερα αντικείμενα και στεγασμένοι χώροι σε μια αυλή Fröbel.

Kindergarten Coface Kids, Γερμανία

κ 1.ε 12.

Κηπευτικά παρτέρια σε μια αυλή Fröbel.

Kindergarten Auerstraße, Γερμανία

κ 1.4 Χωρικά αποτυπώματα

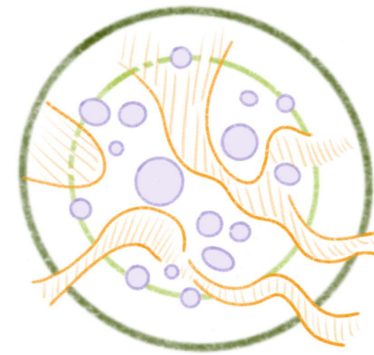
Η έρευνα συνεχίζεται με την καταγραφή των χωρικών αποτυπωμάτων που περιγράφτηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Πρόκειται για προσωπικά διαγράμματα με απλή μορφή, τα οποία δίνουν έμφαση στις σχέσεις μεταξύ των χώρων και στην στρατηγική του σχεδιασμού ενός εκπαιδευτικού τόπου.

Χωρικά αποτυπώματα γενικής διάταξης:

Υπόμνημα:

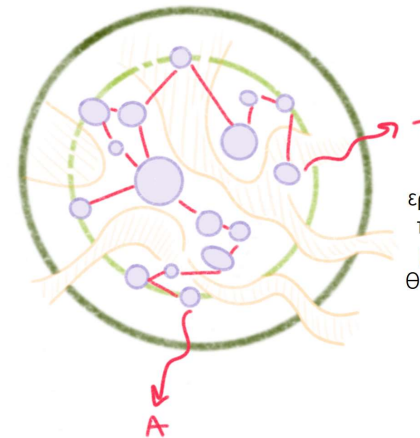
- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονής, τόποι συναντήσεων)
- Διαδρομές, πορείες
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)
- Χώροι χαλάρωσης (φωλιές, κρυψώνες, χώροι ύπνου)
- III Μεταβλητοί τόποι (το παιχνίδι αλλάζει τον χώρο, μεταβλητά αντικείμενα)

Χ. Απ. 1: Μεταβατικοί χώροι

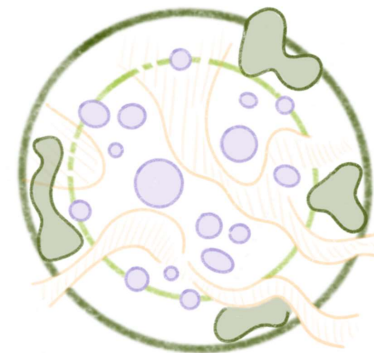
Οι μεταβατικοί χώροι αποσκοπούν στην συνάντηση όλων των μελών της σχολικής κοινότητας.

Πρέπει να σχεδιάζονται ως ρευστοί χώροι και όχι απλοί τυπικοί διάδρομοι. Έτσι δημιουργούν τόπους συναντήσεων μεταξύ των αιθουσών, πλατώματα στους εξωτερικούς χώρους και συνδέσεις με το γύρω περιβάλλον.

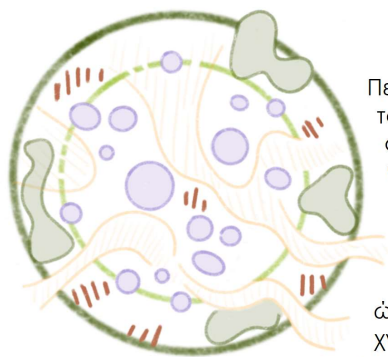
Χ. Απ. 2: Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης

Οι εσωτερικές δραστηριότητες, οι τάξεις και τα εργαστήρια σχεδιάζονται πάνω σε μια ξεκάθαρη πορεία με αρχή και τέλος. Επίσης είναι καλό πανομοιότυπες χρήσεις να ομαδοποιούνται, αυτό βοηθάει στον προσανατολισμό των παιδιών.

Χ. Απ. 3: Ελεύθεροι χώροι

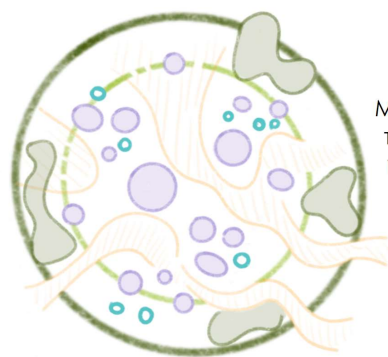
Οι μεγάλοι ανοιχτοί χώροι στην αυλή είναι αναγκαίοι για δράσεις έντονης κινητικότητας, συναντήσεις, μαθήματα στον εξωτερικό χώρο και σχολικές παραστάσεις. Η τοποθέτησή τους στον χώρο της αυλής πρέπει να συνδυάζεται με τους μεταβατικούς χώρους.

Χ. Απ. 4 : Μεταβλητοί τόποι

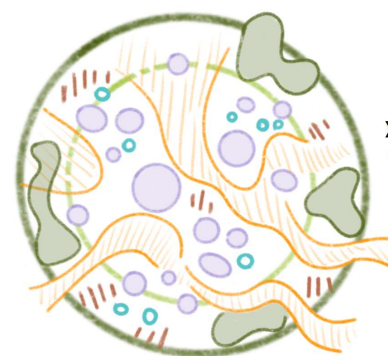
Περιοχές μεταβλητού χαρακτήρα με ελεύθερα αντικείμενα τοποθετούνται σε στρατηγικά σημεία κυρίως στην αυλή. Είναι χρήσιμες για τα παιδιά που θέλουν συνέχεια να οικειοποιούν τον χώρο μέσα από νέα παιχνίδια και δράσεις.

Είναι καλό να τοποθετούνται κοντά στις αίθουσες ώστε να συνδυάζεται η μάθηση με το εφευρετικό παιχνίδι και μακριά από τους ανοιχτούς χώρους για αποφυγή ατυχημάτων.

Χ. Απ. 5 : Χώροι χαλάρωσης

Μικροί τόποι χαλάρωσης τοποθετούνται στο εσωτερικό του σχολείου καθώς και στην αυλή σε προστατευμένες περιοχές μακριά από τους χώρους όχλησης.

Χ. Απ. 6 : Συνδυαστικές σκέψεις

Σε αυτό το διάγραμμα παρουσιάζεται ο συνδυασμός όλων των παραπάνω χωρικών αποτυπωμάτων (Χ. Απ. 1-5). Δημιουργείται μια αφαιρετική στρατηγική για την γενική διάταξη ενός σχολείου, βάση όσων περιγράφηκαν στην ενότητα κ1.3.

Εμβάθυνση / σημεία ενδιαφέροντος:

Σε αυτό το σημείο παρατίθενται μερικά πιο μορφοποιημένα διαγράμματα σχετικά με τις περιγραφές του χώρου της αυλής στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα της φρομπελιανής θεωρίας.⁴⁶

Χ. Απ. 7 : Τα βασικά συστατικά της αυλής

Η υψηλή και η χαμηλή φύτευση, τα παιχνίδια με το νερό και την άμμο, τα φυσικά υλικά όπως τα χαλίκια, οι πέτρες και το ξύλο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά μιας σχολικής αυλής που έχει ως πρωταρχικό στόχο την επαφή των μαθητών με το φυσικό περιβάλλον.⁴⁷

δέντρα/ άλσος   γρασίδι/ βοτανόκηπος   άμμος   νερό   ανώμαλο έδαφος / χαλίκια

Χ. Απ. 8 : Επικλινές και ανώμαλα εδάφη

Λόφοι και επικλινές φυσικά εδάφη μετατρέπουν το έδαφος σε δραστήριο και κινητικό παιχνίδι για τα πιο μικρά παιδιά ή σε μέρος συναντήσεων για τα μεγαλύτερα.⁴⁸

⁴⁶ Σ: Οι περιγραφές της αυλής βρίσκονται στις σελίδες 32-34

⁴⁷ Σ: Αναφορά στο "1. Άμεση εμπειρία της φύσης σε όλες τις εποχές", στο "2. Κήποι των παιδιών" και το "4. Άγριες περιοχές", σελίδα 32

⁴⁸ Σ: Αναφορά στο "3. Ανώμαλο έδαφος" και στο "5. Τόποι έντονης δράσης και κινητικότητας", σελίδα 32

Χ. Απ. 9 : Ελεύθεροι χώροι – τόποι συνάντησης

Μερικοί ελεύθεροι και ανοιχτοί χώροι της αυλής, με την τοποθέτηση σκαλοπατιών ή μικρών αμφιθεάτρων μετατρέπονται σε ανοιχτές σκηνές για παραστάσεις και εξωτερικά μαθήματα.⁴⁹

Χ. Απ. 10 : Σημεία στάσης

Τα σημεία στάσης και ξεκούρασης εντός της σχολικής αυλής πρέπει να βρίσκονται σε προστατευμένες περιοχές χωρίς όμως να αποκόπτετε η οπτική επαφή με τις δραστήριες ζώνες.⁵⁰

Χ. Απ. 11: Χαλάρωση και κρυψώνες

Για πολλά παιδιά η χαλάρωση συνδέεται με το αίσθημα προστασία που προσφέρει ένας μικρός κλειστός χώρος, όπως μια φωλιά σε αιώρηση, μια μικρή καλύβα ή μια σπηλιά.⁵¹

⁴⁹Σ: Αναφορά στο "7. Πρόβλεψη για ουσιαστική μάθηση", σελίδα 33

⁵⁰Σ: Αναφορά στο "9. Τόποι ησυχίας", σελίδα 33

⁵¹Σ: Αναφορά στο "8. Κρυψώνες", σελίδα 33

κ 1.5 Παραδείγματα

Στην τελευταία ενότητα της μελέτης για την εκπαιδευτική θεωρία του Friedrich Froebel διερευνώνται και τεκμηριώνονται τα προσωπικά διαγράμματα που παρουσιάστηκαν προηγουμένως, πάνω σε κατόψεις και σχέδια σχολείων της φρομπελιανής φιλοσοφίας.

Είναι προφανές ότι τα υφιστάμενα παραδείγματα δεν μπορούν πάντα να ακολουθούν τα χωρικά αποτυπώματα και τις απόψεις των εκπαιδευτικών, λόγω διαφόρων παραμέτρων που επηρεάζουν την κατασκευή, όπως η τοποθεσία, η οργάνωση της κάτοψης και το όραμα του αρχιτέκτονα, οι νομοθεσίες της κατασκευής και η κουλτούρα του τόπου. Παρόλα αυτά θεωρούμε ότι θα έχει ενδιαφέρον να δούμε πως χειρίζονται οι αρχιτέκτονες τις ανάγκες των εκπαιδευτικών κέντρων FRÖBEL.

Παρουσιάζονται λοιπόν δυο εκπαιδευτικοί χώροι, το νηπιαγωγείο και βρεφονηπιακός σταθμός "Froebel Carlton" στην Μελβούρνη της Αυστραλίας και το νηπιαγωγείο του κέντρου "BAN Educational Landscape" στην πόλη Κολωνία της Γερμανίας.

"Froebel Carlton"

Νηπιαγωγείο και βρεφονηπιακός σταθμός

Αρχιτεκτονικό γραφείο:

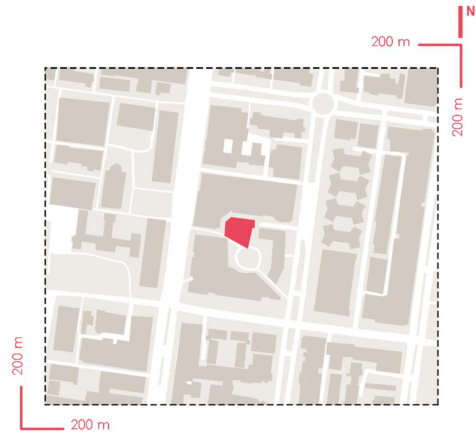
Silvester Fuller

Τοποθεσία:

Μελβούρνη, Αυστραλία

Έτος κατασκευής:

2021

κ 1.6 2.

Το εκπαιδευτικό κέντρο "Froebel Carlton" βρίσκεται στην πόλη Κάρλτον της Μελβούρνης και φιλοξενεί ενενήντα δυο παιδιά από ηλικίες έξι μηνών έως πέντε χρονών.⁵² Όπως περιγράφουν οι αρχιτέκτονες της μελέτης, πηγή έμπνευσης του σχεδιασμού αποτέλεσαν οι απόψεις του Froebel γύρω από την πρακτική μάθηση και τον ρόλο της παιδικής περιέργειας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η φιλοσοφία του Friedrich Froebel επηρέασε την δυναμική των χώρων εντός της κάτοψης, την επιλογή των υλικών καθώς και τον σχεδιασμό του τοπίου της σχολικής αυλής.⁵³

⁵² Στοιχεία από την ιστοσελίδα "Froebel-Gruppe.de"

⁵³ Αρχιτεκτονικό γραφείο Silvester Fuller, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "Architizer"

Όπως παρατηρείται από το τοπογραφικό διάγραμμα κ 1.6 2., το εκπαιδευτικό κέντρο τοποθετείται στο εσωτερικό ενός οικοδομικού τετραγώνου στην αστική ζώνη του πανεπιστημίου της Μελβούρνης, μακριά από τόπους φυσικού κάλλους καθώς εξυπηρετεί τις εργαζόμενες οικογένειες της τοπικής κοινότητας.⁵⁴

Ο σχολικός χώρος οργάνωνται στους δυο τελευταίους ορόφους ενός πολυώροφου κτηρίου και η κεντρική αυλή τοποθετείται στο δώμα της κατασκευής. Οι δύο όροφοι έχουν πανομοιότυπη κάτοψη, συγκεκριμένα στο κάτω επίπεδο βρίσκεται ο βρεφονηπιακός σταθμός ενώ στον τελευταίο όροφο και στο δώμα αναπτύσσεται η μάθηση του νηπιαγωγείου.⁵⁵

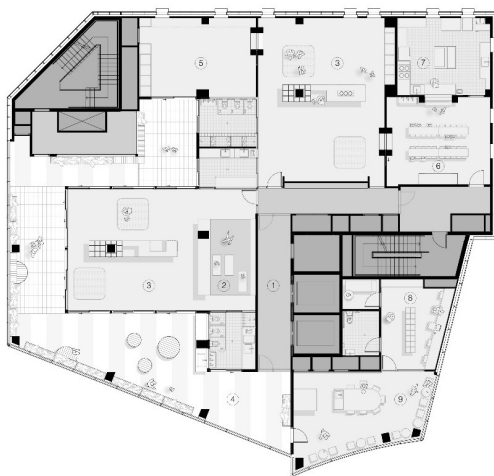

κ 1.ε 13

Από την κάτοψη (εικόνα κ 1.ε 14) παρατηρείται ότι οι αρχιτέκτονες χειρίστηκαν το υφιστάμενο κτήριο ως ένα κέλυφος, το οποίο προστατεύει τον μικρόκοσμο του σχολείου από την γύρω συνθήκη. Μια χειρονομία αντίθετη της θεωρίας του Froebel περί σχέσεων μεταξύ παιδιών και κοινότητας αλλά αναγκαία λόγω των εξωτερικών συνθηκών.

⁵⁴ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα στους διαδικτυακούς χάρτες, ιστοσελίδα "google maps".

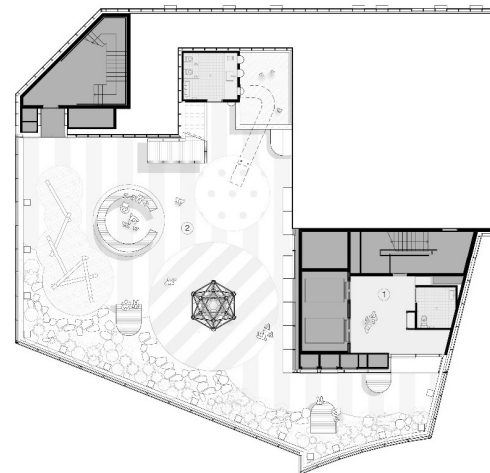
⁵⁵ Αρχιτεκτονικό γραφείο Silvester Fuller, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "Architizer"

- 1 Lobby & Gallery
- 2 Kinder Relaxation Space
- 3 Kinder Playspace
- 4 Kinder Outdoor Play
- 5 Multi-Use Space
- 6 Dining Room
- 7 Kitchen
- 8 Staff Quiet Room
- 9 Staff Room

L4 Plan
Froebel Carlton
SILVESTER R&B

κ 1.ε 14 Κάτοψη νηπιαγωγείου

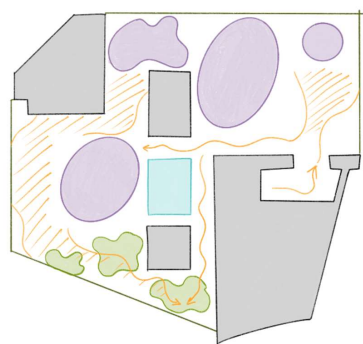
- 1 Lobby
- 2 Outdoor Rooftop Play

L5 Plan
Froebel Carlton
SILVESTER R&B

κ 1.ε 15 Κάτοψη αυλής

Η εκπαιδευτική διαδικασία στο νηπιαγωγείο εξελίσσεται μέσα από δύο αίθουσες παιχνιδιού, έναν πολυχώρο και την κουζίνα εκμάθησης. Παρατηρείται ότι οι μεταβατικοί χώροι ορίζουν τις σχέσεις μεταξύ των τόπων μάθησης, δημιουργούν γρήγορα περάσματα ανάμεσα στις αίθουσες, μετατρέπονται σε πλατώματα και χώρους στάσης γύρω από τους τόπους υποδοχής και το πιο σημαντικό προσπαθούν να αναπαραστήσουν το αίσθημα του προαυλίου χώρου. Έτσι δημιουργούν μια κλειστή εσωτερική αυλή γύρω από την εξωτερική όψη.

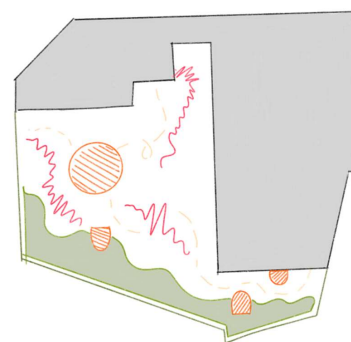
Επιπλέον η επίπλωση χωρίζει τις αίθουσες μάθησης σε δύο ζώνες δραστηριοτήτων και ο χώρος χαλάρωσης είναι απομονωμένος και προστατευμένος από τα εξωτερικά βλέμματα.

- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονές, τόποι συναντήσεων)
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)
- Χώροι χαλάρωσης (φωλιές, κρυψώνας, χώροι ύπνου)

κ 1.δ 3.
Διάγραμμα γενικής διάταξης,
βασισμένο στα χωρικά αποτυπώματα.
(Χ. Απ. 1-6, σελ. 35-37)

Η κάτοψη του προαυλίου χώρου φανερώνει μερικές από τις αρχές των σχολικών κέντρων FRÖBEL, που περιγράφηκαν στην ενότητα κ 1.3⁵⁶. Για παράδειγμα, εντοπίζονται φυσικά υλικά και χαμηλή φύτευση περιμετρικά του εξωτερικού ορίου, επιπλέον ξύλινες πλατφόρμες δημιουργούν σημεία στάσεις και τόπους συναντήσεων για συζητήσεις και εξωτερικά μαθήματα. Ακόμη υπάρχουν τόποι για ενεργό παιχνίδι και κίνηση, όπως κατασκευές τύπου παιδικής χαράς, άγριες περιοχές με ελεύθερα φυσικά υλικά και κενοί χώροι για τρέξιμο και φανταστικό παιχνίδι.

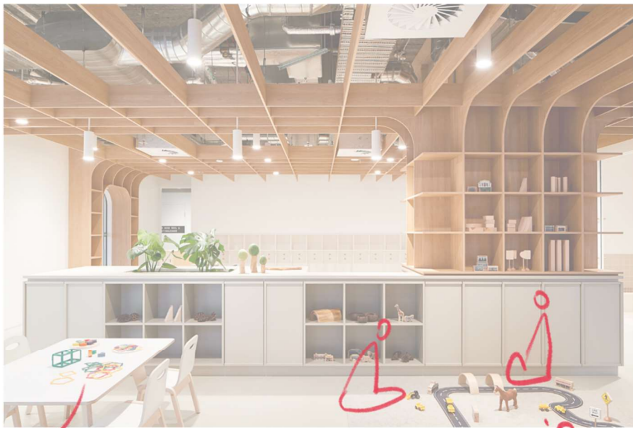

- Φυσικό τοπίο (δέντρα, θάμνοι, χαλίκια, γρασιδί)
- Τόποι σύνδεσης (καθιστικά και τόποι συναντήσεων)
- Δραστήριο - κινητικό παιχνίδι (παιχνίδια ισορροπίας, παιδική χαρά)

κ 1.δ 4.
Διάγραμμα χρήσεων αυλής.

⁵⁶ Σ: Οι περιγραφές της αυλής βρίσκονται στις σελίδες 32-34.

επίπλο
διαχωρισμός
ζωνών

παιχνίδι

επιτραπέζιες δρασεις

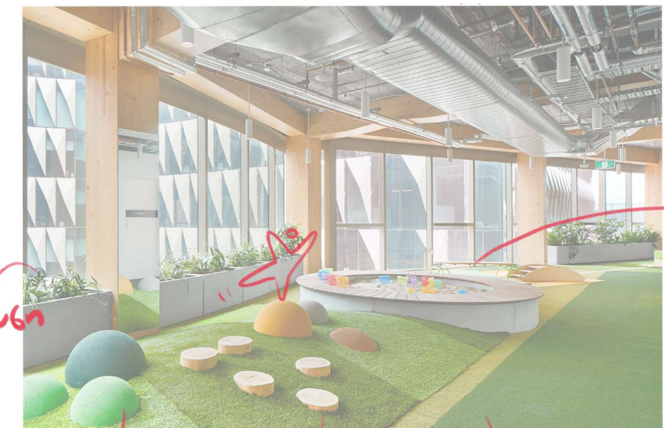

φαίνεται η σχέση
με την εσωτερική
"αυλή"

μικρές
δράσεις παιχνιδιού
- μάθησης

κ 1.ε 16 - κ 1.ε 17

Αίθουσες παιχνιδιού και εκπαίδευσης

φύτευση

παιχνίδια
ισορροπίας

φυσικά
υλικά

μαλακά
υλικά

παιχνίδια
αμμουδι

κεντρικός χώρος
συναντήσεων

φύτευση

κορμολί
δέντρων
- παιχνίδια ισορροπίας

κ 1.ε 18 (πάνω)

Εσωτερική "αυλή"

κ 1.ε 19 (κάτω)

Εξωτερική αυλή - δώμα

κ 1.ε 20 Αίθουσα παιχνιδιού και εκπαίδευσης

κ 1.ε 21 Τραπεζαρία

κ 1.ε 22 Εσωτερική "αυλή"

κ 1.ε 24 (κάτω) Εξωτερική αυλή

κ 1.ε 23 Εξωτερική αυλή – ενεργό παιχνίδι

"BAN Educational Landscape"

Νηπιαγωγείο

Αρχιτεκτονικό γραφείο:

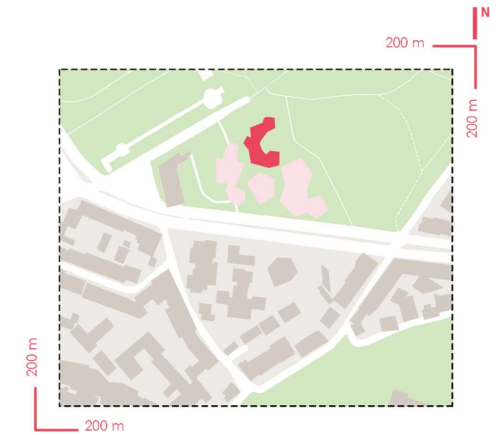
Gernot Schulz

Τοποθεσία:

Κολωνία, Γερμανία

Έτος κατασκευής:

2021

κ 1.6 5.

Στις παρυφές του εθνικού πάρκου Klingelrütz στην πόλη Κολωνία της Γερμανίας, κατασκευάζεται το εκπαιδευτικό σύμπλεγμα "BAN Educational Landscape", πρόκειται για ένα δίκτυο εκπαιδευτικών χώρων όπου φιλοξενεί ένα δημοτικό σχολείο, το γυμνάσιο, το νυχτερινό σχολείο της περιοχής και το πιο σημαντικό από όλα, το νηπιαγωγείο FRÖBEL.⁵⁷

Όπως περιγράφουν οι αρχιτέκτονες, το BAN είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα του δήμου, που στοχεύει στην εκσυγχρόνιση των δημόσιων σχολείων με την συνεργασία της αρχιτεκτονικής και των παιδαγωγικών θεωριών.⁵⁸

Το συγκρότημα εκπαιδευτικών τόπων έχει σχεδιαστεί ως μια μικρή κοινότητα αυτόνομων πενταγωνικών κτηρίων τα οποία επικοινωνούν μεταξύ τους μέσα από το πάρκο. Το πάρκο ενώνει το νηπιαγωγείο με τα σχολεία και την κοινότητα, συγκεκριμένα οι αθλητικές εγκαταστάσεις των σχολείων χρησιμοποιούνται από τους περαστικούς του πάρκου, τα κυλικεία εξυπηρετούν όλη την γειτονία και το πάρκο μετατρέπεται σε προαύλιο χώρο για τα μεγαλύτερα παιδιά ενώ για τα παιδιά του νηπιαγωγείου είναι τόπους εξερεύνησης, εκδρομών και συναναστροφής με την τοπική κοινωνία.⁵⁹ Μια προσέγγιση εξαιρετικά κοντά στην νοοτροπία του Froebel σχετικά με την ενότητα και τον ρόλο της κοινότητας στην εκπαίδευση των παιδιών.

⁵⁷ Αρχιτεκτονικό γραφείο Gernot Schulz, περιγραφή έργου από το πορτφόλιο του γραφείου, ιστοσελίδα "gernotschulzarchitektur.de"

⁵⁸ Αρχιτεκτονικό γραφείο Gernot Schulz, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily"

⁵⁹ Ο.π. Αρχιτεκτονικό γραφείο Gernot Schulz, περιγραφή έργου από το πορτφόλιο

κ 1.ε 25
Κάτοψη νηπιαγωγείου

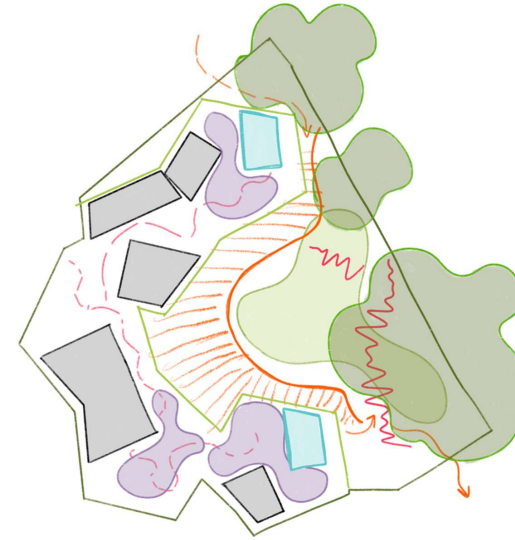
Σχεδιαστική πρόθεση του συγκροτήματος ήταν η δημιουργία πενταγωνικών κτηρίων σε παράθεση, με στόχο την εξάλειψη των διαδρόμων. Αυτή η χειρονομία έχει διττή αιτιολόγηση, αρχικά οι αρχιτέκτονες θεωρούν τους διαδρόμους ως ανενεργούς και αμήχανους χώρους και προσπαθούν να χειριστούν την κάτοψη με την απουσία εσωτερικών μεταβατικών περιοχών. Δευτερεύον λόγος είναι η οικονομική διαχείριση, πιστεύουν ότι οι πόροι για την κατασκευή των διαδρόμων θα ήταν πιο χρήσιμοι στην επέκταση του γειτονικού πάρκου εντός της εκπαιδευτικής κοινότητας.⁶⁰

Η προσέγγιση των μεταβατικών χώρων διαφέρει από το προηγούμενο παράδειγμα, πρόκειται για μια αλλιώτικη οπτική πάνω στην φιλοσοφία του Froebel σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις. Από την κάτοψη παρατηρείται ότι κουλτούρα τις κοινωνικοποίησης δεν απορρίπτεται αλλά μετατοπίζεται από το εσωτερικό του σχολείου στους εξωτερικούς χώρους, είτε μέσα από περάσματα είτε από την αυλή και το γειτονικό πάρκο.

Η δυναμική της αυλής του νηπιαγωγείου καθώς και η σύνδεση με το πάρκο σε σχέση με την οργάνωση των εσωτερικών χώρων φανερώνει ότι, ο σχεδιασμός του BAN δίνει έμφαση στην θεωρία του Froebel σχετικά με την επαφή των παιδιών με το φυσικό περιβάλλον.

⁶⁰ Αρχιτεκτονικό γραφείο Gernot Schulz, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily"

Τα πέντε πεντάγωνα του νηπιαγωγείου χωρίζονται σε δύο αίθουσες μάθησης, έναν πολυχώρο, τα γραφεία των καθηγητών και οι αποθηκευτικοί χώροι. Συγκεκριμένα για τις τάξεις φαίνεται από την κάτοψη, ότι το πεντάγωνο χωρίζεται σε τέσσερα επιμέρους δωμάτια, την κεντρική αίθουσα μάθησης και παιχνιδιού, τον χώρο ύπνου και χαλάρωσης, το μπάνιο και τέλος έναν ειδικό χώρο όπως η βιβλιοθήκη ή το δωμάτιο των κατασκευών.

κ 1.δ 6.
Διάγραμμα γενικής διάταξης,
βασισμένο στα χωρικά αποτυπώματα.
(Χ. Απ. 1-6, σελ. 35-37)

Εξωτερικά όρια
μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας

Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου

Τόποι σύνδεσης
(μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής,
αναμονές, τόποι συναντήσεων)

Διαδρομές, πορείες

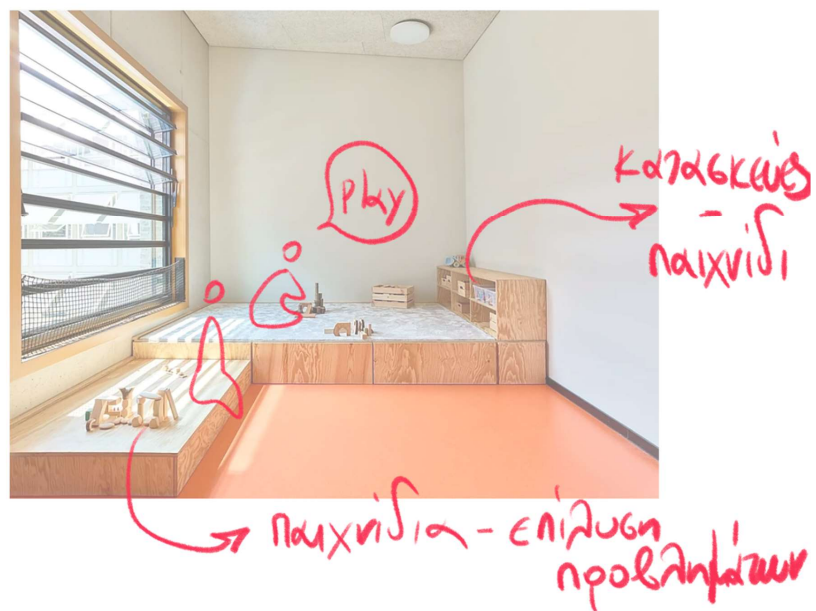
Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης
(τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)

Ελεύθεροι χώροι
(μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για
συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)

Χώροι χαλάρωσης
(φωλιές, κρυψώνες, χώροι ύπνου)

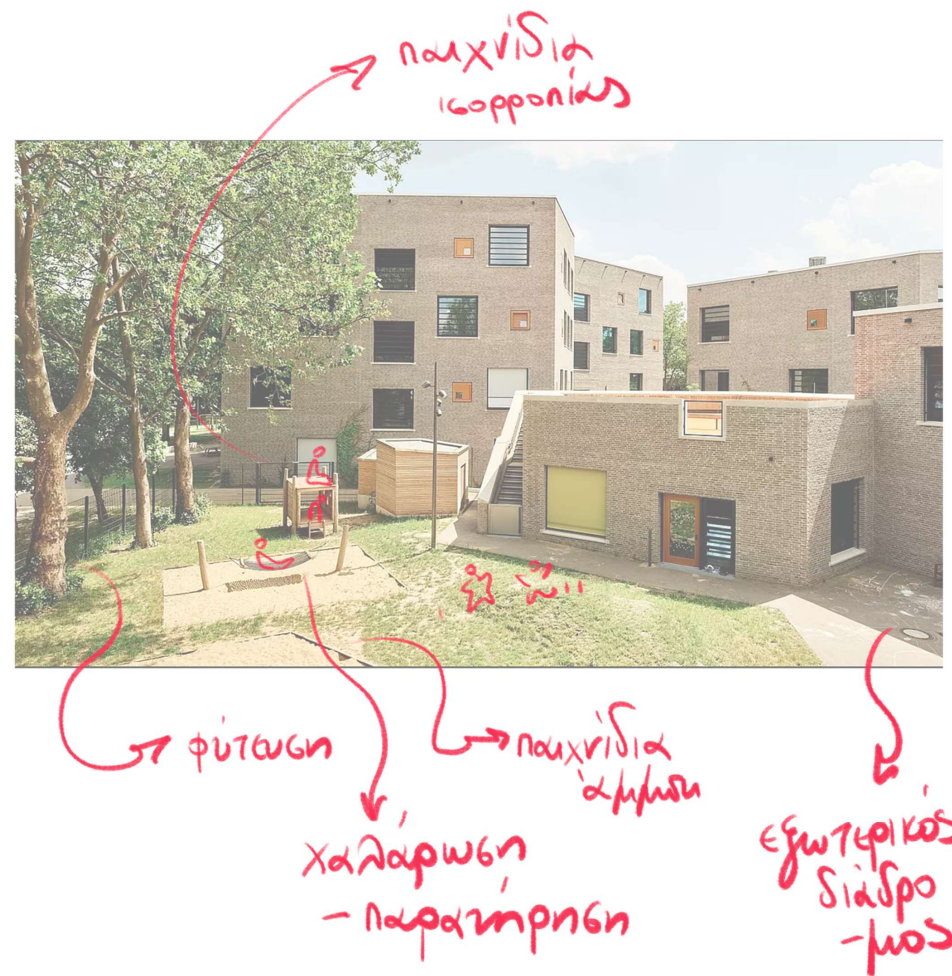
Δραστήριο - κινητικό παιχνίδι
(παιχνίδια ισορροπίας, παιδική χαρά)

Φυσικό τοπίο
(δέντρα, θάμνοι, χαλίκια, γρασίδι)

κ 1.ε 26 - κ 1.ε 27

Ειδικές αίθουσες | βιβλιοθήκη - role play - κατασκευές

κ 1.ε 28

Αυλή του νηπιαγωγείου

κ 1.ε 29

Ο χώρος ανάγνωσης και role play

κ 1.ε 30

Η κουζίνα και η τραπεζαρία

κ 1.ε 31

Ο πολυχώρος

κ. 1.6 Συμπεράσματα

Οι θεωρίες του Friedrich Froebel γύρω από την εκπαίδευση των παιδιών ήταν πρωτοπόρες για εκείνη την εποχή, καθώς είναι ο πρώτος που τοποθέτησε το παιδί στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και μίλησε για την ανάγκη του παιχνιδιού στην μάθηση.

Ο Froebel έδινε έμφαση στην έμπρακτη μάθηση και στην επαφή με την φύση. Πίστευε ότι τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα μέσα σ' ένα περιβάλλον πλούσιων εμπειριών και όταν έρχονται σε επαφή με την κοινότητα, την χλωρίδα και την πανίδα του τόπου.

Από την έρευνα που παρουσιάστηκε γύρω από την σχολική αρχιτεκτονική στα εκπαιδευτικά κέντρα FRÖBEL, διαπιστώθηκε ότι δίνεται περισσότερη έμφαση στην σχεδιαστική προσέγγιση του εξωτερικού περιβάλλοντος, δηλαδή στην σχολική αυλή, παρά στο εσωτερικό της τάξης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την έλλειψη στοιχείων και χωρικών αποτυπωμάτων που να περιγράφουν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά μιας εκπαιδευτικής αίθουσας. Ίσως η αναφορά της Natascha Meuser για τα σχολικά περιβάλλοντα στα κέντρα FRÖBEL, να εξηγεί καλύτερα γιατί δεν υπάρχουν συγκεκριμένες προδιαγραφές για μια τάξη. Όπως είπε η Natascha, « Η παιδαγωγική θα πρέπει φυσικά να μπορεί να αναπτυχθεί ελεύθερα σε οποιοδήποτε χώρο »⁶¹.

Τέλος ενδιαφέρον έχουν οι απόψεις περί μεταβατικών χώρων και διαδρόμων στην οργάνωση του σχολικού κτηρίου. Στην φρομπελιανή φιλοσοφία η επαφή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας υλοποιείται έμπρακτα από την αρχιτεκτονική αντιμετώπιση των μεταβατικών χώρων. Δεν αντιμετωπίζονται ως ανενεργοί χώροι αλλά ως χωρικές αναμονές, τόποι συναντήσεων και ανταλλαγής απόψεων.

Η φιλοσοφία του Froebel έθεσε τα θεμέλια για τις επόμενες εκπαιδευτικές θεωρίες που θα μελετηθούν.

⁶¹ Σ: Αναφορά από την σελίδα 27

Natascha Meuser, συνέντευξη με τίτλο " Educational buildings for children", ιστοσελίδα "Froebel-Gruppe.de", 2019

« Δεχτείτε τα παιδιά με σεβασμό, εκπαιδεύστε τα με αγάπη και στείλτε τα στην ζωή με ελευθερία. »

- Rudolf Steiner⁶²

Κεφάλαιο 2.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Rudolf Steiner
(1861-1925)

Ο Rudolf Steiner, φιλόσοφος και αρχιτέκτονας, είναι ένας ακόμη εμπνευστής της πρώιμης μάθησης, καθώς και ο δημιουργός ενός από τα πιο ανθεκτικά φιλοσοφικά κινήματα του εικοστού αιώνα.⁶³ Πρόκειται για την "Ανθρωποσοφία", μια φιλοσοφική και πνευματική προσέγγιση που βασίζεται στην σύνδεση του ανθρώπου με το σύμπαν.⁶⁴ Εμπνευσμένος από τον Χριστιανισμό, πίστευε ότι οι άνθρωποι έχουν τρεις πτυχές την διάνοια, την ψυχή και το σώμα.⁶⁵

Ο Steiner θεωρούσε ότι η σωστή ανάπτυξη του ανθρώπου πρέπει να ξεκινάει από την καλλιέργεια και των τριών εμφάσεων, έτσι δόμησε την εκπαιδευτική θεωρία Waldorf, μια ολιστική προσέγγιση μάθησης όπου στοχεύει στην πρακτική, νοητική και καλλιτεχνική ανάπτυξη των παιδιών.⁶⁶

Η εμπλοκή του Steiner με την εκπαίδευση ξεκίνησε από ένα τυχαίο γεγονός, όταν ο Emil Molt, ιδιοκτήτης της εταιρίας τσιγάρων Waldorf-Astoria, τον προσκάλεσε για να εκπαιδεύσει το εργατικό προσωπικό του εργοστασίου. Ο Molt εμπνευσμένος από την ομιλία του Steiner, του ζήτησε να ιδρύσει ένα σχολείο για τα παιδιά των εργαζομένων.

Έτσι τον Σεπτέμβριο του 1919 κατασκευάζεται το "Die Freie Waldorfschule", πρότυπο σχολείο της εκπαιδευτικής θεωρίας Waldorf και προαγωγός του σημερινού εκπαιδευτικού πλαισίου. Ήταν από τα πρώτα μικτά σχολεία που ακολουθούσαν δωδεκάχρονο πρόγραμμα σπουδών με το ρόλο του δασκάλου ως καθοδηγητή.⁶⁷

⁶² Αναφορά κατά λέξη του Rudolf Steiner, άγνωστη πηγή

⁶³ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 8

⁶⁴ "Ανθρωποσοφία", λήμμα από την εγκυκλοπαίδεια Britannica, ιστοσελίδα "britannica.com"

⁶⁵ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children"

⁶⁶ "The Waldorf Approach", στοιχεία από την ιστοσελίδα του σχολείου "Michael Oak Waldorf School", ιστοσελίδα "michaeloak.org"

⁶⁷ Robert Mays και Sune Nordwall, στοιχεία από διαδικτυακή πηγή, ιστοσελίδα "waldorfanswers.org"

κ 2.2 Η φιλοσοφία και η εικόνα του παιδιού

Όπως έλεγε ο Steiner, « Η ουσία της μεθόδου Waldorf είναι ότι η εκπαίδευση θεωρείται τέχνη, συνομιλεί με τις εμπειρίες των παιδιών. Για να εκπαιδευτεί ολοκληρωτικά ένα παιδί, η μάθηση πρέπει να αγγίζει την καρδιά, την θέληση και τον νου του παιδιού. »⁶⁸ Επομένως η μάθηση στα εκπαιδευτικά κέντρα Waldorf επικεντρώνεται στην τέχνη, την μουσική, την κίνηση και την έκφραση.⁶⁹

Συγκεκριμένα η θεωρία Waldorf βασίζεται σε τρία στοιχεία⁷⁰:

1. Την συνειδητοποίηση των σταδίων ανάπτυξης των παιδιών.
2. Την κατανόηση των αναγκών των παιδιών σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο μέχρι την ενηλικίωση.
3. Την δημιουργία ενός μεθοδολογικού εκπαιδευτικού προγράμματος που υποστηρίζει τις ανάγκες των παιδιών.

1. Συνειδητοποίηση των σταδίων ανάπτυξης των παιδιών.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές θεωρίες ο Steiner ασχολήθηκε με την μάθηση των παιδιών σε όλες τις ηλικιακές ομάδες μέχρι την ενηλικίωση. Πίστευε ότι η παιδική ηλικία ξεδιπλώνεται σε επταετή στάδια.

Από 0 -7 χρονών: Θέληση και μιμητική μάθηση

Τα μικρά παιδιά είναι υπάρξεις μίμησης και χαρακτηρίζονται από έντονη κινητικότητα. Αντιλαμβάνονται τον κόσμο πριν καν ξεκινήσουν να περπατάνε ή να μιλάνε, είναι αισθητηριακά όντα.⁷¹

Συμφώνα με τον Jean Piaget « τα παιδιά είναι σαν μικροί επιστήμονες, προσπαθούν να κατανοήσουν τον κόσμο εξερευνώντας, κάνοντας λάθη και στη συνέχεια μαθαίνοντας από αυτά »⁷², αυτό πίστευε και ο Steiner. Θεωρούσε δηλαδή, ότι τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν και να βιώνουν το γύρω περιβάλλον μέσα από την κίνηση, την αισθητηριακή εξερεύνηση και την κοινωνικοποίηση.⁷³

Η μάθηση στα σχολεία Waldorf για τα παιδιά του πρώτου αναπτυξιακού σταδίου, επικεντρώνεται στα παιδικά ένστικτα, την φαντασία, την περιέργεια και την ανάγκη για εξερεύνηση παρά στην δομημένη μάθηση όπως είναι η γραφή και η ανάγνωση.⁷⁴

⁶⁸ Αναφορά κατά λέξη του Rudolf Steiner , άγνωστη πηγή

⁶⁹ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 8

⁷⁰ "The Waldorf Approach", στοιχεία από την ιστοσελίδα του σχολείου "Michael Oak Waldorf School", ιστοσελίδα "michaeloak.org"

⁷¹ Ο.π. "The Waldorf Approach", στοιχεία από ιστοσελίδα

⁷² Deanna Kuhn, κεφάλαιο "Piaget's Child as Scientist", απόσπασμα από το βιβλίο "Piaget's Theory: Prospects and Possibilities ", εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1992

⁷³ Ο.π. "The Waldorf Approach", στοιχεία από ιστοσελίδα

⁷⁴ Άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Waldorf educational theory", ιστοσελίδα "essay company"

Από 8 -14 χρονών: Συναισθήματα και μάθηση μέσα από την οπτική της φαντασίας

Τα παιδιά σε αυτό το στάδιο ζουν μέσα σε εικόνες, ο Steiner πίστευε ότι το φανταστικό περιβάλλον που κατασκευάζουν τα παιδιά είναι πολύ σημαντικό για την διαδικασία της μάθησης. Το δομημένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε αυτές τις ηλικίες βασίζεται στην βιωματική μάθηση, καθώς οι τέχνες έρχονται στο επίκεντρο της διδασκαλίας και στοχεύουν στην ενσωμάτωση της μάθησης στον συναισθηματικό κόσμο των παιδιών.⁷⁵

Από 15 -21 χρονών: Κριτική σκέψη και μάθηση

Κατά την εφηβεία, οι νέοι αναπτύσσουν την ικανότητα για κριτική σκέψη, έχουν ισχυρές απόψεις για τον εαυτό τους και για την κοινωνία. Όπως περιέγραψε ο Rudolf Steiner, « Ο νέος αναζητά την αλήθεια και την πραγματικότητα. Θέλει να μάθει γιατί τα πράγματα είναι έτσι, όχι απλώς ότι είναι έτσι ».⁷⁶

Σε αυτές τις ηλικίες, οι νεαροί ενήλικες απασχολούνται με φιλοσοφικά ερωτήματα και διερευνούν την προσωπική τους ηθική. Στόχος της εκπαίδευσης είναι να καθοδηγήσει τους νέους σε αυτό το έντονα πνευματικό στάδιο, ώστε να σκέφτονται κριτικά και ελεύθερα.⁷⁷

2. Κατανόηση των αναγκών των παιδιών σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο μέχρι την ενηλικίωση.

Το εκπαιδευτικό περιβάλλον πρέπει να προσεγγίζει τα παιδιά με ζεστασιά και τρυφερότητα. Σε αυτό το συμβάλει η στάση του διδακτικού προσωπικού, ο Steiner έλεγε « Πού είναι το βιβλίο στο οποίο ο δάσκαλος μπορεί να διαβάσει για το τι είναι η διδασκαλία; Τα ίδια τα παιδιά είναι αυτό το βιβλίο »⁷⁸, δηλαδή ο ρόλος του εκπαιδευτικού στα σχολεία Waldorf είναι να παρατηρεί, να αφουγκράζεται και να ανταποκρίνεται στις ατομικές ανάγκες κάθε παιδιού. Η σχέση μεταξύ μαθητή και εκπαιδευτικού είναι μακροπρόθεσμη και βασίζεται στην εμπιστοσύνη και στην ασφάλεια.⁷⁹

⁷⁵ "The Waldorf Approach", στοιχεία από την ιστοσελίδα του σχολείου "Michael Oak Waldorf School", ιστοσελίδα "michaeloak.org"

⁷⁶ Ο.π. "The Waldorf Approach", στοιχεία από ιστοσελίδα

⁷⁷ Ο.π. "The Waldorf Approach", στοιχεία από ιστοσελίδα

⁷⁸ Αναφορά κατά λέξη του Rudolf Steiner, από το βιβλίο "Rhythms of Learning: selected lectures of Rudolf Steiner", επιμέλεια Roberto Trostli, εκδόσεις Anthroposophic press, Ιλινόις ΗΠΑ, 1998

⁷⁹ Ο.π. "The Waldorf Approach", στοιχεία από ιστοσελίδα

3. Δημιουργία ενός μεθοδολογικού εκπαιδευτικού προγράμματος που υποστηρίζει τις ανάγκες των παιδιών.

Για να εκπαιδεύσει τους δασκάλους, ο Steiner ανάπτυξε μια σειρά εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή φιλοσοφικών "γλωσσών", που στοχεύουν στην πνευματική αφύπνιση των ανθρώπων.⁸⁰

Με βάση τις περιγραφές της Sarah Scott, στο ερευνητικό κείμενο "Architecture for children", το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των σχολείων του Steiner δομήθηκε πάνω στις εξής φιλοσοφίες⁸¹:

Eurhythmy / Ευρυθμία:

Μαζί με την ηθοποιό Marie von Sivers ανέπτυξαν ένα μουσικοκινητικό κίνημα, το Eurhythmy⁸², πρόκειται για μια χορογραφία κινήσεων που αντηχεί στα αναπνευστικά μοτίβα του ανθρώπου όταν μιλάει ή τραγουδάει. Το Eurhythmy διδάσκεται έως και σήμερα στα σχολεία Waldorf σαν ψυχική γυμναστική.⁸³

Anthropometrical / Ανθρωπομετρική:

Πρόκειται για τις αναλογικές μετρήσεις της ανθρώπινης μορφής και πώς εκφράζονται στο ανθρωπογενές περιβάλλον.⁸⁴ Παρόμοια φιλοσοφία με το Modulor που εισήγαγε στην αρχιτεκτονική θεωρία ο Le Corbusier το 1943 -50.

Παρόλου που δεν διδάσκεται ως μάθημα σχετίζεται άμεσα με το σχολικό περιβάλλον, την αντίληψη των παιδιών για τον χώρο και την διαδικασία του παιχνιδιού. Επηρεάζει το αρχιτεκτονικό περιβάλλον στα σχολεία Waldorf και διδάσκει στους εκπαιδευτικούς πώς να οργανώσουν την επίπλωση της τάξης ανάλογα τις ανάγκες των παιδιών και τις μάθησης.⁸⁵

Θεωρία των χρωμάτων:

Αφορά την βιωματική αναζήτηση της χρωματικής θεωρίας του Goethe⁸⁶. Στην φιλοσοφία του Steiner τα χρώματα σχετίζονται με τα ανθρώπινα συναισθήματα και πιστεύουν ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ίαση της ψυχολογίας των παιδιών. Η θεωρία των χρωμάτων παίζει βασικό ρόλο στην πρώιμη μάθηση και στο αρχιτεκτονικό περιβάλλον του σχολείου.⁸⁷

⁸⁰ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 8

⁸¹ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ.9

⁸² Rudolf Steiner, διάλεξη "The Child's Changing Consciousness and Waldorf Education", διαδικτυακό αρχείο Rudolf Steiner, ιστοσελίδα "rsarchive.org"

⁸³ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ.9

⁸⁴ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ.9

⁸⁵ Στοιχεία από την ιστοσελίδα "fernkids.com"

⁸⁶ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ.9

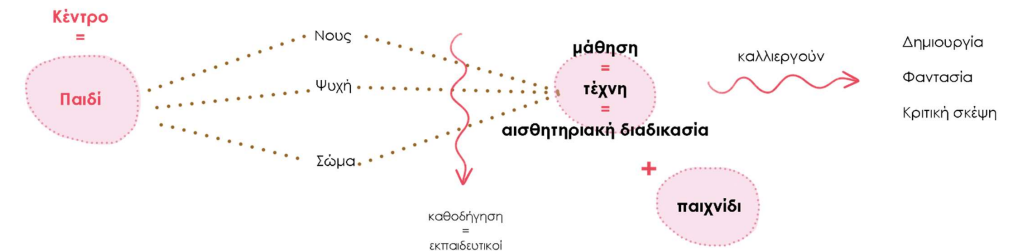
⁸⁷ Rudolf Steiner, "The Education of the Child: in the Light of Anthroposophy", μετάφραση George Adams και Mary Adams, εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1965, σελ.15

Γεωμετρία:

Η αντίληψη των σχημάτων μέσα από ένα σύνολο δραστηριοτήτων όπως η γεωμετρία, τα μαθηματικά, η ρυθμική κίνηση και η ζωγραφική, βοηθάει τα παιδιά να κατανοήσουν το φυσικό περιβάλλον, για παράδειγμα την κίνηση των αστεριών και το σχήμα του φεγγαριού. Επιπλέον η γνώση της γεωμετρίας παρέχει στα παιδιά την δυνατότητα να αντιληφθούν τον αρχιτεκτονικό χώρο και τον υλικό κόσμο. Τέλος η γεωμετρία βρίσκεται ακόμη και στην σωματική κίνηση που πραγματοποιούμε όταν χορεύουμε (eurhythmy) ή ζωγραφίζουμε.⁸⁸

Goetheanum:

Το σύνολο όλων των προηγούμενων φιλοσοφικών αρχών συντάσσει το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο της εκπαίδευσης Waldorf, με πρώτο υλοποιημένο παράδειγμα το κτήριο Goetheanum στην Ελβετία. Ο Steiner ήταν πρωτοπόρος του μοντερνισμού και του κινήματος του εξπρεσιονισμού.⁸⁹

κ 2.6 1.

⁸⁸ Anna Kamitsis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Geometry in a Waldorf School", ιστοσελίδα "steinerschool.org"

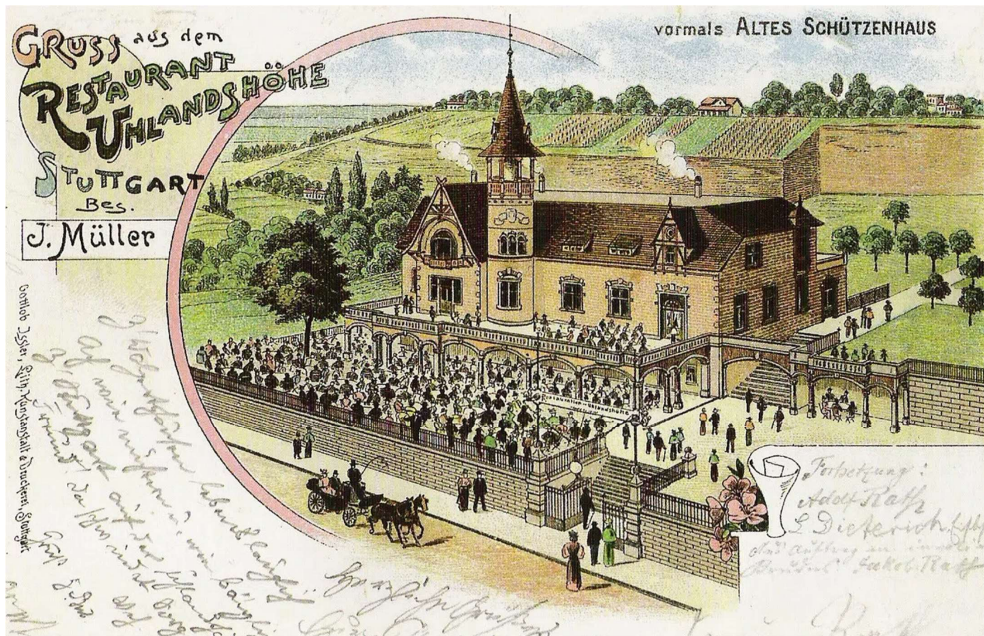
⁸⁹ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 9

κ 2.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον

Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον στα σχολεία του Rudolf Steiner δεν είναι τυχαίο και αδιάφορο ως προς την εκπαιδευτική διαδικασία Waldorf, αντίθετα συνδιαλέγεται με αυτήν, επηρεάζεται και επιδρά. Η αρχιτεκτονική όπως και η μάθηση ακολουθεί τις αρχές της "ανθρωπωσης", ο σχολικός χώρος πρέπει να αντικατοπτρίζει και τις τρεις εμφάσεις του ανθρώπου καθώς και να είναι συνεπείς με τα επταετή στάδια ανάπτυξης των παιδιών.⁹⁰

Ο Steiner ως αρχιτέκτονας είχε ισχυρές απόψεις για την αρχιτεκτονική υλοποίηση της μάθησης Waldorf. Η θεωρία του δεν περιορίζεται στα βασικά χαρακτηριστικά της κτηριακής δομής του σχολείου αλλά εμβαθύνει και σε δευτερεύων αισθητηριακές ποιότητες όπως το χρώμα και το φως, με στόχο να προσεγγίσει καλύτερα την πνευματική υπόσταση της εκπαίδευσης.

Επομένως στην συγκεκριμένη ενότητα θα μελετηθούν παραδείγματα νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων και επιπλέον θα παρουσιαστούν περιληπτικά και οι δευτερεύων αρχιτεκτονικές ποιότητες.

κ2.ε1. "Die Freie Waldorfschule", το πρώτο σχολείο της εκπαιδευτικής θεωρίας Waldorf.

⁹⁰Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco, ιστοσελίδα "archdaily"

Γενική διάταξη σχολείου

Συμφωνά με την "ανθρωποσοφία" τα κτήρια που εργάζονται, μαθαίνουν και ζουν οι άνθρωποι έχουν ισχυρή επίδραση στην ψυχοσυναισθηματική και πνευματική τους διάσταση. Όπως αναφέρει ο Steiner ένα κτήριο πρέπει να είναι « ένα περιβάλλον που θα εκφράζει την εσωτερική ύπαρξη του ανθρώπου σε μορφές »⁹¹. Για αυτό τα περισσότερα εκπαιδευτικά κέντρα Waldorf χαρακτηρίζονται από δυναμικές ογκοπλασίες και ροϊκή, οργανική κίνηση.⁹²

Με βάσει την εκπαιδευτική θεωρία Waldorf, η γενική διάταξη των σχολικών τόπων πρέπει να διαφέρει ανάλογα την ηλικιακή φάση των παιδιών και οι εσωτερικοί χώροι να μεταβάλλονται για τις ανάγκες των μαθητών. Παρατηρείται βέβαια ότι επικρατεί η οργανική αρχιτεκτονική ως προς τον σχεδιασμό της κάτοψης, την οργάνωση των χώρων καθώς και την μορφή του δώματος στα περισσότερα σχολεία.⁹³

Ένας άλλος λόγος που επιλέγονται οι ασυνήθιστες γεωμετρίες είναι η ελευθερία της κίνησης μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Στην κάτοψη, οι τραπεζοειδείς διατάξεις φέρουν τον χρήστη στο επίκεντρο, επειδή δεν κατευθύνουν ή περιορίζουν αλλά απελευθερώνουν την κίνηση.⁹⁴

Επιπλέον ο Steiner πίστευε ότι η αρχιτεκτονική είναι η σύμπραξη όλων των τεχνών, αυτή του η άποψη διαμόρφωσε και την κατασκευαστική υλοποίηση των εκπαιδευτικών τόπων. Ειδικότερα από την μουσική το αρχιτεκτονικό περιβάλλον αντλεί ρυθμικά στοιχεία για τις όψεις και το εσωτερικό, όπως τα επαναλαμβανόμενα ανοίγματα και οι σειρές υποστυλωμάτων.⁹⁵

Τέλος από φωτογραφική έρευνα (εικόνες: κ2. ε2/ κ2. ε3 / κ2. ε4) παρατηρείται ότι στοιχεία των εξωτερικών όψεων όπως τα μεγάλα υαλοστάσια θυμίζουν μορφές του κινήματος της Art Nounveau και του Εξπρεσιονισμού⁹⁶. Καθώς τα φυσικά υλικά όπως το ξύλο και η πέτρα είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στον σχεδιασμό των εξωτερικών όψεων αλλά και στο εσωτερικό.

⁹¹ Αναφορά κατά λέξη του Rudolf Steiner, από το βιβλίο του "Ways to a New Style in Architecture", εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1927, σελ.11

⁹² Vrinda Kapoor, ερευνητική εργασία με τίτλο "Early Waldorf School Architecture: A study of the design of the Vrije School, the Hague", Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Delft, Ολλανδία, 2023, σελ. 5

⁹³ Ο.π. Vrinda Kapoor, ερευνητική εργασία, σελ.6

⁹⁴ Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco, ιστοσελίδα "archdaily"

⁹⁵ Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

⁹⁶ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ. 117

κ 2.ε 2.

Επέκταση υφιστάμενου δημοτικού σχολείου και γυμνασίου, στο Βερολίνο της Γερμανίας

After-School Care Centre,
Waldorf School

κ 2.ε 3.

Εκπαιδευτικό κέντρο Waldorf, στο Λέντεν της Ολλανδίας

Marecollege

κ 2.ε 4.

Εκπαιδευτικό κέντρο Waldorf, στην Νέα Υόρκη της Αμερικής

Hawthorne Valley Waldorf
School

Η εκπαιδευτική αίθουσα

Όπως προαναφέρθηκε οι αίθουσες διδασκαλίας σε κάθε ηλικιακή ομάδα έχουν διαφορετικές σχηματικές διατάξεις. Συγκεκριμένα στους χώρους που προορίζονται για τα παιδιά νηπιαγωγείου και των πρώτων τάξεων του δημοτικού, ο χώρος έχει οργανικό σχεδιασμό, στρογγυλεμένες γραμμές και περιβάλλεται από ελαφριά υλικά. Όσο μεγαλώνουν τα παιδιά και δομείται η μάθηση τόσο εισάγονται στον χώρο οι ευκρινείς γωνίες, οι σταθεροί τοίχοι και οι αίθουσες επιμηκύνονται.⁹⁷

Για τα μικρά παιδιά η επαφή με την οικογένεια είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη τους. Επομένως στα σχολεία Waldorf η αρχιτεκτονική μιμείται την οικειοποίηση και την άνεση που νιώθουν τα παιδιά στο σπίτι, καθώς μέσα στην τάξη διδάσκονται γνώριμες για τα παιδιά, οικιακές δραστηριότητες.⁹⁸

Όπως εκμυστηρεύτηκαν εκπαιδευτικοί που εργάζονται στα σχολεία της θεωρίας του Steiner, στην ερευνήτρια Margunn Bjørnholt, η τάξη μετατρέπεται στο σπίτι και το σύνολο του σχολείου αντιπροσωπεύει την κοινότητα.⁹⁹ Για να νιώσουν τα παιδιά πιο οικεία μέσα στην αίθουσα είναι απαραίτητο να υπάρχουν συγκεκριμένες γωνίες, τόποι δραστηριοτήτων, όπως η γωνία του ύπνου και το μέρος του φαγητού.¹⁰⁰

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των αιθουσών στα κέντρα Waldorf είναι η ευελιξία. Οι τάξεις δεν αντιμετωπίζονται από τους δασκάλους ως σταθερές δομές αλλά είναι μεταβλητοί χώροι που μεταμορφώνονται συνέχεια με σκοπό την υλοποίηση του οράματος του εκπαιδευτικού και τις ανάγκες της διδασκαλίας αλλά και των μαθητών.

Ένα από τα περιστατικά που καταγράφει η Bjørnholt, είναι η πρώτη αντίδραση ενός νέου εκπαιδευτικού που πριν εργάζονταν σε δημόσια σχολεία, όπως είπε ο ίδιος « κάτι που με εντυπωσίασε όταν ήρθα σε αυτό το σχολείο ήταν ο τρόπος με τον οποίο δημιουργήθηκαν πραγματικά οι αίθουσες. Πώς οι δάσκαλοι παρέμβαιναν δημιουργικά και διαμόρφωναν τις αίθουσες ». Στα συγκεκριμένα σχολεία οι δάσκαλοι τολμάνε να παρεμβούν στην αυστηρή αρχιτεκτονική δομή και διακοσμούν τις αίθουσες, με τελικό στόχο την οικειοποίηση των παιδιών με τον χώρο και την έξαψη της δημιουργικότητας.¹⁰¹

Εν κατακλείδι οι τάξεις του νηπιαγωγείου και του δημοτικού σχολείου στα κέντρα Waldorf, χαρακτηρίζονται από θερμά χρώματα και ζεστά υλικά όπως το ξύλο, οι τοίχοι είναι διακοσμημένοι με έργα των μαθητών¹⁰² και τα έπιπλα είναι φτιαγμένα από ελαφριά υλικά ώστε να μετακινούνται εύκολα¹⁰³. Όλοι αυτοί ο χωρικοί παράμετροι δημιουργούν ένα περιβάλλον που κάνει τα μικρά παιδιά να νιώθουν ασφάλεια και οικειότητα ώστε να μάθουν, να κινηθούν με ελευθερία, να δημιουργήσουν και να χτίσουν τον χαρακτήρα τους.

⁹⁷ Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco, ιστοσελίδα "archdaily"

⁹⁸ Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

⁹⁹ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ. 121

¹⁰⁰ Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

¹⁰¹ Ο.π. Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία, σελ.120

¹⁰² Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο και Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία

¹⁰³ Στοιχεία από την ιστοσελίδα "femkids.com"

κ 2.ε 5.

Εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf

Waldorf kindergarten
Kirchheim – Teck, Γερμανία

κ 2.ε 6.

Εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf

Ashwood Waldorf School, ΗΠΑ

κ 2.ε 7.

Εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα δημοτικό σχολείο Waldorf

Waldorf School of Lexington,
ΗΠΑ

Ειδικοί χώροι μάθησης

Στα σχολεία του Steiner οι τέχνες έρχονται στο επίκεντρο για να προσφέρουν στα παιδιά μια ολιστική διαδικασία εκμάθησης. Τα περισσότερα σχολεία προσφέρουν χώρους για γλυπτική, ζωγραφική, μουσική, χορό, ψυχική γυμναστική "eurythmy" και άλλες χειρωνακτικές δεξιότητες.¹⁰⁴

Στην φιλοσοφία Waldorf, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν τόσο χρειάζονται μεγαλύτερο χώρο δραστηριοποίησης και η ακτίνα κίνησης επεκτείνεται. Στα περισσότερα δημοτικά σχολεία οι τέχνες έχουν τον δικό τους αφιερωμένο χώρο ενώ στα νηπιαγωγεία καμία φορά οι καλλιτεχνικές δράσεις βρίσκουν μικρές γωνίες μέσα στην κεντρική αίθουσα διδασκαλίας.

Οι ειδικές τάξεις αντιμετωπίζονται παρόμοια με τις βασικές αίθουσες διδασκαλίας όσο αναφορά την αρχιτεκτονική υπόσταση, τα υλικά και τα χρώματα.

κ 2.ε 8. Η αίθουσα καλλιτεχνικών στο νηπιαγωγείο Orchard Valley Waldorf School, ΗΠΑ

¹⁰⁴ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ. 119

Μεταβατικοί χώροι

Οι οργανικές διατάξεις και τα πολυγωνικά σχήματα στα σχολεία Waldorf συνοδεύονται από χώρους ανοιχτής κάτοψης ("open plan"), με αποτέλεσμα η κίνηση μέσα στον εσωτερικό κόσμο του σχολείου να εξελίσσεται ελεύθερα και ροϊκά. Έτσι οι μεταβατικοί χώροι συχνά παραλείπονται ή αντιμετωπίζονται ως απλοί διάδρομοι και γρήγορα περάσματα μεταξύ των αιθουσών.

Βέβαια όπως περιγράφουν οι εκπαιδευτικοί στην Bjørnholt, η κοινωνικοποίηση είναι σημαντικό κομμάτι της φιλοσοφίας των σχολείων Waldorf, για αυτό ενδιάμεσα των τάξεων είναι απαραίτητο να υπάρχουν τόποι συγκεντρώσεων για μικρές ή μεγάλες ομάδες παιδιών. Όσο μεγαλώνουν τα παιδιά τόσο πρέπει να επεκτείνονται αυτοί οι χώροι.¹⁰⁵

κ 2.ε 9.

Ο διάδρομός στο σχολείο
Yellow Train, Ινδία

¹⁰⁵ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ. 119

Η αυλή και οι εξωτερικοί χώροι

Ο Steiner πίστευε ότι η επαφή με την φύση βοηθάει στην ψυχροσύνθεση του ανθρώπου, επομένως στα εκπαιδευτικά κέντρα Waldorf οι εξωτερικοί χώροι επικεντρώνονται στην σύνδεση με το φυσικό τοπίο. Σημεία υψηλής και χαμηλής βλάστησης, το χώμα και η άμμος κυριαρχούν στις σχολικές αυλές, καθώς ενθαρρύνονται κατασκευές σαν τα δεντρόσπιτα.¹⁰⁶

Ακόμη μερικά από τα σχολεία Waldorf, όπως το "Acacia Waldorf school" και το "Forest courtyard school", αντιμετωπίζουν την αυλή σαν μια φάρμα, έχουν δικούς του κήπους για φύτευση και ζώα όπως πρόβατα και αγελάδες.¹⁰⁷

Επιπλέον ο προαύλιος χώρος παρέχει ελευθέρους και ανοιχτούς τόπους με συνήθως σκληρά δάπεδα για φανταστικό παιχνίδι, τρέξιμο και για διοργάνωση εξωτερικών σχολικών εκδηλώσεων.¹⁰⁸

Τέλος στα σχολεία του Steiner είναι σημαντικό οι τάξεις να επικοινωνούν έμμεσα με την αυλή¹⁰⁹ και να έχουν παράθυρα στραμμένα προς την φύση.¹¹⁰

κ 2.ε 10. Η αυλή του νηπιαγωγείου "Waldorf School Mauer", Βιέννη

¹⁰⁶ Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco, ιστοσελίδα "archdaily"

¹⁰⁷ Στοιχεία από τις ιστοσελίδες των σχολείων, "acacia waldorf school" και "forest courtyard school"

¹⁰⁸ Στοιχεία από την ιστοσελίδα του σχολείου "Elmfield Rudolf Steiner school", ιστοσελίδα "elmfield.com"

¹⁰⁹ Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

¹¹⁰ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ. 119

Άλλες αισθητηριακές ποιότητες

Όπως έχει προαναφερθεί στην εισαγωγή της εργασίας (μέρος 2: μέθοδος), οι δευτερεύουσες αρχιτεκτονικές ποιότητες δεν είναι εύκολο να περιγραφούν με ακρίβεια καθώς εξαρτώνται από την κουλτούρα και το περιβάλλον κάθε τόπου, για αυτό και είναι δύσκολο να προκύψουν χωρικά αποτυπώματα (διαγράμματα). Παρόλα αυτά, με στόχο την καλύτερη αντίληψη της θεωρίας Waldorf και των εκπαιδευτικών της τόπων, παρατίθενται σύντομα και περιληπτικά μερικές από τις ποιότητες που εστίασε ο Steiner.

Φως:

Στην φιλοσοφία Waldorf εκτιμάται κάθε εκδοχή της φύσης ακόμα και το φυσικό φως του ηλίου. Βέβαια ανάλογα τις δραστηριότητες και τους χώρους που πραγματοποιούνται, η ένταση του φωτός αλλάζει και δημιουργεί ποικίλες ατμόσφαιρες.¹¹¹

Χρώμα:

Το χώμα είναι πολύ σημαντικό για την πνευματική φιλοσοφία του Steiner. Σε κάθε ηλικιακή ομάδα αναθέτεται συγκεκριμένη χρωματική παλέτα, για παράδειγμα τα ζεστά και ανοιχτά χρώματα, όπως το κίτρινο και το πορτοκαλί συνδέονται με την ενέργεια και την ευθυμία που έχουν τα παιδιά στην πρώτη αναπτυξιακή φάση (0-7 χρονών). Ενώ οι πιο ψυχροί τόνοι, σαν το πράσινο και το γαλάζιο επιλέγονται για τα παιδιά της μεσαίας φάσης (8-14 χρονών).¹¹²

Επιπλέον στα σχολεία Waldorf, οι αίθουσες χρωματίζονται με μια συγκεκριμένη διαδικασία που επινόησε ο Steiner, την τεχνική "Lazure", ώστε οι τοίχοι να γίνονται πιο ζωντανόι.¹¹³

Υλικά:

Παρατηρείται ότι τα περισσότερα εκπαιδευτικά κέντρα μοιάζουν με δεντρόσπιτα επειδή κυριαρχούν τα φυσικά δομικά υλικά όπως το ξύλο, η πέτρα και οι πλίνθοι από φυσική γη, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό των κτηρίων.¹¹⁴

Έπιπλα:

Τα έπιπλα συντονίζονται με την όλη φυσική αισθητική των σχολικών τόπων, καθώς είναι κατασκευασμένα κυρίως από ξύλο ή παράγωγα ξυλείας. Η επιλογή των επίπλων γίνεται με βάση την ευελιξία που μπορούν να προσφέρουν στον χώρο και την αισθητική που θέλουν να αποδώσουν οι εκπαιδευτικοί.¹¹⁵

¹¹¹ Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco, ιστοσελίδα "archdaily"

¹¹² Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

¹¹³ Ο.π. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο

¹¹⁴ Σ: προσωπική παρατήρηση από το φωτογραφικό υλικό.

¹¹⁵ Στοιχεία από την ιστοσελίδα "femkids.com" / Σ: Ενδιαφέρον έχει το έπιπλο "Waldorf arch" που σχεδιαστικό για να ακολουθεί την θεωρία του Steiner. Πρόκειται για ένα έπιπλο – παιχνίδι όπου η χρήση του μεταβάλλεται ανάλογα την φαντασία των παιδιών.

κ 2.4 Χωρικά αποτυπώματα

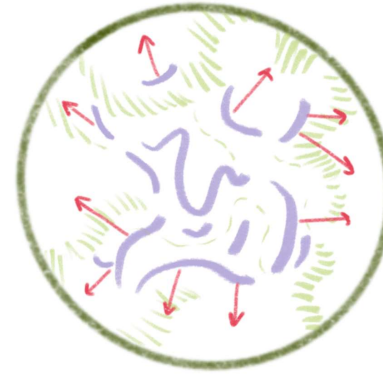
Παρουσιάζονται τα χωρικά αποτυπώματα (διαγράμματα) εμπνευσμένα από την φιλοσοφία του Steiner για την αρχιτεκτονική υπόσταση των εκπαιδευτικών τόπων. Παρατηρείται ότι τα χωρικά αποτυπώματα Χ. Απ. 7-11 ταιριάζουν και στην θεωρία του Steiner.

Χωρικά αποτυπώματα γενικής διάταξης:

Υπόμνημα:

- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Διαδρομές, πορείες
- Τόποι σύνδεσης (τόποι συναντήσεων και κοινωνικοποίησης)
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)
- Φυσικό τοπίο (φύτευση, πράσινες διαδρομές)

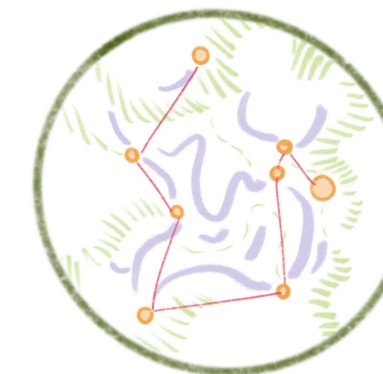
Χ. Απ. 12 : Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης

Οι τάξεις και τα εργαστήρια τοποθετούνται σε οργανικές διατάξεις και έχουν άμεση επικοινωνία με τους εξωτερικούς χώρους και το φυσικό τοπίο.

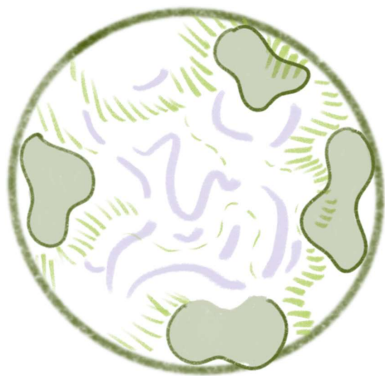
Χ. Απ. 13 : Φυσικό τοπίο

Στην φιλοσοφία Waldorf η επαφή με την φύση είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη των παιδιών. Προτείνονται πορείες φύτευσης και φυσικών υλικών που ξεδιπλώνονται από την αυλή μέχρι το εσωτερικό του σχολείου.

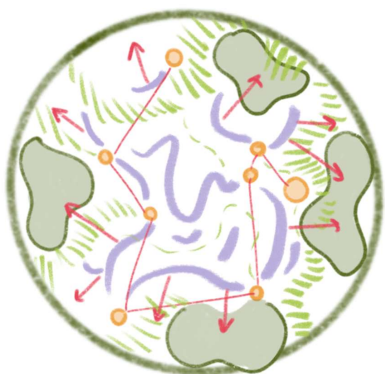
Χ. Απ. 14 : Τόποι σύνδεσης

Η επικοινωνία μεταξύ των μαθητών αλλά και όλων των μελών της σχολικής κοινότητας είναι πολύ σημαντική για την σωστή κοινωνικοποίηση των παιδιών. Για αυτό είναι απαραίτητο να υπάρχουν ελεύθεροι χώροι, αναμονές και τόποι εκτόνωσης και επικοινωνίας.

Χ. Απ. 15 : Ελεύθεροι χώροι

Όπως και στα χωρικά αποτυπώματα της θεωρία του Friedrich Froebel (Χ. Απ. 3), οι ελεύθεροι ανοιχτοί χώροι στην αυλή είναι απαραίτητοι για το ενεργό παιχνίδι, την επαφή με την φύση και την πραγματοποίηση σχολικών εκδηλώσεων και κοινωνικών δράσεων.

Χ. Απ. 16 : Συνδυαστικές σκέψεις

Σε αυτό το διάγραμμα παρουσιάζεται ο συνδυασμός όλων των παραπάνω χωρικών αποτυπώματων (Χ. Απ. 12 -15). Δημιουργείται μια αφαιρετική στρατηγική για την γενική διάταξη ενός σχολείου, βάση όσον περιγράφηκαν στην ενότητα κ 2.3.

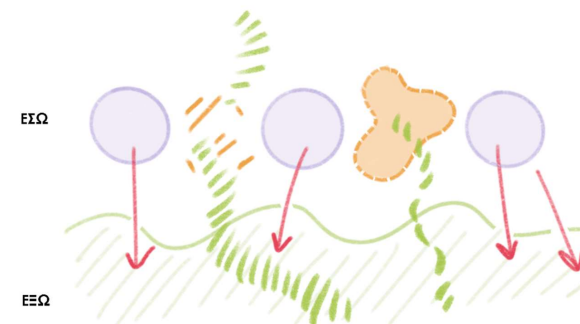
Εμβάθυνση / σημεία ενδιαφέροντος:

Σε αυτό το στάδιο, παρουσιάζονται κάποιες σκέψεις για τον χώρο των εκπαιδευτικών αιθουσών, με έμπνευση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην ενότητα "κ 2.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον" στις σελίδες 65-68.

Χ. Απ. 17 : Εσωτερικές διατάξεις

Σχεδιαστική αρμονία μεταξύ των εσωτερικών χώρων μάθησης (τάξεις, εργαστήρια) και των τόπων συναντήσεων. Οι χώροι εκτόνωσης και επικοινωνίας μπορούν να είναι ανοιχτοί και ελεύθεροι σαν εσωτερικές "πλατείες" ή κλειστοί και απομονωμένοι, ανάλογα την γενική διάταξη του σχολείου. Συνήθως τέτοιοι χώροι χαρακτηρίζονται από όχληση και ηχορύπανση, οπότε είναι σημαντικό να μην συνδυάζονται με μέρη υψηλής συγκέντρωσης και χώρους χαλάρωσης.

Επιπλέον σε αυτούς τους χώρους προτείνεται η φύτευση να εισέρχεται στο εσωτερικό από την αυλή.

— Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου

— Διαδρομές, πορείες

● Κλειστοί τόποι σύνδεσης
(τόποι συναντήσεων και κοινωνικοποίησης)

— Ανοιχτοί τόποι σύνδεσης
(τόποι συναντήσεων και κοινωνικοποίησης)

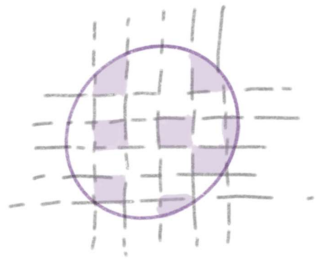
● Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης
(τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)

— Φυσικό τοπίο
(φύτευση, πράσινες διαδρομές)

Χ. Απ. 18-19 : Τάξη και ζώνες δραστηριοτήτων

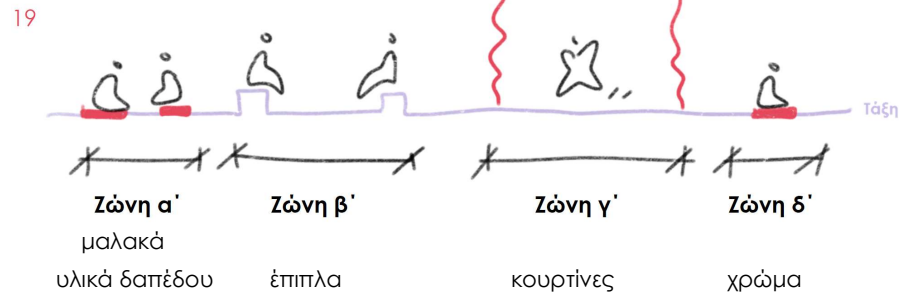
Όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα "κ 2.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον - Η εκπαιδευτική αίθουσα", σελίδα 65, τα παιδιά οικειοποιούνται καλύτερα τον χώρο της τάξης όταν υπάρχουν γωνιές δραστηριοτήτων ή αλλιώς ζώνες όπου φιλοξενούν συγκεκριμένες δράσεις, όπως το παιχνίδι και οι εικαστικές τέχνες.

Οι διαχωρισμοί των ζωνών μπορεί να είναι νοητοί μέσα από έπιπλα ή επιφάνειες του δαπέδου (χρώματα, χαλιά και μαλακές επιφάνειες) ή υπαρκτοί μέσα από κατακόρυφα στοιχεία (διαχωριστικά και κουρτίνες).

18

Η σχηματική οργάνωση – μορφοποίηση της τάξης δεν πρέπει να επηρεάζει την δημιουργία των ζωνών.

19

κ 2.5 Παραδείγματα

Παρουσιάζονται δύο παραδείγματα σύγχρονων εκπαιδευτικών κέντρων της θεωρίας Waldorf. Πρόκειται για το νηπιαγωγείο "El Tiler School" στην Ισπανία και το εκπαιδευτικό κέντρο "Rudolf Steiner School of Geneva" στην Ελβετία.

"El Tiler School"

Νηπιαγωγείο

Αρχιτεκτονικά γραφεία:

Eduard Balcells

Ignasi Rius Architecture

Tigges Architekt

Τοποθεσία:

Bellaterra, Ισπανία

Έτος κατασκευής:

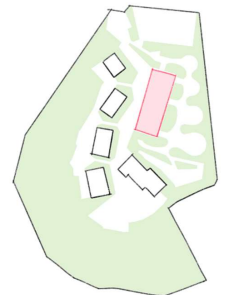
2018

κ 2.5.2.

Μερικά χιλιόμετρα έξω από την Βαρκελώνη, σε έναν εγκαταλελειμμένο κήπο του προαστίου Bellaterra, βρίσκεται το συγκρότημα εκπαιδευτικών σχολείων "El Tiler School".¹¹⁶ Το κέντρο φιλοξενεί παιδιά από τις ηλικίες του νηπιαγωγείου μέχρι του γυμνασίου, αλλά η έρευνα θα επικεντρωθεί στον χώρο του νηπιαγωγείου.¹¹⁷

Οι αρχιτέκτονες του έργου, προτείνουν μια σύγχρονη χωρική έκφραση της παιδαγωγικής Waldorf προσαρμοσμένη στις ανάγκες του μεσογειακού κλίματος¹¹⁸. Τα κτήρια, ορθογώνιας κάτοψης, δεν ακολουθούν την οργανική ογκοπλασία των παραδοσιακών σχολείων του Steiner, αλλά παρόλα αυτά παρατηρείται ότι έχουν μια ρευστή τοποθέτηση στον προαύλιο χώρο (διάγραμμα κ2.53).¹¹⁹

κ 2.5.3.

¹¹⁶ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα στους διαδικτυακούς χάρτες, ιστοσελίδα "google maps".

¹¹⁷ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα σχεδίων, ιστοσελίδα "archdaily".

¹¹⁸ Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily".

¹¹⁹ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα σχεδίων, ιστοσελίδα "archdaily".

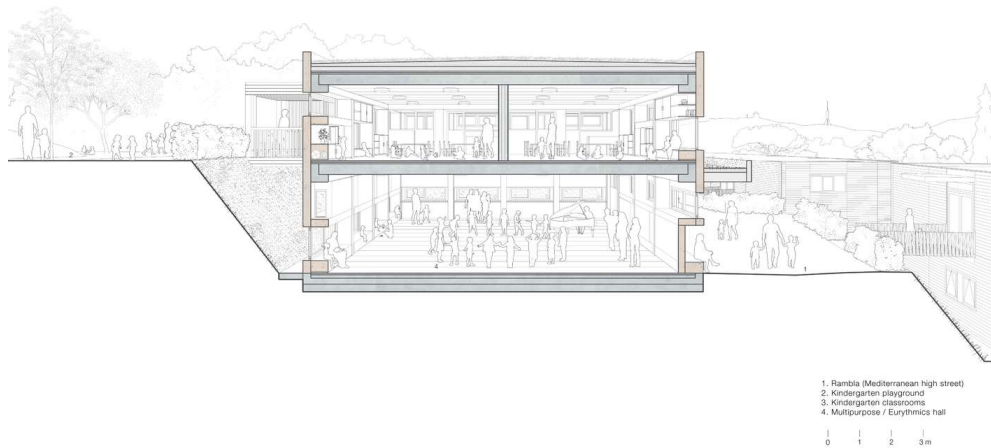

Το νηπιαγωγείο τοποθετείται στον όροφο ενός διώροφου κτηρίου, ενώ στο ισόγειο βρίσκονται τα γραφεία των καθηγητών και ένας πολυχώρος, όπου προσδιορίζεται για σχολικές εκδηλώσεις, καλλιτεχνικά δρώμενα και μαθήματα ψυχικής γυμναστικής "eurhythmy".¹²⁰

Στόχος των σχεδιαστών ήταν η απελευθέρωση των κινήσεων μέσα από μια ελεύθερη διάταξη του χώρου ("open plan"), για αυτό το κτήριο από οπλισμένο σκυρόδεμα έπρεπε να υλοποιηθεί χωρίς να τοποθετηθούν υποστυλώματα στο εσωτερικό της κάτοψης. Έτσι τα υποστυλώματα τοποθετούνται περιμετρικά των όψεων σαν αντηρίδες.¹²¹

Η λειτουργική χρήση των αντηρίδων δημιουργεί έναν ρυθμό στις όψεις, όπου εκμεταλλεύονται οι αρχιτέκτονες τόσο από το εξωτερικό όσο και από το εσωτερικό του κτηρίου. Εξωτερικά τοποθετούνται σανίδες ξύλου, ώστε να μειωθεί οπτικά το μέγεθος του κτηρίου και να γίνει πιο προσιτό στην κλίμακα των παιδιών. Ενώ εντός του κτηρίου, ενδιάμεσα των αντηρίδων τοποθετούνται ξύλινα πλαίσια σαν σκηνικά θεάτρου, εκεί ο σχεδιασμός δίνει αφορμές για τόπους συγκεντρώσεων και συναντήσεων.¹²²

Common spaces & kindergarten building
Cross section

κ 2.ε 11

¹²⁰ Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily"

¹²¹ Ο.π. Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου

¹²² Ο.π. Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου

Common spaces & kindergarten building
Alcoves & Frames, the facade as space
Architecture as an expression of pedagogy

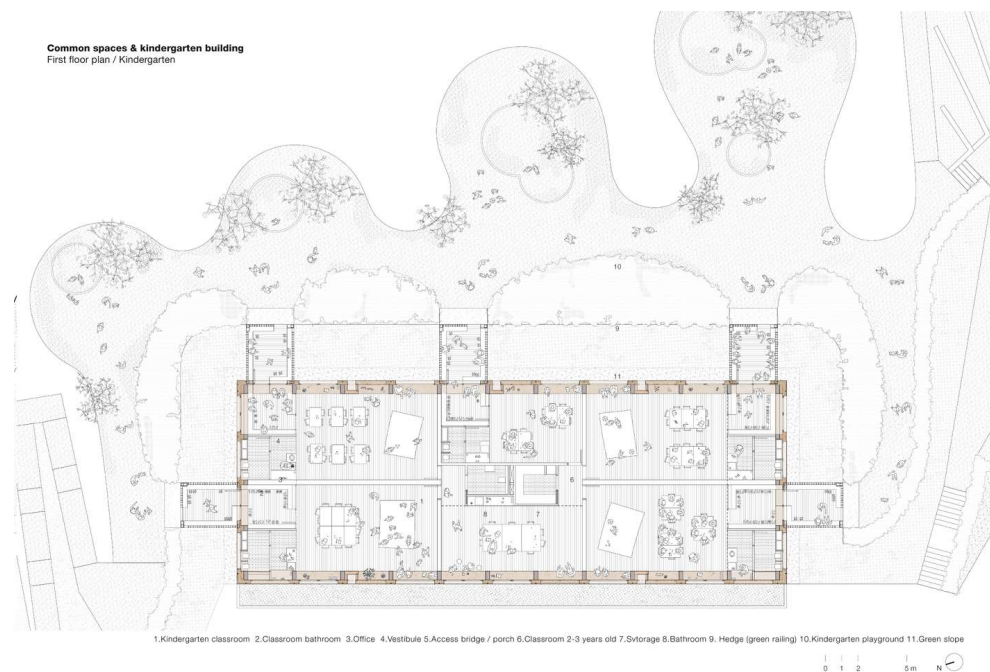
κ 2.ε 12

Σχέδια των ξύλινων πλαισίων – σκηνικών, τόποι σύνδεσης

Από την κάτοψη του νηπιαγωγείου (εικόνα κ 2.ε 13) φαίνεται καλύτερα η στρατηγική οργάνωση του χώρου γύρω από την φιλοσοφία της ελεύθερης κάτοψης ("open plan"), όπου αγκάλιασε η θεωρία Waldorf.

Με την απουσία των διαδρόμων και των μεταβατικών τόπων, οι αρχιτέκτονες έπρεπε να βρουν έναν δημιουργικό τρόπο ώστε να εισάγουν στον χώρο την συντεταγμένη της κοινωνικοποίησης. Όπως προαναφέρθηκε αυτό το εγχείρημα επιτυγχάνεται από τα ξύλινα πλαίσια ενδιάμεσα των αντηρίδων και από γέφυρες που συνδέουν το νηπιαγωγείο με τον προαύλιο χώρο. Έτσι οι κοινωνικές ζώνες τοποθετούνται περιμετρικά του κτηρίου και στο εσωτερικό ξεδιπλώνεται η μάθηση και το παιχνίδι μέσα από γωνιές δραστηριοτήτων.¹²³

Έπιπλα, μαλακές επιφάνειες δαπέδου και ξύλινα διαχωριστικά κατευθύνουν την εκπαιδευτική διαδικασία μέσα στο κέντρο "El Tíller School". Καθώς η χρήση του ξύλου στις εσωτερικές επιφάνειες του χώρου και στα έπιπλα δημιουργεί το αίσθημα της ζεστασιάς και της ασφάλειας που αναζητούν τα παιδιά σε αυτές τις ηλικίες.¹²⁴

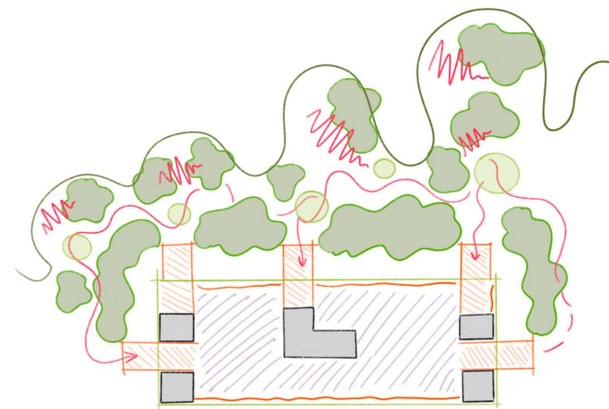

κ 2.ε 13

¹²³ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα σχεδίων, ιστοσελίδα "archdaily".

¹²⁴ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα σχεδίων, ιστοσελίδα "archdaily".

Η αυλή του νηπιαγωγείου δημιουργεί ένα αισθητηριακό παιχνίδι μεταξύ τόπων υψηλής και χαμηλής φύτευσης και ελεύθερων χώρων, προσδιορισμένοι για συναντήσεις και ενεργό παιχνίδι. Στο εξωτερικό περιβάλλον κυριαρχούν υλικά όπως το πατητό χώμα, το ξύλο, η άμμος και οι πλίνθοι.

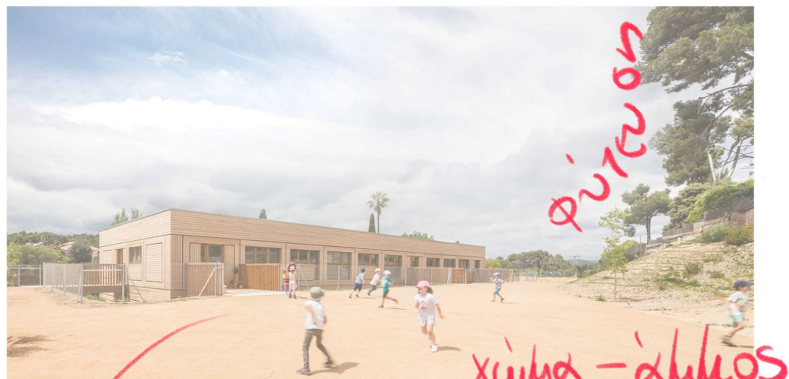
κ 2.ε 4.

- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονές, τόποι συναντήσεων)
- Διαδρομές, πορείες
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- Δραστήριο - κινητικό παιχνίδι (παιχνίδια ισορροπίας, παιδική χαρά)
- Φυσικό τοπίο (δέντρα, θάμνοι, χαλίκια, γρασίδι)
- Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)

* ζώνη α' επιτραπέζιες δράσεις *
 ζώνη β' ελεύθερος χώρος *
 ζώνη γ' μόνιμα παιχνιδιού

ελεύθερο + ενεργό παιχνίδι

κ 2.ε 14 (πάνω). Η εκπαιδευτική αίθουσα | κ 2.ε 15 (κάτω). Ο προαύλιος χώρος

κ 2.ε 16 (πάνω).
 Εξωτερική όψη του νηπιαγωγείου
 κ 2.ε 17 (κάτω).
 Η εκπαιδευτική αίθουσα - γωνία παιχνιδιού

" Rudolf Steiner School of Geneva"

Εκπαιδευτικό κέντρο

Αρχιτεκτονικά γραφεία:

Jean-Jacques Tschumi

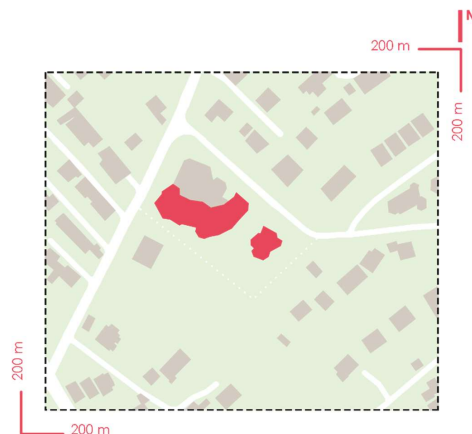
Local Architecture

Τοποθεσία:

Γενεύη, Ελβετία

Έτος κατασκευής:

2014-2018

κ 2.6 5.

Στον δήμο Confignon, στην Γενεύη τοποθετείται το εκπαιδευτικό κέντρο " Rudolf Steiner School of Geneva" για παιδιά από δυο έως δεκαοκτώ χρονών. Το κτήριο σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Jean-Jacques Tschumi το 1988 και μετέπειτα το 2014 με 2018 έγινε η επέκταση του τελευταίου ορόφου από το αρχιτεκτονικό γραφείο "Local Architecture".¹²⁵

Κατά την διάρκεια της έρευνας διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία και σχέδια για να παρουσιαστεί το έργο με την ίδια μεθοδολογία, όπως όλα τα προηγούμενα παραδείγματα. Παρόλα αυτά θεωρούμε ότι έχει ενδιαφέρον να παρουσιαστεί έστω και περιληπτικά ένα σύγχρονο σχολείο που ακολουθεί πιστά το αρχιτεκτονικό στυλ του Rudolf Steiner.

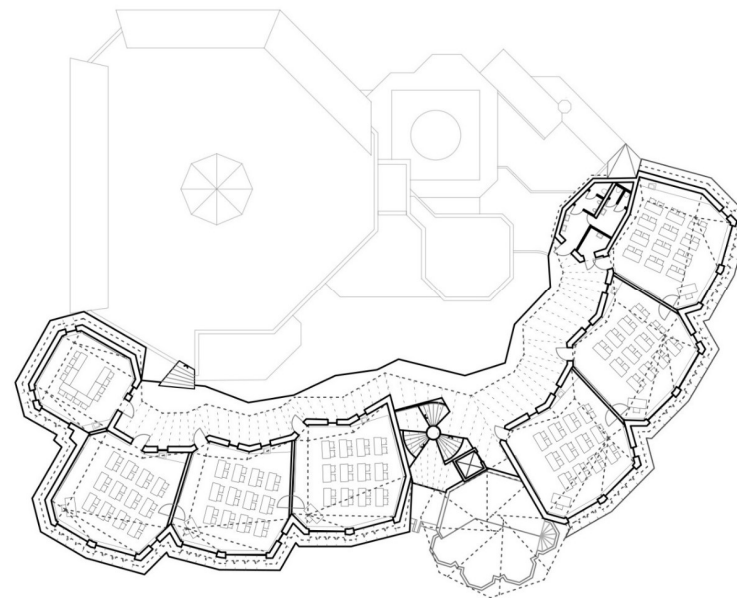
Από φωτογραφικό υλικό παρατηρείται ότι το εξωτερικό κέλυφος του κτηρίου ακολουθεί την τυπική οργανική διάταξη της θεωρίας Waldorf με πολυγωνικές αίθουσες διδασκαλίας. Επιπλέον το κτήριο είναι ένα κολλάζ αρχιτεκτονικών στοιχείων, σαν τα Art Noveau παράθυρα, τα εξπρεσιονιστικά στοιχεία σκυροδέματος και η έντονη χρήση ξύλου, όπου κάνουν το σχολείο να θυμίζει ένα δεντρόσπιτο για τα παιδιά και συνδυάζεται καλύτερα με την καταπράσινη σχολική αυλή.¹²⁶

¹²⁵ Στοιχεία από την ιστοσελίδα "swedish wood"

¹²⁶ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα φωτογραφιών και σχεδίων, ιστοσελίδες " design boom", "swedish wood", "localarchitecture.ch"

Οι νέοι αρχιτέκτονες έλαβαν υπόψιν το αρχικό όραμα του Tschumi και ο καινούριος όροφος ακολουθεί τον ρευστό σχεδιασμό του υπάρχον κτηρίου χωρίς να το αντιγράφει οπτικά. Συγκεκριμένα η νέα προσθήκη κατασκευάστηκε εξολοκλήρου από ξύλο, ώστε να προσφέρει μια πιο ευάερα και φωτεινή αισθητική.¹²⁷ Όπως περιγράφει ο Antoine Robert-Grandpierre, ένας από τους αρχιτέκτονες του έργου,

« Από έξω, η επέκταση μοιάζει σαν να ήταν πάντα εκεί, αλλά μέσα, από τις σκάλες που έχουν επεκταθεί μέχρι το νέο επίπεδο, έχεις την αίσθηση ότι μπαίνεις σε έναν εντελώς νέο κόσμο ». ¹²⁸

κ 2.ε 18. Κάτοψη της νέας προσθήκης (κατασκευή 2014 -2018)

Από την κάτοψη φαίνεται πως μια τυπική αίθουσα διδασκαλίας (θρανία και πίνακας) τοποθετείται εντός του πολυγωνικού κελύφους . Αυτή η σχεδιαστική προσέγγιση τοποθετείται στο μεταίχμιο μεταξύ της θεωρίας των πολυγωνικών αιθουσών του Steiner και της ανάγκης των παιδιών, από τα μέσα του δημοτικού και άνω, για δομημένο μάθημα.

¹²⁷ Αρχιτεκτονικό γραφείο "Local Architecture", περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "design boom"

¹²⁸ Αναφορά κατά λέξη του Antoine Robert-Grandpierre, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα " swedish wood".

κ 2.ε 19 (πάνω). Η εξωτερική όψη | κ 2.ε 20 (κάτω). Η νέα προσθήκη

κ. 2.6 Συμπεράσματα

Η εκπαιδευτική θωριά Waldorf επικεντρώνεται στην πνευματική φιλοσοφία του Rudolf Steiner, σχετικά με τις τρεις πτυχές του ατόμου (ψυχή, νους και σώμα), με αποτέλεσμα να κατασκευάζεται ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που στοχεύει στην ολιστική μόρφωση των παιδιών, δίνοντας έμφαση στις τέχνες και την καλλιτεχνική έκφραση.

Ο Steiner ήταν από τους πρώτους παιδαγωγικούς φιλόσοφους που μελέτησε τα χαρακτηριστικά των παιδιών κατά την διάρκεια της ανάπτυξης τους μέχρι την ενηλικίωση, με απώτερο σκοπό την κατανόηση της συμπεριφοράς αλλά και των αναγκών των παιδιών. Επομένως η αρχιτεκτονική όπως και η μάθηση, ακολουθεί τα επταετή αναπτυξιακά στάδια που όρισε ο Steiner και προσπαθεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες των παιδιών.

Η έντονη πνευματική και αισθητηριακή ιδεολογία επηρεάζει και το αρχιτεκτονικό περιβάλλον. Επικρατούν οργανικές μορφές και η ελεύθερη κάτοψη (''open plan'') με την απουσία μεταβατικών χώρων.

Η παιδαγωγική Waldorf εστιάζει στα εξής χαρακτηριστικά, πρώτων, ελευθερία στην κίνηση και την έκφραση, δευτέρων στο αίσθημα οικειότητας και τρίτων στην επαφή με το φυσικό τοπίο. Χωρικά η ελευθερία στην κίνηση και βούληση μεταφράζεται στην ελεύθερη κάτοψη και στους μεγάλους ανοιχτούς χώρους. Η οικειότητα και η ασφάλεια μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας, προέρχονται από τα μαλακά υλικά δαπέδου, τα ζεστά χρώματα, την παρουσία φυσικού φωτός και τα φυσικά υλικά όπως το ξύλο. Ακόμη η δημιουργία γωνιών – ζωνών δραστηριοτήτων βοηθάει τα παιδιά να συσχετιστούν καλύτερα με τον χώρο. Τέλος η επαφή με την φύση επιτυγχάνεται μέσα από φυσικά δομικά υλικά και από τους χώρους φύτευσης.

Οι θεωρίες των Friedrich Froebel και Rudolf Steiner¹²⁹ θέτουν τα θεμέλια για την ζωνοποίηση της εκπαιδευτικής αίθουσας, μια φιλοσοφία που αγαλλίασαν οι εκπαιδευτικοί Maria Montessori¹³⁰ και Loris Malaguzzi¹³¹.

¹²⁹ Σ: Ο Friedrich Froebel αρχικά μίλησε για τον χαρακτήρα της εκπαιδευτικής αίθουσας (σελ. 29) ενώ ο Rudolf Steiner εισάγει περιληπτικά την θεωρία των γωνιών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη. (σελ. 65)

¹³⁰ Σ: κεφάλαιο 3

¹³¹ Σ: κεφάλαιο 4

« Η πρώτη εκπαιδευτική επιρροή σε ένα παιδί θα πρέπει να έχει ως στόχο την καθοδήγηση του στην πορεία της ανεξαρτησίας. »

- Maria Montessori¹³²

Κεφάλαιο 3.

Η εκπαιδευτική θεωρία της Maria Montessori
(1870-1952)

Σαν νεαρή η Maria Montessori ενδιαφερόταν για τα μαθηματικά και τις θετικές επιστήμες, έτσι κόντρα στις απόψεις της οικογένειάς της και της πανεπιστημιακής κοινότητας ξεκίνησε να σπουδάζει μηχανική και στην συνέχεια στράφηκε στην ιατρική.¹³³ Επομένως το 1896 ή-ταν η πρώτη γυναίκα που αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο Ιατρικής της Ρώμης.¹³⁴

Η καριέρα της στην ιατρική την έφερε σε επαφή με παιδιά ψυχιατρικού ασύλου, οι εμπει-ρίες της με αυτά τα παιδιά την ενέπνευσαν να σπουδάσει ψυχολογία και φιλοσοφία.¹³⁵ Όπως και ο Rudolf Steiner, η Montessori ξεκίνησε την καριέρα της στην παιδαγωγική, το 1907 όταν ανέλαβε το σχολείο "Casa dei Bambini", το οποίο προοριζόταν για τα παιδιά του προσωπικού ενός εργοστασίου στην περιοχή Σαν Λορέντζο της Ιταλίας.¹³⁶

Η εκπαιδευτική θεωρία της Montessori ξεκινάει από την παρατήρηση, η ίδια παρατηρούσε τα παιδιά καθώς τους επέτρεπε να κινούνται ελεύθερα στον χώρο, να σκέφτονται και να δρουν αυτόνομα. Η μοντεσσοριανή φιλοσοφία δομείται πάνω σε πειράματα της εκπαιδευ-τικής διαδικασίας και μέσα από μια σειρά δοκιμών και σφαλμάτων, η Montessori συνειδητο-ποίησε, ότι τα παιδιά που τοποθετούνται σε ένα περιβάλλον πλούσιο σε δραστηριότητες, οι οποίες επικεντρώνονται στα φυσικά τους χαρακτηριστικά, τότε είναι ικανά να εκπαιδευθούν μόνοι τους τον εαυτό τους.¹³⁷ Σε αυτήν την διαπίστωση στηρίζεται η βασική αρχή της μο-ντεσσοριανής εκπαιδευτικής μεθόδου, πρόκειται για την αρχή της "αυτοβούλησης".¹³⁸

¹³² Αναφορά κατά λέξη της Maria Montessori από το βιβλίο της, "The Discovery of the Child", μετάφραση από M. Joseph Costelloe, S.J. the Creighton University, εκδόσεις Ballantine Books, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1972, σελ. 57

¹³³ Daniel Clifford, διαδικτυακό άρθρο "The Life and Legacy of Maria Montessori", ιστοσελίδα "Springs Montessori", 2015

¹³⁴ Paula Polk Lillard, "Montessori: A Modern Approach", εκδόσεις Schocken Books, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1972, σελ. 20

¹³⁵ Ο.π. Daniel Clifford, διαδικτυακό άρθρο

¹³⁶ Ο.π. Paula Polk Lillard, "Montessori: A Modern Approach", σελ. 23

¹³⁷ Ο.π. Daniel Clifford, διαδικτυακό άρθρο

¹³⁸ Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία με τίτλο "Montessori Method and Universal Design for Learning: two methodologies in conjunction for inclusive early childhood education", Πανεπιστήμιο LUMSA Ρώμης, 2021, σελ. 106

κ 3.2 Η φιλοσοφία και η εικόνα του παιδιού

Όπως προαναφέρθηκε η μοντεσσοριανή θεωρία επικεντρώνεται στην ικανότητα της "αυτοβούλησης". Πρωταρχικός στόχος για την εκπαιδευτική διαδικασία είναι η ανατροφή παιδιών που κάνουν δημιουργικές επιλογές, κινούνται και δρουν με άνεση και αυτοπεποίθηση.¹³⁹

Για να επιτευχθεί η αυτόνομη βούληση των μαθητών μέσα στην τάξη και στην διαδικασία της μάθησης, η εκπαιδευτική φιλοσοφία της Montessori στηρίζεται στις εξής αρχές:

1. Σεβασμός
2. Διαμορφωμένο περιβάλλον
3. Ανεξαρτησία
4. Ελευθερία επιλογής
5. Συνεργατικό παιχνίδι
6. Αισθητηριακή μάθηση
7. Ανακάλυψη
8. Φαντασία
9. Εκπαιδευμένοι ενήλικες

1. Σεβασμός

Σε μια εποχή όπου τα παιδιά ήταν παραμελημένα, η Maria Montessori έτρεφε ένα βαθύ σεβασμό για τα μικρά παιδιά. Όπως έλεγε και η ίδια « Πρέπει να σεβόμαστε το παιδί και αυτό πρέπει να καταλάβει ότι το σεβονται. »¹⁴⁰, θεωρούσε λοιπόν ότι ο σεβασμός μεταξύ μαθητή και δασκάλου είναι το κλειδί για την παιδοκεντρική προσέγγιση της εκπαίδευσης.

Στην μοντεσσοριανή φιλοσοφία, οι εκπαιδευτικοί προσεγγίζουν κάθε παιδί ως μοναδικό και ξεχωριστό αλλά ισάξιο σεβασμού. Αντίστοιχα φροντίζουν να καλλιεργήσουν στα παιδιά το αίσθημα του σεβασμού προς τον συμμαθητή, τον δάσκαλο, το απτό περιβάλλον, το φυσικό κόσμο και το σύμπαν.¹⁴¹

¹³⁹ Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία με τίτλο " Montessori Method and Universal Design for Learning: two methodologies in conjunction for inclusive early childhood education", Πανεπιστήμιο LUMSA Ρώμης, 2021, σελ. 106

¹⁴⁰ Αναφορά κατά λέξη της Maria Montessori από το βιβλίο " The 1946 London Lectures", συλλογή διαλέξεων της Maria Montessori, επιμέλεια Annette Haines, εκδόσεις Montessori – Pierson publishing company, Ολλανδία, 2012, σελ. 132

¹⁴¹ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Montessori education", ιστοσελίδα " montessori-nw.org"

2. Διαμορφωμένο περιβάλλον

Η Montessori όπως και ο Rudolf Steiner¹⁴², αντιλαμβάνεται ότι τα παιδιά μεταβαίνουν σε συγκεκριμένα αναπτυξιακά στάδια και σε κάθε ηλικιακή φάση οι ανάγκες τους αλλάζουν. Για αυτό το περιβάλλον μάθησης είναι προετοιμασμένο να δεχτεί τις σωματικές, γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές αλλαγές που περνάνε τα παιδιά κατά την εξέλιξη τους. Στα μοντεσσοριανά σχολεία οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες συνδυάζονται με το κατάλληλο χωρικό περιβάλλον.¹⁴³

3. Ανεξαρτησία

Από πολύ νωρίς τα παιδιά δρουν με το ένστικτο της ανεξαρτησίας, θέλουν να κάνουν πράγματα μόνο τους και να συμμετέχουν ενεργά στον γύρω περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο, κοινότητα). Οι μοντεσσοριανοί εκπαιδευτές τιμούν αυτήν την φυσική ορμή των παιδιών και τους δίνουν τον απαραίτητο χρόνο και την σωστή καθοδήγηση ώστε να γίνουν αυτό-δύναμα όντα.¹⁴⁴

4. Ελευθερία επιλογής

Η Montessori πίστευε ότι τα παιδιά πρέπει να σκέφτονται ελεύθερα και να λαμβάνουν αποφάσεις μόνο τους. Η πραγματική ελευθερία όμως έχει όρια και κανόνες, στην μοντεσσοριανή τάξη ο δάσκαλος θέτει με σαφήνεια το πλαίσιο και το παιδί μαθαίνει ότι οι επιλογές έχουν και συνέπειες.¹⁴⁵

5. Συνεργατικό παιχνίδι

Στα κέντρα Montessori η συνεργατική μάθηση και το παιχνίδι ενθαρρύνονται μέσα από διάφορες δράσεις. Η ομαδικότητα μαθαίνει στα παιδιά να επικοινωνούν, να συνεργάζονται και να επιλύουν προβλήματα. Επιπλέον ενδιαφέρον έχει ότι στα μοντεσσοριανά σχολεία συχνά πραγματοποιούνται δράσεις μικτών ηλικιακών ομάδων, όπου τα μεγαλύτερα παιδιά γίνονται οι μέντορες των μικρότερων.¹⁴⁶

¹⁴² Σ: Αναφορά στα επταετή αναπτυξιακά στάδια του Steiner, σελ. 57-58.

¹⁴³ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Montessori education", ιστοσελίδα " montessori-nw.org"

¹⁴⁴ Ο.π. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα

¹⁴⁵ Ο.π. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα

¹⁴⁶ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο " The Importance of Teamwork in a Montessori Classroom", ιστοσελίδα " St. Andrew's Montessori", 2024

6. Αισθητηριακή μάθηση

Όπως έχει προαναφερθεί σε αυτήν την εργασία, τα παιδιά είναι αισθητηριακά όντα¹⁴⁷, χρησιμοποιούν όλες τις αισθήσεις τους και ολόκληρό το σώμα για να "ψηλαφήσουν" τον κόσμο. Η Montessori είχε παρατηρήσει ότι τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν, περνάνε από διαφορές αισθητηριακές φάσεις, όπου επηρεάζουν τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τον εξωτερικό κόσμο.¹⁴⁸

Εμπνευσμένη από την θεωρία του Hugo de Vries σχετικά με την "ευαίσθητη περίοδο" των ζώων, η Montessori δομεί τις "ευαίσθητες περιόδους" των παιδιών. Πρόκειται για συγκεκριμένες χρονικές στιγμές κατά την παιδική ηλικία, όπου η συγκέντρωση και αισθητηριακή έμφαση των παιδιών εστιάζει πάνω σε συγκεκριμένες πτυχές του περιβάλλοντος.¹⁴⁹

Στις μοντεσσοριανές τάξεις το περιβάλλον ενθαρρύνει την πρακτική μάθηση¹⁵⁰ και επικεντρώνεται στις αισθήσεις του χρώματος, του ήχου και της οσμής.¹⁵¹

7. Ανακάλυψη

Στην παιδαγωγική θεωρία της Montessori η ανακάλυψη είναι βασικό εργαλείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, επομένως στον σχολικό τόπο τα παιδιά ενθαρρύνονται να ανακαλύψουν μόνοι τους τις απαντήσεις και να βρουν λύσεις για όσα τα προβληματίζουν.¹⁵²

8. Φαντασία

Στα μοντεσσοριανά εκπαιδευτικά κέντρα η φαντασία είναι βασικό συστατικό της αυτοέκφρασης. Μέσα από ποικίλες δημιουργικές, καλλιτεχνικές και αισθητηριακές δραστηριότητες σε κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους, τα παιδιά μαθαίνουν να καλλιεργούν την φαντασία και την δημιουργικότητα.

¹⁴⁷Σ: αναφορά στα επταετή αναπτυξιακά στάδια του Steiner, σελ. 57.

¹⁴⁸ Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία με τίτλο " *Montessori Method and Universal Design for Learning: two methodologies in conjunction for inclusive early childhood education*", Πανεπιστήμιο LUMSA Ρώμης, 2021, σελ. 108

¹⁴⁹ Ο.π. Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία

¹⁵⁰ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο " *Montessori education*", ιστοσελίδα " *montessori-nw.org*"

¹⁵¹ Ο.π. Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία

¹⁵² Ο.π. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα

9. Εκπαιδευμένοι ενήλικες

Η φράση "εκπαιδευμένοι ενήλικες" δεν αφορά μόνο τους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό του σχολείου αλλά και τους γονείς, φροντιστές των παιδιών. Όλη η κοινότητα πρέπει να δουλέψει μαζί, για να κατανοήσουν καλύτερα οι ενήλικες τις ανάγκες των παιδιών και για να τα βοηθήσουν να αναπτυχθούν σωστά.¹⁵³ Όπως είπε η Maria Montessori,

« Το πρώτο δικαίωμα του ανθρώπου, το Θεμελιώδες Δικαίωμα, θα πρέπει να αναγνωρίζει το δικαίωμα του παιδιού να λαμβάνει βοήθεια για να ξεπεράσει τα εμπόδια που μπορεί να εμποδίζουν, να καταστέλλουν ή να εκτρέπουν τις εποικοδομητικές του ενέργειες, στερώντας του έτσι τη βεβαιότητα να γίνει ένας αποτελεσματικός, ισορροπημένος ενήλικας. »¹⁵⁴

Εικόνα του παιδιού

Κατά επέκταση της θεωρίας των "ευαίσθητων περιόδων", η Maria Montessori χωρίζει την ανάπτυξη των παιδιών σε τέσσερα ηλικιακά στάδια.¹⁵⁵

Από 0 -6 χρονών: "Απορροφητικός νους"

Μια από τις πιο δημιουργικές αναπτυξιακές περιόδους, σε αυτό το στάδιο τα παιδιά προσπαθούν να γίνουν σωματικά και βιολογικά ανεξάρτητα, καθώς απορροφούν αυθόρμητα ότι αίσθηση βιώνουν.

Από 6 -12 χρονών: "Συνειδητή φαντασία"

Τα παιδιά σε αυτό το στάδιο χαρακτηρίζονται από ψυχική και διανοητική ανεξαρτησία. Είναι η περίοδος όπου ο νους τους περιτριγυρίζεται από αφηρημένες σκέψεις και ηθικούς προβληματισμούς.

Από 12 -18 χρονών: "Νέα ταυτότητα"

Στην εφηβεία το στοιχείο των κοινωνικών συναναστροφών έρχεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Σε αυτή τη περίοδο καλλιεργείται η κοινωνική ταυτότητα των παιδιών.

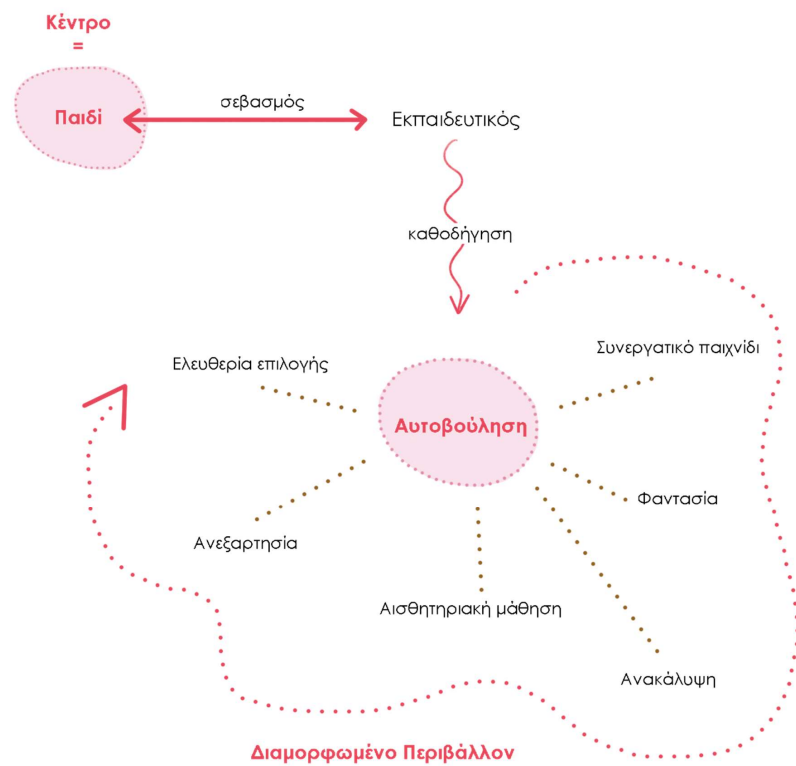
Από 18 -24 χρονών: "Ωρίμανση"

Στα πρώτα στάδια της ενηλικίωσης υπάρχει πλήρης ανεξαρτησία και πνευματική, ηθική και συναισθηματική ωρίμανση.

¹⁵³ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο " *Montessori education*", ιστοσελίδα " *montessori-nw.org*"

¹⁵⁴ Αναφορά κατά λέξη της Maria Montessori από το βιβλίο " *Citizen of the World: Key Montessori Readings*", συλλογή διαλέξεων της Maria Montessori, επιμέλεια Ginni Sackett, εκδόσεις Montessori – Pierson publishing company, Ολλανδία, 2019, σελ. 54

¹⁵⁵ Sarah Scott, " *Architecture for children*", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 10 και Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο " *Child Development Stages: Montessori Planes of Development*", ιστοσελίδα " *leelanaumontessori.org*"

κ3.ε1. Η ώρα του μαθήματος στο "Casa dei Bambini", 1907

κ 3.δ 1.

κ 3.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον

Σύμφωνα με την μοντεσσοριανή φιλοσοφία το αρχιτεκτονικό περιβάλλον παίζει ενεργό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ο σχολικός χώρος στα εκπαιδευτικά κέντρα είναι πάντα κατάλληλα προετοιμασμένος και διαμορφωμένος για τις ανάγκες των παιδιών.

Η έρευνα που θα παρουσιαστεί σε αυτή την ενότητα μαρτυρά ότι τα εκπαιδευτικά κέντρα της Montessori είναι τόποι που ενδιαφέρονται βαθύτατα για τον εσωτερικό κόσμο των παιδιών, η ψυχοσύνθεσή τους είναι ο πρωταρχικός στόχος του χωρικού σχεδιασμού. Τα μοντεσσοριανά σχολεία οργανώνονται με προσοχή και φροντίδα, ώστε τα παιδιά να αναπτύσσονται φυσικά και ελευθέρως.

Γενική διάταξη σχολείου

Από την πρώτη εντύπωση είναι εμφανές ότι τα μοντεσσοριανά εκπαιδευτικά κέντρα έχουν διαφορετική σχεδιαστική προσέγγιση ως προς την εξωτερική διαμόρφωση, τις όψεις και την κάτοψη. Η πραγματικότητα βέβαια είναι πιο συνθέτη, όπως φανέρωσε η έρευνα του πανεπιστημίου εφαρμοσμένων επιστημών και τεχνών της Λουκέρνης σε συνεργασία με το κέντρο "Association Montessori Internationale"¹⁵⁶, η γενική διάταξη επηρεάζεται από τον μικρόκοσμο των παιδιών και υπακούει σε σχεδιαστικούς κανόνες, οι οποίοι καθορίζουν έως ένα βαθμό το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα.

Η κεντρική ιδέα της μοντεσσοριανής θεωρίας γύρω από την ανεξαρτησία και την αυτοβούληση των παιδιών μεταφράζεται αρχιτεκτονικά στην γενική διάταξη διασυνδεδεμένων χώρων με την απουσία διαδρόμων. Στα περισσότερα σχολεία της Montessori οι εκπαιδευτικοί τόποι αρθρώνονται μεταξύ τους και ιεραρχούνται ανάλογα τις δράσεις και το ενδιαφέρον των παιδιών. Ο εκπαιδευτικός χώρος πρέπει να ικανοποιεί την φυσική τάση των παιδιών για εξερεύνηση, αυτοδραστηριοποίηση και πειραματισμό.¹⁵⁷

Για τους μοντεσσοριανούς αρχιτέκτονες ο σχολικός χώρος έχει τρισδιάστατη υπόσταση. Οι διασυνδεδεμένοι χώροι αντιμετωπίζονται ως αυτόνομοι τόποι και κατατάσσονται από τις υψομετρικές διαφορές της οροφής και του πατώματος. Οι διαβαθμίσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών τόπων βοηθάνε τα παιδιά να προσανατολιστούν στον χώρο και να οικειοποιηθούν το σχολικό περιβάλλον. Παράλληλα αυτή η σχεδιαστική προσέγγιση δημιουργεί νέους τύπους συναντήσεων και κοινωνικών συναναστροφών.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Σ: Ομάδα συγγραφέων (έρευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018 | πρόκειται για μια βιωματική μελέτη, οι ερευνητές επισκέπτονται μοντεσσοριανά εκπαιδευτικά κέντρα και καταγράφουν τα βασικά συστατικά της μοντεσσοριανής αρχιτεκτονικής. | προσωπική σημείωση: Μου έκανε εντύπωση πόσο κοντά είναι η κεντρική ιδέα αυτής της μελέτης με τη προσωπική μου έρευνα, ενώ την ανακάλυψα σε μεταγενέστερο χρόνο. Ακόμη είναι ενδιαφέρον ποσό διαφορετική είναι η προσέγγιση και το τελικό αποτέλεσμα μεταξύ των δύο εργασιών.

¹⁵⁷ Ομάδα συγγραφέων (έρευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ. 14

¹⁵⁸ Ο.π. Ομάδα συγγραφέων, "Montessori Architectural Patterns"

κ 3.ε 2.
Μοντεσσοριανό νηπιαγωγείο,
στο Klecany της Τσεχίας

Montessori Kindergarten

κ 3.ε 3.
Μοντεσσοριανό δημοτικό
σχολείο στο Άμστερνταμ
της Ολλανδίας

Amsterdamse Montessori
School (Apollo Schools)

κ 3.ε 4.
Μοντεσσοριανό νηπιαγωγείο,
στο Λονδίνο του Ηνωμένου
Βασιλείου

Maria Montessori School
Coach House

Η εκπαιδευτική αίθουσα

Οι τάξεις στα εκπαιδευτικά κέντρα Montessori σχεδιάζονται ώστε τα παιδιά να μπορούν να ανακαλύψουν την γλώσσα, τα μαθηματικά, τις τέχνες, τις αισθήσεις και πρακτικές δεξιότητες όπως η μαγειρική.¹⁵⁹ Τα παιδιά αποφασίζουν τις δραστηριότητες με τις οποίες θα καταπιαστούν ατομικά ή ομαδικά, κάθε εργασία διαφέρει ως προς το επίπεδο συγκέντρωσης¹⁶⁰, για αυτό η εκπαιδευτική αίθουσα κατακερματίζεται σε ζώνες ή όπως τις ονομάζουν στην έρευνα "Montessori Architectural Patterns", "νησίδες συγκέντρωσης".¹⁶¹

Το 1960 στο μοντεσσοριανό σχολείο στην πόλη Ντελφτ της Ολλανδίας, ο αρχιτέκτονας και απόφοιτος του μοντεσσοριανού συστήματος Herman Hertzberger, τροποποιεί την παραδοσιακή τετράγωνη τάξη σε μια αρθρωτή διάταξη χώρων. Ο ίδιος πίστευε ότι οι τάξεις πρέπει να έχουν γωνίες και εξοχές όπως ένα σπίτι, αυτό βοηθάει τα παιδιά να εντοπίσουν τις αγαπημένες τους γωνιές μέσα στην τάξη και να οικειοποιηθούν καλύτερα το σχολικό περιβάλλον.¹⁶²

Οι αίθουσες του Hertzberger γίνονται το πρότυπο για τις "νησίδες συγκέντρωσης" στην μοντεσσοριανή τάξη. Ο χώρος διαρθρώνεται σαν ένας κοχλίας, η μετάβαση των ζωνών γίνεται από μεγάλους ανοιχτούς χώρους, χαμηλής συγκέντρωσης προς μικρούς ιδιωτικούς χώρους, υψηλής συγκέντρωσης.¹⁶³

Όπως και στις τάξεις του Rudolf Steiner, έπιπλα και χαμηλά τοιχία οριοθετούν τις ζώνες δραστηριοτήτων μέσα στην εκπαιδευτική αίθουσα. Επιπλέον στο μοντεσσοριανό σχολείο η διαφορά στις στάθμες του δαπέδου και στο ύψος της οροφής, βοηθάει στον διαχωρισμό των ζωνών από χώρους βασικής σημασίας σε δευτερέων λειτουργικούς τόπους, όπως οι υγροί χώροι.¹⁶⁴

Στα κέντρα της Montessori ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός επηρεάζεται από την κλίμακα των παιδιών. Τα έπιπλα και ο εξοπλισμός μέσα στην τάξη, ακολουθούν τις αναλογίες των παιδιών, καθώς ο χώρος πρέπει να είναι πάντα προσιτός στο παιδί που μαθαίνει να ασκεί την δεξιότητα της αυτοβοήθειας.¹⁶⁵ Ακόμη ενδιαφέρον έχει ο ρόλος του πατώματος στην εκπαιδευτική διαδικασία των μικρών παιδιών. Το επίπεδο των παιδιών είναι κοντά στο πάτωμα και σε συνδυασμό με την αυθόρμητη αισθητηριακή περιέργεια, το δάπεδο στα μοντεσσοριανά σχολεία μετατρέπεται σε χώρο εργασίας και παιχνιδιού.¹⁶⁶

Τέλος οι τάξεις στα σχολεία της Montessori είναι γαλήνιοι και απλά διαμορφωμένοι χώροι, η έκθεση μαθητικών εργασιών και οπτικού υλικού συχνά αποφεύγεται γιατί διαταράσσει την συγκέντρωση των μαθητών ενώ η οπτική ή έμμεση επαφή με την φύση ενθαρρύνεται.¹⁶⁷

¹⁵⁹ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 11

¹⁶⁰ Kevser Çulduz, ερευνητική εργασία με τίτλο "Learning from a building: Montessori School Delft", Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Αϊντχόφεν, Ολλανδία, 2019, σελ. 33

¹⁶¹ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ. 18

¹⁶² Ο.π. Kevser Çulduz, ερευνητική εργασία, σελ. 33

¹⁶³ Ο.π. Kevser Çulduz, ερευνητική εργασία, σελ. 34

¹⁶⁴ Ο.π. Kevser Çulduz, ερευνητική εργασία, σελ. 35

¹⁶⁵ Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Montessori education", ιστοσελίδα "montessori-nw.org"

¹⁶⁶ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ. 11

¹⁶⁷ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ. 11

κ 3.ε 5.

Η εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο της Montessori

Imagine Montessori School, Ιστανβούλ

κ 3.ε 6.

Η εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο της Montessori

St. Bridget's Montessori School, Σρι Λάνκα

κ 3.ε 7.

Η εκπαιδευτική αίθουσα σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο της Montessori

Maria Montessori School Coach House, Ηνωμένο Βασίλειο

Ειδικοί χώροι μάθησης

Στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Maria Montessori τα παιδιά μαθαίνουν απαραίτητες δεξιότητες για την καθημερινή ζωή, με στόχο την καλλιέργεια της αυτοπεποίθησής τους, ώστε να λειτουργούν αυτόνομα χωρίς την βοήθεια των ενηλίκων.¹⁶⁸

Κατά συνέπεια τα μοντεσσοριανά σχολεία έχουν ειδικούς χώρους όπου τα παιδιά μπορούν να καταπιαστούν με την φροντίδα ζώων και φυτών, το μαγείρεμα, την καλλιτεχνική έκφραση και την κατασκευή.¹⁶⁹

Ένας από τους πιο σημαντικούς χώρους του σχολείου είναι η κουζίνα, ο χώρος της μαγειρικής καλωσορίζει τα παιδιά και τα ενθαρρύνει να ασχοληθούν με την προετοιμασία και το σερβίρισμα των γευμάτων. Για αυτό η κουζίνα επιπλώνεται με πάγκους εργασίας, νιπτήρες και ράφια στο επίπεδο του παιδιού.¹⁷⁰

κ 3.ε 8. Ο χώρος της κουζίνας στο κέντρο "International Montessori School", Βέλγιο

¹⁶⁸ Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία με τίτλο "Montessori Method and Universal Design for Learning: two methodologies in conjunction for inclusive early childhood education", Πανεπιστήμιο LUMSA Ρώμης, 2021, σελ. 107

¹⁶⁹ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ. 30

¹⁷⁰ Ο.π. Ομάδα συγγραφέων, "Montessori Architectural Patterns"

Μεταβατικοί χώροι

Η επικοινωνία και οι κοινωνικές σχέσεις είναι ένα βασικό συστατικό της μοντεσσοριανής φιλοσοφίας, για αυτό στόχος της αρχιτεκτονικής είναι να διερευνά νέους τρόπους σύνδεσης.

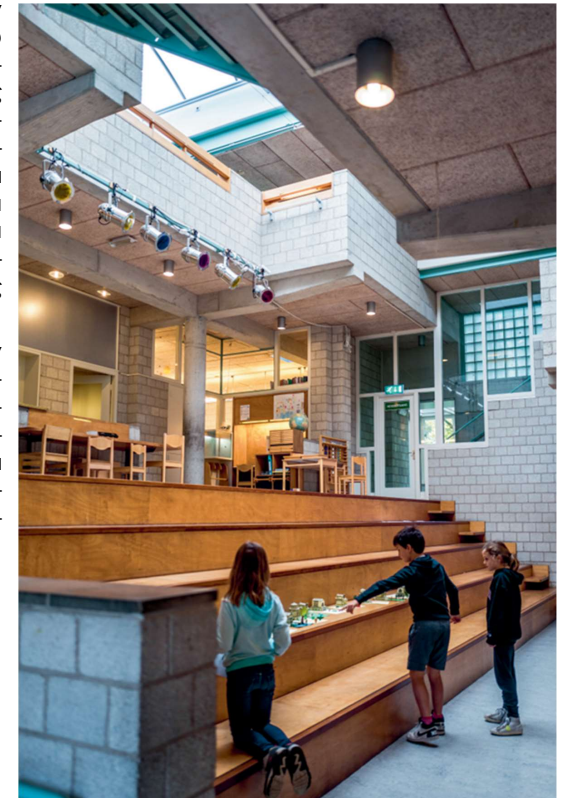
Αρχικά στα σχολεία της Montessori, όταν οι εξωτερικές συνθήκες το επιτρέπουν, η κεντρική είσοδος τοποθετείται με προσανατολισμό την ανατολή του ηλίου, ώστε ο χώρος να λούζεται από τις πρώτες ακτίδες του φωτός. Την είσοδο διαδέχεται ο κεντρικός χώρος υποδοχής, είναι ο βασικός τόπος συναντήσεων, συνδέει όλες τις αίθουσες μεταξύ τους, καλωσορίζει τα παιδιά, μετατρέπεται σε εσωτερική πλατεία, τόπος στάσης και επικοινωνίας, δημιουργεί μικρούς χώρους όπου τα παιδιά μπορούν να χαλαρώσουν, να διαβάσουν και να προετοιμαστούν για το μάθημα.¹⁷¹

Η γενική διάταξη των διασυνδεδεμένων χώρων και οι υψομετρικές διαφορές του δαπέδου, εξαφανίζουν τον τυπικό διάδρομο και δημιουργούν νέες αφορμές για συναντήσεις και συνδέσεις. Τα σκαλοπάτια και τα πλατώματα που δημιουργούν τα επίπεδα του εδάφους γίνονται τόποι επικοινωνίας, στα μοντεσσοριανά σχολεία τα παιδιά συγκεντρώνονται στα σκαλοπάτια, μιλάνε και ψιθυρίζουν, ξεκουράζονται, κάνουν τα μαθήματά τους και παίζουν παιχνίδια.¹⁷²

Ακόμη έξω από τις τάξεις υπάρχουν μικροί χώροι υποδοχής όπου προετοιμάζουν τα παιδιά για το μάθημα ή λειτουργούν ως προέκταση της αίθουσας.¹⁷³ Τέλος δημιουργείται ένα κατώφλι μεταξύ της τάξης και του εξωτερικού χώρου, όπου λειτουργεί σαν υπαίθριος χώρος διδασκαλίας.¹⁷⁴

κ 3.ε 9

Ο κεντρικός χώρος υποδοχής στο Amsterdamse Montessori School (Apollo Schools), Ολλανδία

¹⁷¹ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ.15-16

¹⁷² Ο.π. Ομάδα συγγραφέων, "Montessori Architectural Patterns", σελ.14

¹⁷³ Kevser Çulduz, ερευνητική εργασία με τίτλο "Learning from a building: Montessori School Delft", Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Αϊντχόφεν, Ολλανδία, 2019, σελ. 34

¹⁷⁴ Ο.π. Ομάδα συγγραφέων, "Montessori Architectural Patterns", σελ. 27

Η αυλή και οι εξωτερικοί χώροι

Στην φιλοσοφία της Montessori, όπως και στις προηγούμενες παιδαγωγικές θεωρίες, το φυσικό τοπίο και η επαφή με την φύση είναι πολύ σημαντικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το χώμα, το γρασίδι, η χαμηλή φύτευση, τα δέντρα, οι βοτανόκηποι και τα παιχνίδια του νερού κυριαρχούν στην μοντεσσοριανή αυλή.

Ο κήπος των παιδιών ή τα παρτέρια είναι το πιο σημαντικό στοιχείο του τοπιακού σχεδιασμού στα σχολεία Montessori. Τα παιδιά ασχολούνται με την κηπουρική, μαθαίνουν για τα ντόπια φρούτα και λαχανικά, παίζουν με το νερό και γνωρίζουν τις εποχές. Στο μοντεσσοριανό πρόγραμμα τέτοιες εξωτερικές δραστηριότητες πραγματοποιούνται τις απογευματινές ώρες, γιατί τότε τα επίπεδα συγκέντρωσης είναι αρκετά χαμηλά και υπάρχει ανάγκη για ενεργειακή ανύψωση. Επομένως οι χώροι κηπουρικής, όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, τοποθετούνται νοτιοδυτικά ή δυτικά του σχολικού συγκροτήματος, ώστε να εκμεταλλεύονται το φυσικό φως.¹⁷⁵

Επιπλέον ο προαύλιος χώρος διαρθρώνεται από τόπους με σκληρές επιφάνειες, πρόκειται για σημεία με κατασκευές για δραστήριο παιχνίδι, ανοιχτά θέατρα, πλατείες και τόποι συναντήσεων, καθώς και ελεύθεροι χώροι για κίνηση και αθλητισμό.¹⁷⁶

κ 3.ε 10 (πάνω)

Κεντρικό τόπος συναντήσεων στην αυλή

International Montessori School, Βέλγιο

κ 3.ε 11 (κάτω)

Εξωτερικός χώρος - βεράντα Imagine Montessori School, Ισπανία

¹⁷⁵ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ.30

¹⁷⁶ Σ: Προσωπικές παρατηρήσεις από το φωτογραφικό υλικό των σχολείων Montessori.

κ 3.ε 12

Παιχνίδια κίνησης και δράσης / φυσικά υλικά

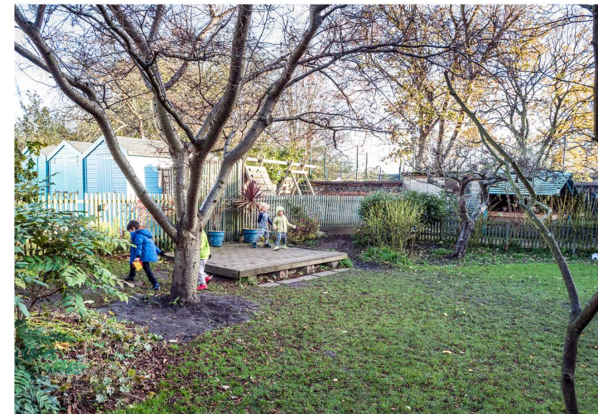
Maria Montessori School Coach House, Ηνωμένο Βασίλειο

κ 3.ε 13

Παιχνίδια στην αυλή / γρασίδι – πατητό χώμα

International Montessori School, Βέλγιο

κ 3.ε 14

Φύτευση

Maria Montessori School Coach House, Ηνωμένο Βασίλειο

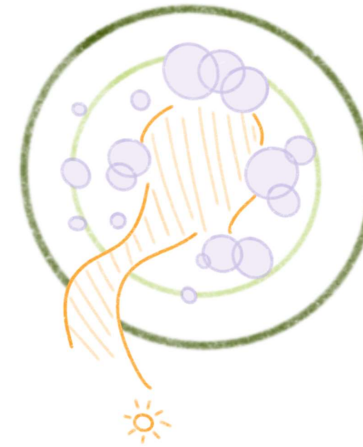
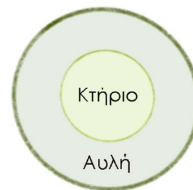
κ 3.4 Χωρικά αποτυπώματα

Παρουσιάζονται τα χωρικά αποτυπώματα της εκπαιδευτικής θεωρίας Montessori. Παρατηρείται ότι τα χωρικά αποτυπώματα Χ. Απ. 7,9,10 και 19 ταιριάζουν και στην μοντεσσοριανή φιλοσοφία.

Χωρικά αποτυπώματα γενικής διάταξης:

Υπόμνημα:

- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου
- Διαδρομές, πορείες
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονές, τόποι συναντήσεων)
- Χώρος υποδοχής (τάξη)
- Κατώφλι (τάξη-αυλή)
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)
- Κήπος των παιδιών

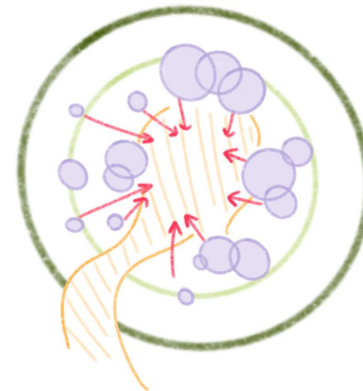

Χ. Απ. 20:

Είσοδος και κεντρικός χώρος υποδοχής

Η κεντρική είσοδος "ακολουθεί" την ανατολή του ηλίου και καλωσορίζει τα παιδιά και την κοινότητα.

Στα μοντεσσοριανά σχολεία υπάρχει ένας κεντρικός χώρος υποδοχής, λειτουργεί σαν τοπόσημο για τον μικρόκοσμο του σχολείου.

Χ. Απ. 21:

Εκπαιδευτικές αίθουσες και εσωτερικοί χώροι

Οι τάξεις και τα εργαστήρια τοποθετούνται σε αρθρωτές διατάξεις. Καθώς υπάρχει άμεση επικοινωνία μεταξύ των χώρων, χωρίς την ανάγκη για διαδρόμους.

Ο κεντρικός χώρος υποδοχής επικοινωνεί με όλες τις αίθουσες και τις συνδέει μεταξύ τους.

Χ. Απ. 22:

Τάξη - χώρος υποδοχής

Μικροί χώροι υποδοχής πριν τις εκπαιδευτικές αίθουσες βοηθούν τα παιδιά να προετοιμαστούν για το μάθημα και να χαλαρώσουν.

Καμιά φορά αυτοί οι χώροι γίνονται η προέκταση της τάξης.

Χ. Απ. 23: Κατώφλια

Οι τάξεις επεκτείνονται προς την αυλή, δημιουργούν κατώφλια και χώρους όπου το μάθημα μπορεί να μεταφερθεί στην ύπαιθρο και το φυσικό τοπίο να γίνει το κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Χ. Απ. 24: Δράσεις της υπαίθρου

Στην αυλή υπάρχουν μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για ενεργό και φανταστικό παιχνίδι, συναντήσεις και αθλητικές δράσεις.

Επιπλέον ο "κήπος των παιδιών" τοποθετείται στον προαύλιο χώρο με δυτική κατεύθυνση.

Χ. Απ. 25: Συνδυαστικές σκέψεις

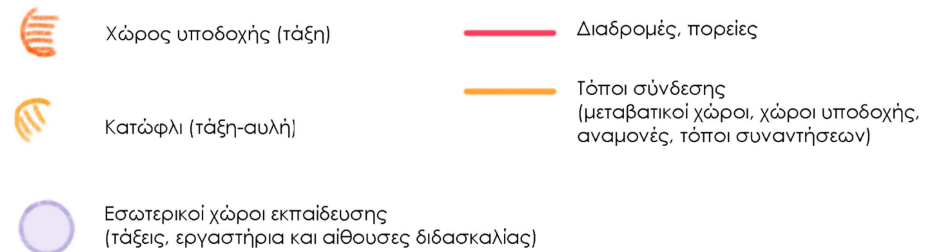
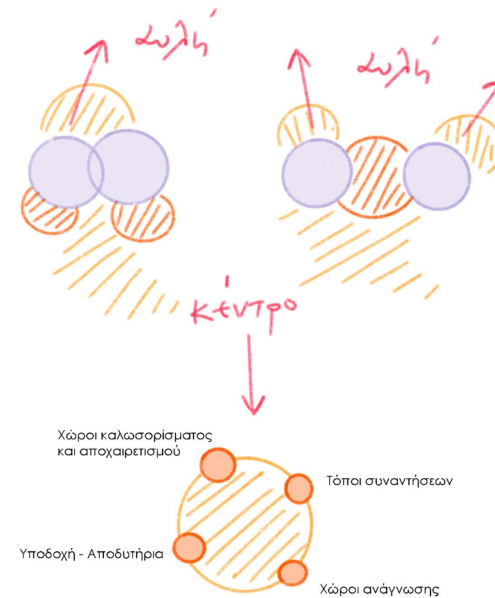
Σε αυτό το διάγραμμα παρουσιάζεται ο συνδυασμός όλων των παραπάνω χωρικών αποτυπωμάτων (Χ. Απ. 20-24). Δημιουργείται μια αφαιρετική στρατηγική για την γενική διάταξη ενός σχολείου, βάση όσων περιγράφηκαν στην ενότητα κ3.3.

Εμβάθυνση / σημεία ενδιαφέροντος:

Σε αυτό το στάδιο, παρουσιάζονται κάποιες σκέψεις για τον εσωτερικό χώρο και τις τάξεις, με έμπνευση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην ενότητα "κ 3.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον" στις σελίδες 95-102.

Χ. Απ. 26: Εσωτερικές διατάξεις

Οι τάξεις διαρθρώνονται ανάμεσα από ανοιχτούς τόπους – χωρικές αναμονές, οι οποίοι επικοινωνούν με το κέντρο του σχολείου. (εμβάθυνση στο Χ. Απ. 22: Τάξη - χώρος υποδοχής)

Χ. Απ. 27: Τάξη και ζώνες δραστηριοτήτων

Οι ζώνες στην μοντεσσοριανή τάξη χωρίζονται σε τόπους υψηλής και χαμηλής συγκέντρωσης ανάλογα τις δράσεις των παιδιών. Οι χώροι χαμηλής συγκέντρωσης συνδυάζονται με καλλιτεχνικές δράσεις, έντονη κινητικότητα, όχληση και ηχορύπανση, για αυτό είναι συνήθως οι μεγαλύτερες ζώνες σε έκταση και επικοινωνούν με την υποδοχή και το κατώφλι της αυλής. Αντίθετα οι ζώνες μεγάλης συγκέντρωσης, είναι τόποι χαλάρωσης και ηρεμίας, βρίσκονται στο κέντρο της αίθουσας και περιλαμβάνουν επιτραπέζιες δράσεις.

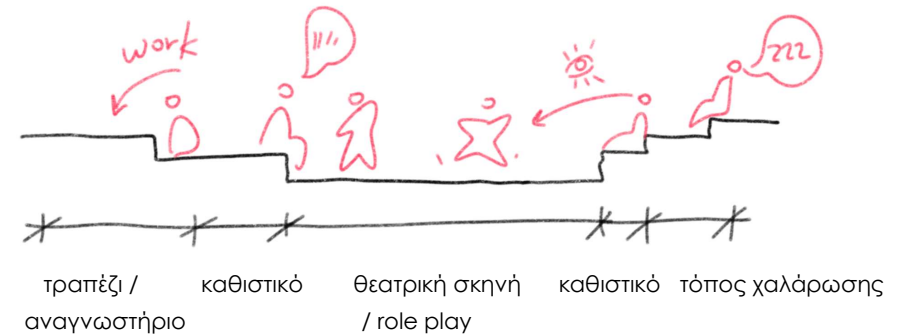
Οι ζώνες χωρίζονται από έπιπλα, χαμηλά τοιχία, μαλακές επιφάνειες και υψομετρικές διαφορές του δαπέδου. Συνδυασμός με το χωρικό αποτύπωμα 19 στην σελίδα 75.

- Διαδρομές, πορείες
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονής, τόποι συναντήσεων)
- ☞ Χώρος υποδοχής (τάξη)
- ☞ Κατώφλι (τάξη-αυλή)
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)

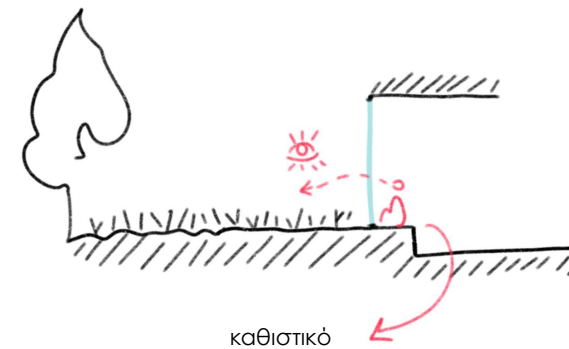
Χ. Απ. 28: Νέοι τόποι συναντήσεων

Στα μοντεσσοριανά σχολεία, τα σκαλοπάτια και τα πλατώματα της σκάλας γίνονται τόποι συναντήσεων, αναγνωστήρια, θεατρικές σκηνές και τόποι χαλάρωσης.

Χ. Απ. 29: Οπτική επαφή

Η μοντεσσοριανή αρχιτεκτονική ενθαρρύνει την οπτική επαφή μεταξύ αυλής και εκπαιδευτικής αίθουσας, για αυτό προτείνει την τοποθέτηση καθιστικών μπροστά από τις γυάλινες όψεις.

κ 3.5 Παραδείγματα

Παρουσιάζονται δύο παραδείγματα σύγχρονων εκπαιδευτικών κέντρων της θεωρίας Montessori. Πρόκειται για το εκπαιδευτικό κέντρο (νηπιαγωγείο και δημοτικό) "Stichting Casa School" στην Ολλανδία και το νηπιαγωγείο "Montessori kindergarten Jablonec nad Nisou" στην Τσεχία.

"Stichting Casa School"

Νηπιαγωγείο και δημοτικό σχολείο

Αρχιτεκτονικό γραφείο:

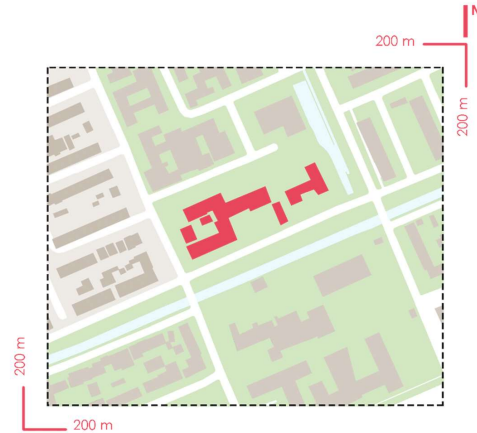
Tessa Wessels

Τοποθεσία:

Ρότερνταμ, Ολλανδία

Έτος κατασκευής:

2011

κ 3.5 2.

Στα προάστια του Ρότερνταμ κατασκευάζεται το εκπαιδευτικό κέντρο "Stichting Casa School" για ηλικίες από τριών έως δώδεκα χρονών. Το σχολείο είναι διαθέσιμο για τους μαθητές και την γειτονιά, όλες τις ώρες της ημέρας και όλες τις εποχές, ώστε να βοηθήσει την ολλανδική κοινότητα και τους εργαζόμενους γονείς.¹⁷⁷

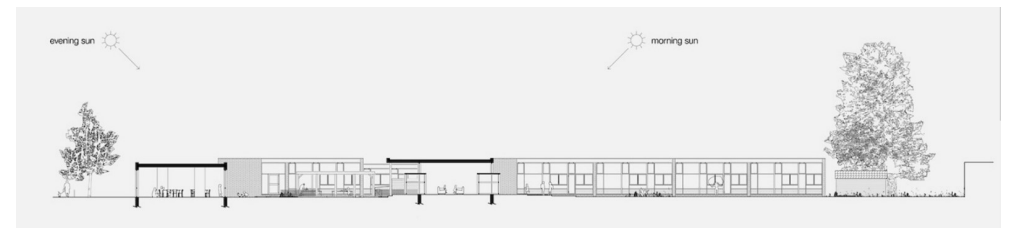
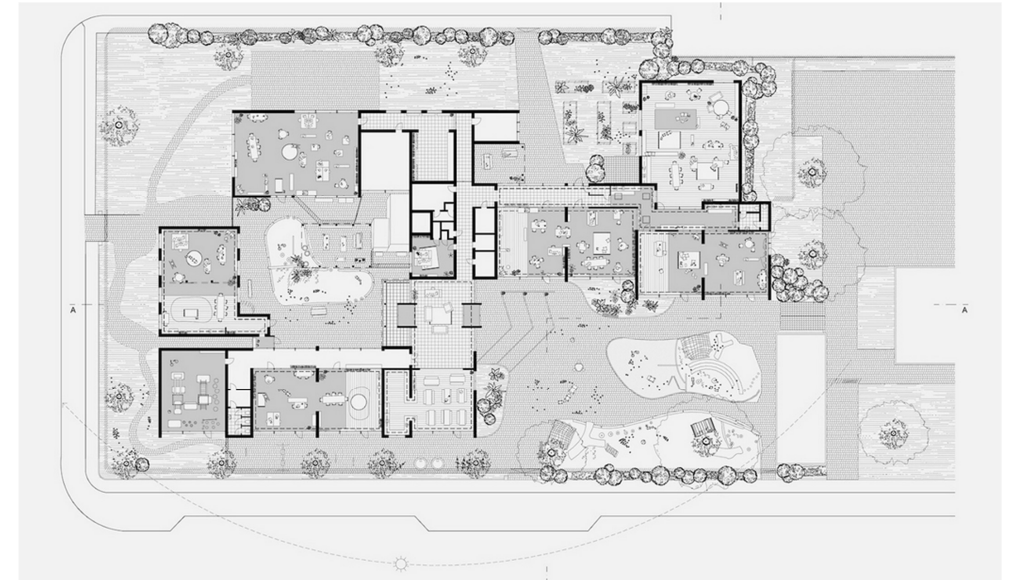
Όπως εξηγούν οι αρχιτέκτονες, η κεντρική ιδέα πίσω από τον σχεδιασμό είναι ότι τα παιδιά μαθαίνουν "μέσα και με την φύση". Το φυσικό τοπίο είναι αρκετά σημαντικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας στα μοντεσσориανά σχολεία, για αυτό οι εκπαιδευτικοί χώροι αρθρώνονται γύρο από τρεις αυλές, τον ανατολικό κήπο της κεντρικής εισόδου, έναν χώρο παιχνιδιού, τον λαχανόκηπο και μια κλειστή αυλή.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ.55

¹⁷⁸ Ο.π. Ομάδα συγγραφέων, "Montessori Architectural Patterns"

Οι εκπαιδευτικές αίθουσες φιλοξενούνται σε μονώροφα κτήρια από τούβλο και ξύλινες λεπτομέρειες στα κουφώματα.¹⁷⁹ Οι γυάλινες όψεις ξεδιπλώνονται σε ολόκληρο το ύψος του κτηρίου και δημιουργούν αφορμές για την οπτική επαφή μεταξύ της τάξης και του φυσικού τοπίου.

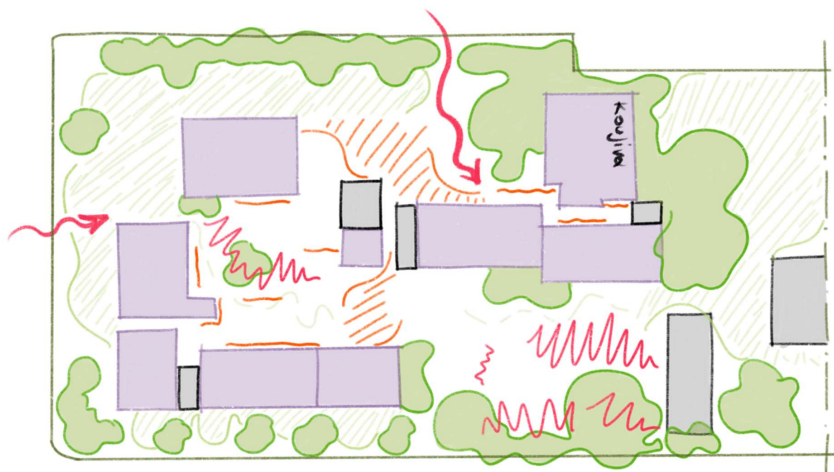
Κάθε κτήριο προορίζεται για μια διαφορετική ηλικιακή ομάδα, οι τάξεις συνδέονται μέσα από τόπους συναντήσεων, χώρους για ελεύθερη δράση και παιχνίδι, αναγνωστήρια και καθιστικά. Από την κάτοψη παρατηρείται, ότι οι τάξεις χωρίζονται σε ζώνες δραστηριοτήτων και τόπους χαμηλής και υψηλής συγκέντρωσης όπως ορίζει η εκπαιδευτική θεωρία της Μαρία Montessori. Τα έπιπλα και οι επιφανείες του δαπέδου διαχωρίζουν τις "νησίδες συγκέντρωσης" και προσανατολίζουν τα παιδιά .

κ 3.ε 15 (πάνω). Κάτοψη | κ 3.ε 16 (κάτω). Τομή Α-Α

¹⁷⁹ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ.55

Στο διάγραμμα φαίνεται καλύτερα η γενική διάταξη των διασυνδεδεμένων χώρων και πώς αρθρώνονται γύρω από τόπους συναντήσεων και τους προαύλιους χώρους.

κ 3.6.3.

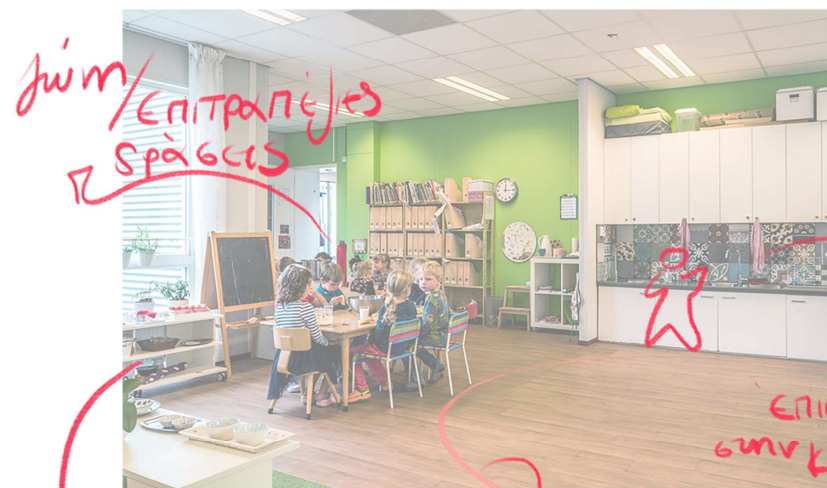
- Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας
- Τόποι σύνδεσης (μεταβατικοί χώροι, χώροι υποδοχής, αναμονές, τόποι συναντήσεων)
- Διαδρομές, πορείες
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)
- ~ Δραστήριο - κινητικό παιχνίδι (παιχνίδια ισορροπίας, παιδική χαρά)
- Φυσικό τοπίο (δέντρα, θάμνοι, χαλίκια, γρασίδι)
- /// Ελεύθεροι χώροι (μεγάλοι ανοιχτοί χώροι για συγκεντρώσεις και ενεργό παιχνίδι)

Διασυνδεδεμένοι
χώροι

ζώνη/επιτραπέζιος
σπαρτίς

ζώνη/πάτωμα
= χώρος
εργασίας

ζώνη/επιτραπέζιος
σπαρτίς

επίπλο
στην αίθουσα
των παιδιών

προσβάσιμα
ράφια

walk the
line

κ 2.ε 17 - κ 2.ε 18. Η εκπαιδευτική αίθουσα

→ χώρος για τρέξιμο
→ φύτευση

κ 3.ε 19 (πάνω). Εξωτερική όψη | κ 3.ε 20 (κάτω). Αυλή

κ 3.ε 21.
Αρθρωτές τάξεις

κ 3.ε 22.
Ο λαχανόκηπός των παι-
διών

κ 3.ε 23
Αυλή - φύτευση - ενεργό
παιχνίδι

"Montessori kindergarten Jablonec nad Nisou"

Νηπιαγωγείο

Αρχιτεκτονικά γραφεία:

Mjölck architekti,

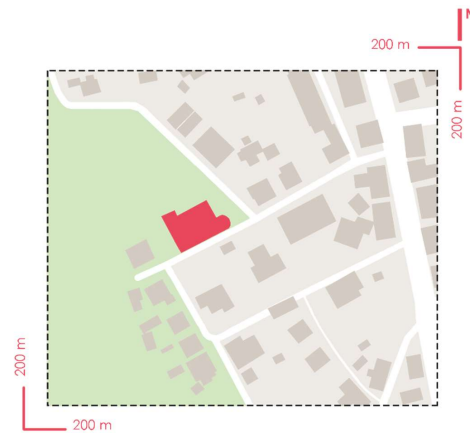
Projektový atelier David

Τοποθεσία:

Liberec, Τσεχία

Έτος κατασκευής:

2020

κ 3.6 4.

Στην πόλη Jablonec nad Nisou τοποθετείται το μοντεσσοριανό νηπιαγωγείο "Montessori kindergarten Jablonec nad Nisou". Η αρχιτεκτονική πρόταση περιλαμβάνει την προσθήκη ενός ιστορικού τετραώροφου κτηρίου.¹⁸⁰

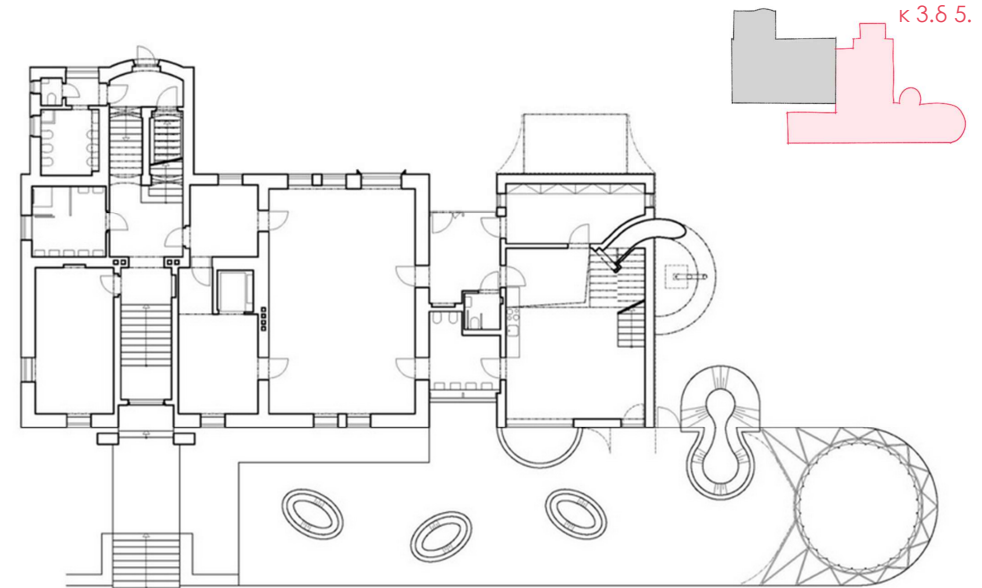
Το συγκεκριμένο παράδειγμα παρουσιάζεται επειδή είναι αντίθετο της μοντεσσοριανής αρχιτεκτονικής, το υφιστάμενο κέλυφος απαγορεύει την ροϊκή κίνηση που έχουν οι διασυνδεδεμένοι χώροι στα παραδοσιακά σχολεία Montessori, πάνω σε αυτή τη συνθήκη υλοποιείται και η νέα προσθήκη.

Κεντρική ιδέα του σχεδιασμού είναι η ψυχολογική ευημερία των παιδιών, όπως λένε οι αρχιτέκτονες μέσα στα νηπιαγωγεία τα μικρά παιδιά έρχονται σε επαφή με τον πραγματικό κόσμο για πρώτη φορά, οι ίδιοι εξηγούν

« Πιστεύουμε ότι τα νηπιαγωγεία πρέπει να είναι εξαιρετικά κτίρια, των οποίων η κύρια λειτουργία είναι να δίνουν στα παιδιά την αίσθηση ότι ο κόσμος είναι ένα υπέροχο και διασκεδαστικό μέρος για να ζουν. »¹⁸¹

Στόχος της επέκτασης είναι η διασκέδαση των παιδιών, το νέο κτήριο από σκυρόδεμα αντιμετωπίζεται σαν ένας ενιαίος τρισδιάστατος χώρος, όπου πατάκια και ημιώροφοι οριοθετούν το παιχνίδι και την εκπαιδευτική διαδικασία. Όπως έχει προαναφερθεί και σε άλλα μοντεσσοριανά σχολεία, τα σκαλοπάτια και τα πλατώματα της σκάλας γίνονται τόποι συναντήσεων και ζώνες επικοινωνίας. Η προσθήκη επικοινωνεί με το μονολιθικό ιστορικό κτήριο μέσα από τους υγρούς χώρους, τσουλήθρες, τρύπες και βεράντες.¹⁸²

Με στόχο την οπτική επαφή εξωτερικών και εσωτερικών τόπων, βασικό στοιχείο της μοντεσσοριανής αρχιτεκτονικής, ο νέος όγκος σκυροδέματος κατακερματίζεται από γυάλινα ανοίγματα και προεξοχές.

κ 3.ε 24. Κάτοψη ορόφου

κ 3.ε 25. Πρόσοψη

¹⁸⁰ Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily"

¹⁸¹ Αναφορά κατά λέξη, ο.π. Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου

¹⁸² Ο.π. Αρχιτεκτονικά γραφεία, περιγραφή έργου

Από το φωτογραφικό υλικό, παρατηρείται ότι το εσωτερικό του κτηρίου απευθύνεται αποκλειστικά στα μικρά παιδιά, για αυτό όλα τα έπιπλα και ο εξοπλισμός απευθύνονται στην κλίμακα των παιδιών.

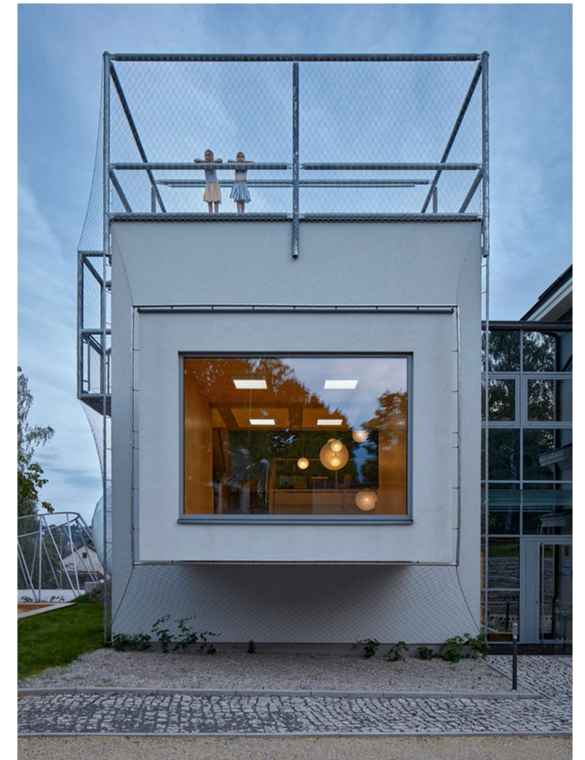
κ 3.ε 26.
Εσωτερικό |
έπιπλα στο επί-
πεδο του παιδιού

κ 3.ε 27.
Εσωτερικό |
προετοιμασία
γευμάτων

κ 3.ε 28.
Εξωτερικό | οπτική επαφή

Οι όψεις δημιουργούν οπτικές αφορμές, επικοινωνία μεταξύ του σχολείου και του προαύλιου χώρου.
Μεταμορφώνουν το εξωτερικό κέλυφος σε τόπους παρατήρησης

κ 3.ε 29.
Εξωτερικό

κ. 3.6 Συμπεράσματα

Η Maria Montessori ως γιατρός είχε έντονο ενδιαφέρον για την ψυχική υγεία των παιδιών, παρατηρούσε με βαθύτατη περιέργεια τα μικρά παιδιά, τις πράξεις του, τις κινήσεις τους, τις εκφράσεις τους και τα συναισθήματά τους. Όλες οι θεωρίες της για την εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι αυθαίρετες και προσωπικές εικασίες, προέρχονται από την συμπεριφορά των παιδιών, όπως έλεγε και η ίδια, « Δεν είναι αλήθεια ότι εγώ εφηύρα αυτό που ονομάζεται "Μέθοδος Montessori". Έχω μελετήσει το παιδί, έχω πάρει αυτό που μου έχει δώσει το παιδί και το έχω εκφράσει και αυτό ονομάζεται "Μέθοδος Montessori". »¹⁸³

Η βασική αρχή της μοντεσσοριανής θεωρίας είναι η αυτοβούληση, η αυτοδραστηριότητα. Η Montessori πίστευε ότι τα παιδιά πρέπει να λειτουργούν ανεξάρτητα, να σκέφτονται για τον εαυτό τους και να λαμβάνουν αποφάσεις. Επομένως, το αρχιτεκτονικό περιβάλλον πρέπει να εμπνέει ασφάλεια και σιγουριά στα παιδιά, ώστε να αναπτυχθούν με αυτοπεποίθηση.

Η μοντεσσοριανή αρχιτεκτονική ακολουθεί πιστά τα παιδιά. Κεντρική ιδέα πίσω από τον σχεδιασμό των σχολείων είναι οι αρθρωτοί χώροι και οι υψομετρικές διαφορές του δαπέδου και της οροφής. Καθώς το εκπαιδευτικό περιβάλλον μετατρέπεται σε "παιχνιδότοπο" και δημιουργεί νέους τόπους συναντήσεων, μπλέκει το εσωτερικό με το εξωτερικό χώρο και ενισχύει την έμφυτη περιέργεια των παιδιών.

Τέλος είναι σημαντική η οργάνωση της τάξης στα μοντεσσοριανά σχολεία. Η εκπαιδευτική αίθουσα σχεδιάζεται σαν ένα σπίτι, έχει γωνίες, εξοχές και δημιουργεί κατώφλια μεταξύ των εσωτερικών χώρων και της αυλής. Επίσης διαρθρώνεται σε ζώνες ή όπως τις ονομάζουν οι μοντεσσοριανοί αρχιτέκτονες "νησίδες συγκέντρωσης"¹⁸⁴. Οι εργασίες με τις οποίες καταπιάνονται τα παιδιά αντιμετωπίζονται από τον σχολικό χώρο, ως τελετουργικές πράξεις, η υπόσταση τους μεταβάλλει την τάξη από ένα μονόχρωμο δωμάτιο σε ένα σύμπλεγμα τόπων, υψηλής και χαμηλής συγκέντρωσης.

¹⁸³ Αναφορά κατά λέξη της Maria Montessori, άγνωστη πηγή

¹⁸⁴ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), " Montessori Architectural Patterns", 2018, σελ. 18

« Το περιβάλλον θα πρέπει να λειτουργεί ως ένα είδος ενυδρείου που αντανακλά τις ιδέες, την ηθική, τις στάσεις και τον πολιτισμό των ανθρώπων που το αγαπούν. Σε αυτό ακριβώς εργαζόμαστε. »

- Loris Malaguzzi¹⁸⁵

Κεφάλαιο 4.

Η εκπαιδευτική θεωρία του Loris Malaguzzi και η προσέγγιση
Reggio Emilia (1920-1994)

Η εκπαιδευτική θεωρία Reggio Emilia διαφέρει από τις προηγούμενες φιλοσοφίες που μελετήθηκαν. Η παιδαγωγική Reggio στηρίζεται στην συνεργασία όλων των μελών της σχολικής κοινότητας, παιδιά, γονείς, εκπαιδευτικοί και αρχιτέκτονες συνεργάζονται για να οικοδομήσουν το παιδαγωγικό πρόγραμμα.

Η φιλοσοφία έχει τις ρίζες της στο πρώτο νηπιαγωγείο συλλογικού σχεδιασμού που κατασκευαστικό στην Ιταλία, το 1945 μετά την "Ημέρα της Απελευθέρωσης"¹⁸⁶, καθώς κύριος εμπνευστής και ιδρυτής των σχολείων Reggio, είναι ο Loris Malaguzzi, εκπαιδευτικός και παιδαγωγικός φιλόσοφος. Το 1963 ο Malaguzzi σε συνεργασία με την διοίκηση της επαρχίας Reggio Emilia¹⁸⁷, ίδρυσε το πρώτο δημόσιο σχολείο, το Robinson Preschool, για τα παιδιά ηλικίας τριών έως έξι χρονών και από τότε, όπως τον χαρακτηρίζουν και οι συνάδελφοι του, υπήρξε ένας "ακούραστος πρωταγωνιστής" μεταξύ δασκάλων, γονέων, ειδικών και μελετητών της προσχολικής ηλικίας.¹⁸⁸

Η προσέγγιση Reggio Emilia είναι μια παιδαγωγική φιλοσοφία που βασίζεται στην εικόνα ενός παιδιού με ισχυρές αναπτυξιακές δυνατότητες, που μαθαίνει μέσα από την ανθρώπινη αλληλεπίδραση και την επαφή με το φυσικό περιβάλλον.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Αναφορά κατά λέξη του Loris Malaguzzi από το ερευνητικό άρθρο της Gabriela Kelemen με τίτλο "The Reggio Emilia Method, a modern approach of preschool education", πανεπιστήμιο Aurel Vlaicu, Ρουμανία, 2013

¹⁸⁶ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 1 | Σ: το νηπιαγωγείο του 1945 ήταν το πρώτο σχολείο που ιδρύθηκε με την βοήθεια ολόκληρης της κοινότητας. Η πολιτεία, οι γυναίκες του χωριού, οι ντόπιοι αγρότες και οικοδόμοι δούλεψαν όλοι μαζί, με κοινό στόχο την μόρφωση των νέων γεννών.

¹⁸⁷ Η Reggio Emilia είναι μια μικρή πόλη στην περιοχή Emilia Romagna της Βόρειας Ιταλίας, περίπου 40 μίλια βορειοδυτικά της Μπολόνια.

¹⁸⁸ Loris Malaguzzi, "Fragments V: School, buildings, furnishing: Parallel lives, impossible lives?", επιμέλεια Paola Cagliari, Claudia Giudici, Nando Rinaldi και Vea Vecchi, εκδόσεις Reggio Children, Ιταλία, 2022, σελ. 11

¹⁸⁹ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 2

κ 4.2 Η φιλοσοφία και η εικόνα του παιδιού

Όπως περιγράφουν οι εκπαιδευτικοί της θεωρίας Reggio στις ερευνήτριες Linda Thornton και Pat Brunton, η φιλοσοφία τους για την εκπαίδευση είναι ένα « μακροπρόθεσμο ερευνητικό έργο, όπου ενήλικες και παιδιά μαθαίνουν παράλληλα – χτίζοντας το παρόν, χωρίς να ξεχνούν το παρελθόν και κοιτάζοντας προς το μέλλον. »¹⁹⁰

Η λέξη "συνεργασία" είναι το κλειδί για την περιγραφή της μεθόδου Reggio, όπως επιβεβαιώνει η Carla Rinaldi, παιδαγωγός της φιλοσοφίας από το 1971, η εκπαίδευση στο Reggio Emilia είναι μια κοινωνική δραστηριότητα και το σχολείο είναι ένα μέρος όπου όλοι μοιράζονται, ανακαλύπτουν και εφευρίσκουν.¹⁹¹

Οι εκπαιδευτικοί με την καθοδήγηση του Malaguzzi, εφάρμοσαν μια παιδοκεντρική εκπαίδευση, αναγνωρίζοντας ότι για να κατανοήσουν καλύτερα την διαδικασία της μάθησης και το πώς μαθαίνει ένα παιδί, πρέπει να δώσουν προσοχή στην "φωνή του παιδιού"¹⁹². Σύμφωνα με τις Linda Thornton και Pat Brunton, « Οι ιδέες των παιδιών γίνονται σεβαστές και λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από τους ενήλικες, δημιουργώντας έτσι ένα περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά χωρίς να φοβούνται να κάνουν λάθη ή να ανασυνθέσουν τις δικές τους ιδέες. »¹⁹³. Ο ρόλος του δασκάλου στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι να καθοδηγεί τα παιδιά και να κατασκευάζει ενδιαφέρουσες δραστηριότητες, ώστε τα παιδιά να αναπτύξουν από μόνα τους το ερευνητικό τους πνεύμα.¹⁹⁴

Η Sarah Scott καταγράφει στην έρευνα του βιβλίου της "Architecture for children", τις βασικές αρχές της εκπαιδευτικής θεωρίας Reggio Emilia, όπως τις περιέγραψαν οι παιδαγωγοί Paola Cagliari και Carla Rinaldi¹⁹⁵:

1. Η εκπαίδευση είναι δικαίωμα και ο καθένας έχει το δικαίωμα να είναι πρωταγωνιστής στις δικές του εμπειρίες.
2. Η εκπαίδευση είναι μια κοινωνική δραστηριότητα και το σχολείο είναι ένας χώρος για ανταλλαγή ιδεών.
3. Τα παιδιά είναι οι δημιουργοί ενός πολιτισμού, εκφράζουν σημαντικές αξίες και εξερευνούν τις δικές τους ιδέες και εικόνες.
4. Το Reggio και η παιδαγωγική της ακρόασης, το να ακούς δίνει νόημα στο άλλο άτομο και τα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε αυτό.
5. Η θεωρία του Loris Malaguzzi για τις "εκατό γλώσσες του παιδιού".

¹⁹⁰ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 8

¹⁹¹ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 13

¹⁹² Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ. 12

¹⁹³ Αναφορά κατά λέξη Linda Thornton και Pat Brunton, ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 8

¹⁹⁴ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ. 12

¹⁹⁵ Ο.π. Sarah Scott, "Architecture for children", σελ. 13

1. Η εκπαίδευση είναι δικαίωμα

Οι εκπαιδευτικοί της φιλοσοφίας Reggio σέβονται βαθύτατα τα δικαιώματα των παιδιών και συμβαδίζουν με τα διεθνή δικαιώματα των παιδιών (σύμβαση 1989). Όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες στην εκπαιδευτική διαδικασία και να έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης και γνώμης.¹⁹⁶ Όπως λέει το εικοστό ένατο δικαίωμα του παιδιού « Η εκπαίδευση πρέπει να βοηθάει τα παιδιά να αναπτύσσουν τις ικανότητες και την προσωπικότητά τους και να μαθαίνουν να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, τους διαφορετικούς πολιτισμούς και το φυσικό περιβάλλον. »¹⁹⁷, αυτό ακριβώς επιδιώκει και θεωρία Reggio Emilia από τις αρχές της δεκαετίας του εξήντα.

2. Η εκπαίδευση είναι μια κοινωνική δραστηριότητα

Η παιδαγωγική Reggio Emilia είναι μια συλλογική διαδικασία, οι κοινωνικές συναναστροφές μεταξύ των παιδιών, των γονέων και των δασκάλων είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη των μικρών παιδιών αλλά και για την εξέλιξη της εκπαιδευτικής θεωρίας.¹⁹⁸

Το σχολικό περιβάλλον δίνει τον κατάλληλο τόπο ενώ το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προσφέρει τον χρόνο μέσα στην καθημερινή ρουτίνα για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.¹⁹⁹ Για παράδειγμα, η πρωινή άφιξη είναι ένα τελετουργικό για την θεωρία Reggio, το πρωί δίνεται στα παιδιά ο κατάλληλος χρόνος για να εγκλιματιστούν στην σχολική συνθήκη, να αποχαιρετήσουν τους γονείς, να συνομιλήσουν με τον αγαπημένο τους καθηγητή και να ψιθυρίσουν μυστικά στους συμμαθητές τους. Ακόμη, πραγματοποιούνται τακτικά συνελεύσεις μεταξύ όλων των μελών της σχολικής κοινότητας, με στόχο την πρόοδο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.²⁰⁰

¹⁹⁶ Linda Kinney και Pat Wharton, "An Encounter with Reggio Emilia, children's early learning made visible", εκδόσεις Routledge - Taylor & Francis Group, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2008, σελ. 2

¹⁹⁷ Στοιχεία από την "Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών", ιστοσελίδα "ddp.gr"

¹⁹⁸ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 48

¹⁹⁹ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 48

²⁰⁰ D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο "Reggio Emilia: Beauty as Education", εκδόσεις Gill & MacMillan, Ιρλανδία, 2012

3. Τα παιδιά είναι οι δημιουργοί ενός πολιτισμού

Παρατηρείται ότι όπως και στις προηγούμενες εκπαιδευτικές θεωρίες, η παιδοκεντρική διδασκαλία δεν μπορεί να υπάρξει αν το παιδί δεν είναι πραγματικά στο επίκεντρο της παιδαγωγικής διαδικασίας.

Στα εκπαιδευτικά κέντρα Reggio οι δάσκαλοι ενθαρρύνουν τα παιδιά να δρουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν ενεργά στην δική τους μάθηση. Οι απόψεις, οι επιλογές, ο τρόπος έκφρασης και οι φανταστικοί κόσμοι που πλάθουν τα παιδιά υπολογίζονται από τους παιδαγωγούς, καθώς συχνά τα παιδιά διδάσκουν του ενήλικες.²⁰¹

4. Το Reggio και η παιδαγωγική της ακρόασης

Για να μπορούν τα παιδιά να είναι δημιουργοί της εκπαιδευτικής διαδικασίας, οι ενήλικες πρέπει να ακούν και να καταγράφουν τους προβληματισμούς και τις ανάγκες των παιδιών.²⁰² Η κουλτούρα της παιδαγωγικής Reggio σχετικά με την ακρόαση των μαθητών θυμίζει την ερευνητική παρατήρηση της Maria Montessori, καθώς και στις δύο περιπτώσεις η "φωνή των παιδιών" είναι η βασική πηγή έμπνευσης της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας.²⁰³

5. Η θεωρία του Loris Malaguzzi για τις "εκατό γλώσσες του παιδιού"

Στο πνεύμα της ενεργής ακρόασης στηρίζεται και η θεωρία του Loris Malaguzzi για τις "εκατό γλώσσες του παιδιού". Μέσα από το ποίημα του "No Way. The Hundred Is There", ο Malaguzzi μιλάει για τους πολλούς και διαφορετικούς τρόπους που τα παιδιά επικοινωνούν και ερμηνεύουν τον κόσμο, καθώς παρακινεί τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς να παρατηρήσουν, να ακούσουν και να διερευνήσουν αυτές τις εκατό γλώσσες.²⁰⁴

²⁰¹ Ο.π. Linda Kinney και Pat Wharton, "An Encounter with Reggio Emilia, children's early learning made visible", σελ. 3

²⁰² Linda Kinney και Pat Wharton, "An Encounter with Reggio Emilia, children's early learning made visible", εκδόσεις Routledge - Taylor & Francis Group, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2008, σελ. 3

²⁰³ Σ: Προσωπικό συμπέρασμα.

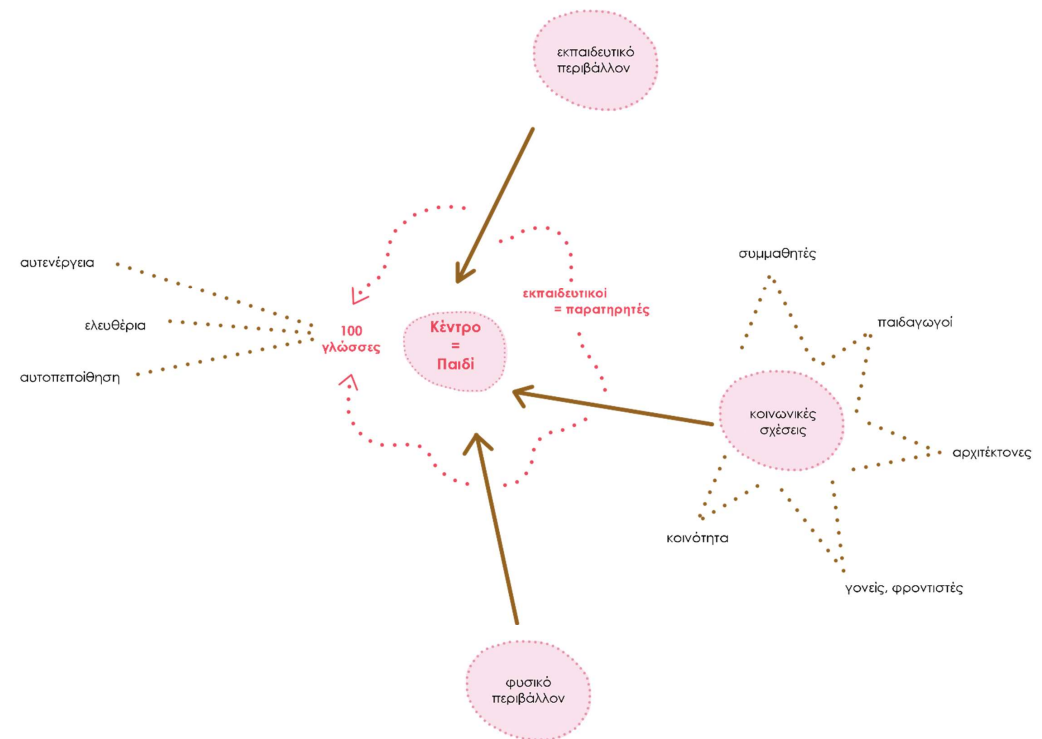
²⁰⁴ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 9

Εικόνα του παιδιού

Η φιγούρα του παιδιού που κατασκευάζει η θεωρία Reggio Emilia, είναι ένα παιδί που έχει αυτοπεποίθηση, λειτουργεί αυτόνομα και δεν φοβάται να εκφραστεί και να κάνει λάθη²⁰⁵, όπως λέει και η παιδαγωγικός Carla Rinaldi,

« Η εικόνα μας είναι ενός παιδιού που είναι ικανό, ενεργό και κριτικό, επομένως, ένα παιδί που μπορεί να θεωρηθεί ως πρόκληση... Αυτό το παιδί είναι ένα άτομο ».²⁰⁶

Επομένως, ο εκπαιδευτικός οφείλει να καθοδηγεί το παιδί στο ταξίδι της μάθησης και να λειτουργεί σαν παρατηρητής, επεμβαίνοντας όσο το δυνατόν λιγότερο.²⁰⁷

κ 4.6 1.

²⁰⁵ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 8-9

²⁰⁶ Αναφορά κατά λέξη της Carla Rinaldi στο βιβλίο των Lella Gandini και Carolyn Edwards με τίτλο "Bambini: The Italian Approach to Infant/Toddler Care", εκδόσεις Teachers College Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2001, σελ.51

²⁰⁷ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 8-9

κ 4.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον

Ο Loris Malaguzzi πίστευε ότι το σχολικό περιβάλλον είναι ο τρίτος εκπαιδευτικός²⁰⁸, όπως έλεγε και ο ίδιος, υπάρχουν « τρεις δάσκαλοι των παιδιών: ενήλικες, άλλα παιδιά και το φυσικό τους περιβάλλον ».²⁰⁹

Οι παιδαγωγοί των κέντρων Reggio Emilia συνειδητοποίησαν από νωρίς πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του χώρου στην εκπαιδευτική διαδικασία και κατά επέκταση πόσο αναγκαία είναι η επιρροή όλων των μελών και φορέων της κοινότητας. Η μάθηση στα ιταλικά εκπαιδευτικά κέντρα είναι μια συλλογική διαδικασία, όπως είπε και η Vea Vecchi, εικαστικός και παιδαγωγός της θεωρίας Reggio από το 1970,

« Ένας αρχιτέκτονας και ένας παιδαγωγός θα μπορούσαν επίσης να χτίσουν ένα όμορφο σχολείο, αλλά στη συνέχεια, αν οι δάσκαλοι που πηγαίνουν να δουλέψουν εκεί ούτε σκεφτούν ούτε προετοιμαστούν ώστε να εμβαθύνουν την κατανόησή τους σχετικά με το νόημα της ζωής σε έναν χώρο, τίποτα δεν συμβαίνει. »²¹⁰

Στην θεωρία Reggio η εκπαιδευτική μέθοδος είναι μια κοινωνική υπόθεση, καθώς οι διαφορετικές απόψεις των μελών της κοινότητας, υπολογίζονται και μεταφράζονται σε νέες οπτικές για το αρχιτεκτονικό περιβάλλον.

Η παιδαγωγική φιλοσοφία αναπτύσσει ισχυρές σχέσεις με την αρχιτεκτονική και η δυναμική μεταξύ των δυο συνεχώς μεταβάλλεται, διορθώνεται και καλυτερεύει ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες των παιδιών.²¹¹

Η έρευνά από την Ακαδημία Domus του Μιλάνου και το κέντρο Reggio Children, με τίτλο "Children, Spaces, Relations", είναι το βασικό εγχειρίδιο της σχολικής αρχιτεκτονικής στα νηπιαγωγεία Reggio Emilia.

κ4.ε1. Τα παιδιά του πρώτου νηπιαγωγείου, Robinson Preschool 1963

²⁰⁸ Teresa Strong-Wilson και Julia Ellis, ερευνητικό άρθρο "Children and Place: Reggio Emilia's environment as third teacher", Πανεπιστήμιο McGill, Καναδάς, 2007

²⁰⁹ Αναφορά κατά λέξη του Loris Malaguzzi, άγνωστη πηγή

²¹⁰ Αναφορά κατά λέξη της Vea Vecchi από συνέντευξη (1992), πηγή: Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation", εκδόσεις Frederick A. Praeger, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2011, σελ. 321

²¹¹ Ο.π. Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, σελ. 318-319

Γενική διάταξη σχολείου

Η εκπαιδευτική μέθοδος Reggio Emilia κατοικεί παντού, σε ιστορικά κτήρια, υφιστάμενες κατασκευές και σε νέα ειδικά σχεδιασμένα κτήρια, όλα τα σχολεία της παιδαγωγικής είναι διαφορετικά και μοναδικά.²¹²

Η σχολική κοινότητα εργάζεται με φροντίδα και μεράκι για να προσφέρει στα παιδιά ένα φιλικό σχολείο. Αυτός είναι ο στόχος της φιλοσοφίας Reggio, η ζεστή ατμόσφαιρα, το φυσικό φως και η επαφή με την φύση είναι τα βασικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών κέντρων.²¹³

Τα σχολεία της θεωρίας, είναι κοινωνικοί τόποι, συνδιαλέγονται με το εξωτερικό περιβάλλον είτε άμεσα στους δημόσιους χώρους είτε έμμεσα από τα διαφανή υλικά και τα παράθυρα των όψεων.

Μπορεί το κέλυφος των σχολείων Reggio να διαφέρει οπτικά, αλλά η εσωτερική στρατηγική είναι συγκεκριμένη, οι εκπαιδευτικές αίθουσες και τα εργαστήρια οργανώνονται γύρω από μια κεντρική εσωτερική αυλή, την λεγόμενη *riazza*²¹⁴, είναι η καρδιά του σχολείου, και ο βασικός τόπος συναντήσεων.²¹⁵ Η κυκλική οργάνωση γύρω από την *riazza*²¹⁶ δημιουργεί μια ροϊκή διαμόρφωση που επιτρέπει στα παιδιά να κινούνται και να σκέφτονται ελεύθερα.²¹⁷

²¹² Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 13

²¹³ D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο "Reggio Emilia: Beauty as Education", εκδόσεις Gill & MacMillan, Ιρλανδία, 2012

²¹⁴ Ο.π. D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο

²¹⁵ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 13

²¹⁶ Ο.π. D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο

²¹⁷ Sarah Scott, "Architecture for children", εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία, 2010, σελ. 14

κ4. ε2.

Νηπιαγωγείο, στο Reggio Emilia της Ιταλίας

Diana Preschool

κ4. ε3.

Νηπιαγωγείο, στο Reggio Emilia της Ιταλίας

Asilo Nido 'Iotti'

κ4. ε4.

Δημοτικό και γυμνάσιο στην Μαδρίτη της Ισπανίας

Reggio School

Η εκπαιδευτική αίθουσα

Σημαντική σχεδιαστική αρχή των τάξεων στα σχολεία Reggio είναι η προσβασιμότητα. Όλες οι αίθουσες συνδέονται με την κεντρική πλατεία (piazza), καθώς στα περισσότερα σχολεία υπάρχει άμεση επαφή με τον προαύλιο χώρο και το φυσικό περιβάλλον.²¹⁸

Η οργάνωση της αίθουσας διδασκαλίας στηρίζεται στην δημιουργία ζωνών δραστηριοτήτων. Όπως αναφέρει η Vea Vecchi, μέσα από το παράδειγμα του νηπιαγωγείου La Villetta, το οποίο τοποθετήθηκε σε μια βίλα του δέκατου ένατου αιώνα. Οι εκπαιδευτικοί Reggio διαπίστωσαν ότι η εκπαιδευτική διαδικασία οργανώνεται καλύτερα σε χώρους με σχηματισμό Γ.²¹⁹ Παρόμοια με την φιλοσοφία της Maria Montessori, οι σύγχρονες τάξεις της παιδαγωγικής Reggio Emilia διαρθρώνονται σε χώρους με εξοχές, γωνίες και δημιουργούν ζώνες δραστηριοτήτων.

Μια τυπική αίθουσα στα κέντρα Reggio χωρίζεται σε τρεις βασικές ζώνες. Η πρώτη ζώνη είναι ο κεντρικός χώρος μάθησης, όπως σε μια τυπική τάξη, η δεύτερη είναι ο χώρος του μικρού εικαστικού εργαστηρίου ή όπως το ονομάζουν οι εκπαιδευτικοί "mini atelier", όπου εκεί πραγματοποιούνται όλες οι καλλιτεχνικές δράσεις. Τέλος η τρίτη ζώνη, αφορά τις ομαδικές εργασίες, την επικοινωνία και την συλλογική μάθηση.

Ο διαχωρισμός των ζωνών προκύπτει από την ροή του μαθήματος και τις παράλληλα εξελισσόμενες δράσεις. Τα μικρά παιδιά κινούνται γρήγορα και κάνουν πολλά πράγματα ταυτόχρονα, για αυτό ο χώρος που τα φιλοξενεί πρέπει να είναι κατάλληλα οργανωμένος και ιεραρχημένος, καθώς και να προσφέρει ακουστική και οπτική προφύλαξη από τις ενεργητικές δράσεις.²²⁰

Επιπλέον, κατά την διάρκεια της ημέρας τα παιδιά έχουν ανάγκη από ξεκούραση, για αυτό στο πιο κρυφό σημείο της τάξης, συχνά όταν ο χώρος το επιτρέπει, τοποθετείται μια μικρότερη ζώνη, ο χώρος της χαλάρωσης, εκεί τα παιδιά μπορούν να απομονωθούν και να "επαναφορτίσουν" την ενέργειά τους.²²¹

²¹⁸ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 37

²¹⁹ Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010, σελ. 86

²²⁰ Ο.π. Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", σελ. 86

²²¹ Vea Vecchi, "What kind of space for living well in school?", απόσπασμα από το βιβλίο, "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998, σελ.128-135

κ 4.ε 5.

Ο χώρος της χαλάρωσης σε μια εκπαιδευτική αίθουσα της Reggio Emilia

Nido Onda, Ιταλία

κ 4.ε 6.

Οι ζώνες στην εκπαιδευτική αίθουσα ενός εκπαιδευτικού κέντρου Reggio Emilia

Nido InsideOut, Ιταλία

κ 4.ε 7.

Η εκπαιδευτική αίθουσα ενός εκπαιδευτικού κέντρου Reggio Emilia

School René Beauverie, Γαλλία

Ειδικοί χώροι μάθησης

Τα σχολεία της εκπαιδευτικής θεωρίας Reggio Emilia προσφέρουν στα παιδιά την δυνατότητα να ασχοληθούν με ποικίλες δράσεις για αυτό κάθε κέντρο έχει αυτόνομους χώρους δραστηριοτήτων και εργαστήρια, όπως το κεντρικό εργαστήριο εικαστικών (atelier), ο χώρος ανάγνωσης, το βεστιάριο και οι τόποι παιχνιδιού.

Το ενδιαφέρον των παιδαγωγών και των αρχιτεκτόνων δεν περιορίζεται μόνο στους βασικούς χώρους εκπαίδευσης αλλά εξελίσσεται σε όλους τους χώρους που χρησιμοποιούν τα παιδιά, όπως η κουζίνα και οι υγροί χώροι.

Εργαστήριο εικαστικών (atelier)

Εκτός από τα μικρά ατελιέ εντός των τάξεων, όλα τα σχολεία της μεθόδου Reggio έχουν ένα κεντρικό εργαστήριο εικαστικών, προσβάσιμο σε όλους από την κεντρική πλατεία και μόνιμως διαθέσιμο για τις καλλιτεχνικές ανησυχίες των παιδιών.²²²

Το εργαστήριο συνήθως οριοθετείται από γυάλινες όψεις, οι οποίες διακοσμούνται με τις εργασίες των μαθητών στο επίπεδο των παιδιών και μεταφέρουν το φυσικό φως, καθώς δίνουν το αίσθημα της οπτικής επαφής, χωρίς να διαταράσσεται το δημιουργικό πνεύμα των παιδιών.²²³

Χώρος ανάγνωσης

Πρόκειται για μια ελεύθερη βιβλιοθήκη όπου επιπλώνεται από καθιστικά, μαλακά έπιπλα, υλικά δαπέδου και τα ράφια είναι κατασκευασμένα με βάση την κλίμακα των παιδιών.²²⁴

Το βεστιάριο

Το βεστιάριο είναι ένας ανοιχτός χώρος που προορίζεται για δράσεις "role play" και θεατρικές αφηγήσεις, περιέχει κουστουμιά και θεατρικά σκηνικά όπου μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα παιδιά.²²⁵ Συνήθως αυτός ο χώρος είναι κομμάτι της κεντρικής πλατείας και στήνεται κοντά σε κερκίδες ή σκαλοπάτια.

²²² D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο "Reggio Emilia: Beauty as Education", εκδόσεις Gill & MacMillan, Ιρλανδία, 2012

²²³ Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010, σελ. 3, 85

²²⁴ Ο.π. D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο

²²⁵ Ο.π. D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο

Τόποι παιχνιδιού

Οι χώροι για το παιχνίδι μιμούνται τους οικείους κόσμους των παιδιών όπως κάποιο κατάστημα ή το σπίτι, με αυτό τον τρόπο τα παιδιά μαθαίνουν για τον κόσμο, τους ρόλους της κοινότητας και ενισχύουν την φαντασία τους.²²⁶

Οι χώροι των γευμάτων

Οι χώροι των γευμάτων (κουζίνα, τραπεζαρία) στα σχολεία Reggio Emilia εκλαμβάνονται ως εργαστήρια εκμάθησης. Τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά στην προετοιμασία του φαγητού, παρατηρούν, μαθαίνουν να μαγειρεύουν, οργανώνουν την τραπεζαρία και διδάσκονται πως να είναι αυτόνομος.

Οι χώροι της κουζίνας και της τραπεζαρίας είναι τόποι κοινωνικού χαρακτήρα, καθώς η ώρα του φαγητού είναι μια ιδιαίτερα κοινωνική δραστηριότητα για τα παιδιά και τους ενήλικες. Επομένως στα περισσότερα νηπιαγωγεία και σχολεία Reggio, η κουζίνα και η τραπεζαρία είναι χώροι άμεσα συνδεδεμένοι μεταξύ τους και με την κεντρική πλατεία καθώς οροθετούνται από γυάλινες όψεις, όπως και τα περισσότερα εκπαιδευτικά εργαστήρια.

Υγροί χώροι

Η αρχιτεκτονική έρευνα της θεωρία Reggio Emilia εξελίσσεται μέχρι και τους υγρούς χώρους. Στα σχολεία Reggio, το μπάνιο δεν αντιμετωπίζεται ούτε ως ένας απλός λειτουργικός χώρος ούτε ως ένα αποκρουστικό μέρος. Αντιθέτως, οι υγροί χώροι συνδέονται άμεσα με τις αισθήσεις και την ανθρώπινη κλίμακα.

Οι υγροί χώροι είναι τόποι που παρέχουν στα παιδιά πολυαισθητηριακές εμπειρίες, μέσα από αρώματα, μαλακά υλικά, υφές, μουσική και καθρέπτες.²²⁷ Χαρακτηριστικό είναι, ότι οι αρχιτέκτονες και οι εκπαιδευτικοί των σχολείων, τολμούν να χρησιμοποιήσουν πολλούς καθρέπτες σε διάφορα σχήματα, ώστε να κινήσουν την περιέργεια των παιδιών και επιπλέον πολλές φορές, δεν διστάζουν να διαμορφώσουν τους νεροχύτες σε χώρους παιχνιδιού με το νερό.²²⁸

²²⁶ D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο "Reggio Emilia: Beauty as Education", εκδόσεις Gill & MacMillan, Ιρλανδία, 2012

²²⁷ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 39-40

²²⁸ Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation", εκδόσεις Frederick A. Praeger, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2011, σελ. 335-336

κ 4.ε 8.
Το ατελιέ ενός εκπαιδευτικού κέν-
τρου Reggio Emilia

Diana Preschool, Ιταλία

κ 4.ε 9.
Το ατελιέ ενός εκπαιδευτικού κέν-
τρου Reggio Emilia

Diana Preschool, Ιταλία

κ 4.ε 10.
Το ατελιέ ενός εκπαιδευτικού κέν-
τρου Reggio Emilia

il Centro Internazionale Loris
Malaguzzi, Ιταλία

κ 4.ε 11.
Ο χώρος του παιχνιδιού σε ένα
εκπαιδευτικό κέντρο Reggio
Emilia

Nido privato, Ιταλία

κ 4.ε 12.
Οι υγράι χώροι σε ένα εκπαιδευ-
τικό κέντρο Reggio Emilia

Nido aziendale Cariparma,
Ιταλία

κ 4.ε 13.
Οι χώροι των γευμάτων σε ένα
εκπαιδευτικό κέντρο Reggio
Emilia

il Centro Internazionale Loris
Malaguzzi, Ιταλία

Όπως εξηγεί η παιδαγωγός Paola Strozzi, η θεωρία Reggio Emilia « επικεντρώνεται στην πεποίθηση ότι η μάθηση ενεργοποιείται από την ανθρώπινη αλληλεπίδραση, το φυσικό περιβάλλον και το πολιτιστικό περιβάλλον »²²⁹, για αυτό η σχολική αρχιτεκτονική Reggio έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στους χώρους που συγκεντρώνονται όλα τα μέλη της κοινότητας.

Στα σχολεία Reggio, οι εκπαιδευτικές αίθουσες και τα εργαστήρια οργανώνονται γύρω από έναν μεγάλο και ελεύθερο χώρο, την λεγόμενη "riazza". Αυτός ο χώρος δεν είναι απλά ο τόπος των μεταβάσεων, είναι το κέντρο της σχολικής κοινότητας, συνδέει τους χώρους μάθησης με τους χρήστες, δημιουργεί τόπους στάσης και αφορμές για συναντήσεις και συζητήσεις, αφήνει χωρικά κενά για φανταστικό παιχνίδι, παραστατικές δράσεις και εισάγει το φυσικό στοιχείο και την φύτευση στο εσωτερικό του σχολείου.²³⁰ Η "riazza" αναπαριστά την κεντρική πλατεία της πόλης.²³¹

Η σχέση της κεντρικής πλατείας με την τάξη συχνά παρεμβάλλεται από μικρά κατώφλια, χώροι όπου ορίζουν αυθαίρετα τα παιδιά ως μέρη προετοιμασίας και παύσης. Εκεί ξεκουράζονται, απομονώνονται, προετοιμάζονται για το μάθημα και καμία φορά συγκεντρώνονται σε δυάδες ή μικρές ομάδες για να πουν τα νέα τους. Πρόκειται για ζώνες ηπίας έντασης μεταξύ τόπων έντονης κινητικότητας και δράσεις, όπως είναι η πλατεία και η τάξη.²³²

Επιπλέον η μετάβαση από την riazza προς τον προαύλιο χώρο, διαμορφώνεται επίσης από κατώφλια. Τόποι όπως βεράντες, αιθρία, ανοιχτές σκηνές και αμφιθέατρα, βοηθάνε τα παιδιά να κατανοήσουν τις εποχές και τον καιρό καθώς τους δίνεται η δυνατότητα να είναι κοντά στο εξωτερικό περιβάλλον ανά πάσα στιγμή και καιρική συνθήκη.²³³

Τέλος η κεντρική είσοδος και η υποδοχή των σχολείων, έχει σχεδιαστεί με μεγάλη προσοχή επειδή είναι ο τόπος που καλωσορίζει τα παιδιά και την κοινότητα. Στην παιδαγωγική Reggio Emilia η κεντρική είσοδος συνδέεται άμεσα με την αξία της συμμετοχής, πρέπει να είναι ένας τόπος που εμπνέει την συλλογική συνεργασία και προσκαλεί όλα τα μέλη της κοινωνίας.²³⁴

Οι γυάλινες όψεις της εισόδου, εξωτερικά παρακινούν την περιέργεια των περαστικών, ενώ στο εσωτερικό, με την χρήση καθιστικών και επιπλών, μετατρέπονται σε χώρους στάσης και παρατήρησης για τα μικρά παιδιά.²³⁵

²²⁹ Αναφορά κατά λέξη της Paola Strozzi από το βιβλίο με τίτλο "Project Zero: Making Learning Visible- Children as individual and group learners", πηγή: Ομάδα συγγραφέων, "Project Zero: Making Learning Visible- Children as individual and group learners", εκδόσεις Reggio Children, ΗΠΑ, 2001

²³⁰ Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005, σελ. 36

²³¹ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από την Ακαδημία Domus του Μιλάνου και το κέντρο Reggio Children), "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998, σελ.37

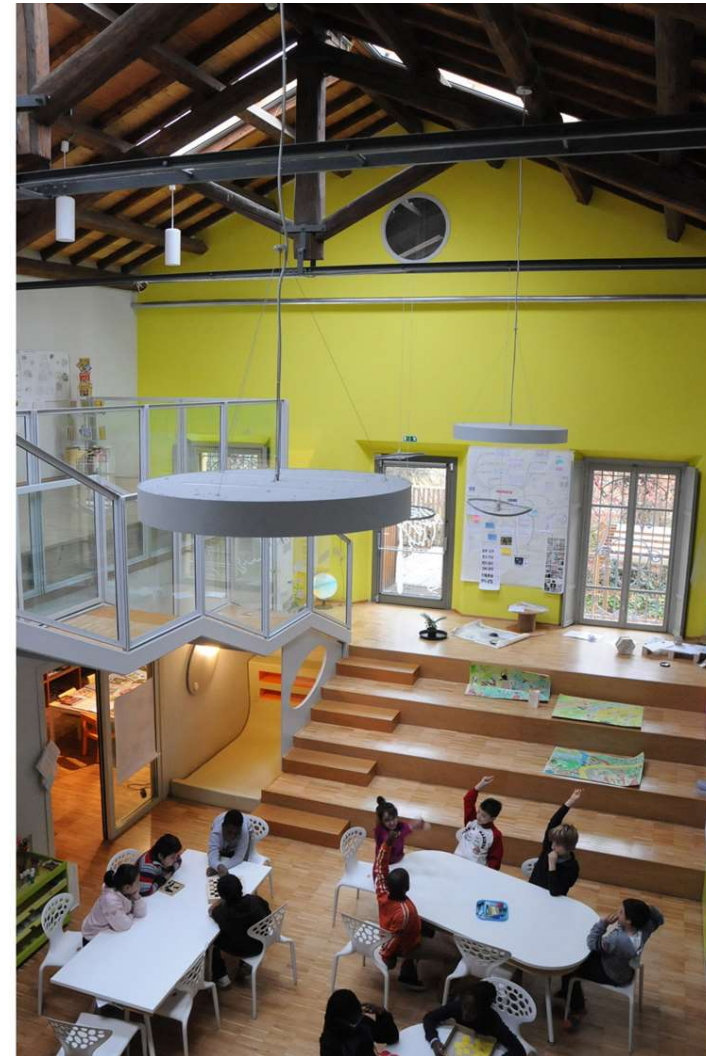
²³² Vea Vecchi, "What kind of space for living well in school?", απόσπασμα από το βιβλίο, "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998, σελ.128-135

²³³ Ο.π. Ομάδα συγγραφέων "Children, Spaces, Relations", σελ.107

²³⁴ Loris Malaguzzi, "Fragments V: School, buildings, furnishing: Parallel lives, impossible lives?", επιμέλεια Paola Cagliari, Claudia Giudici, Nando Rinaldi και Vea Vecchi, εκδόσεις Reggio Children, Ιταλία, 2022

²³⁵ Ο.π. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", σελ. 38-39

Ο χώρος της υποδοχής κατακερματίζεται σε ζώνες, τόπους κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, όπως καθιστικά στην κλίμακα των παιδιών για συγκεντρώσεις και μαλακά έπιπλα για ξεκούραση, τόπους στάσης για τους γονείς και μέρη συναντήσεων για συνελεύσεις της σχολικής κοινότητας.²³⁶

κ 4.ε 14.

Η κεντρική πλατεία σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο Reggio Emilia

il Centro Internazionale Loris Malaguzzi, Ιταλία

²³⁶ Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation", εκδόσεις Frederick A. Praeger, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2011, σελ. 335-337

Η αυλή και οι εξωτερικοί χώροι

Στην φιλοσοφία Reggio Emilia η ώσμωση με το εξωτερικό περιβάλλον είναι σημαντικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τα σχολεία είναι κοινωνικοί τόποι, προσκαλούν τις εξωτερικές συνθήκες του αστικού τοπίου και του φυσικού περιβάλλοντος.²³⁷ Για αυτό οι αρχιτέκτονες της θεωρίας Reggio ενθαρρύνουν τις χωρικές αναμονές και τους τόπους όπου μπορεί να χρησιμοποιήσει όλη η γειτονία μετά τις ώρες του σχολείου.²³⁸

Οι σχέσεις του εξωτερικού κόσμου με την σχολική κοινότητα, σχετίζονται άμεσα με τον σχεδιασμό της σχολικής αυλής. Η κεντρική ιδέα γύρω από τον προαύλιο χώρο και τους υπαίθριους τόπους ενός σχολείου είναι η "ενσυναίσθηση".

Οι εξωτερικοί χώροι πρέπει να είναι διαμορφωμένοι ώστε τα παιδιά να μπορούν να βιώσουν και να συνειδητοποιήσουν την αλλαγή του καιρού, των εποχών, τον χρόνο και τον τόπο.²³⁹ Χαρακτηριστικά στοιχεία των αυλών στα κέντρα Reggio, είναι τα ανοιχτά θέατρα, τα στέγαστρα, οι βεράντες, οι λόφοι και το φυσικό ανάγλυφο, η χαμηλή και υψηλή φύτευση και τα παιχνίδια με το νερό και τον αέρα.²⁴⁰

²³⁷ Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από την Ακαδημία Domus του Μιλάνου και το κέντρο Reggio Children), "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998, σελ. 12

²³⁸ Ο.π. "Children, Spaces, Relations", σελ. 40

²³⁹ Ο.π. "Children, Spaces, Relations", σελ. 40

²⁴⁰ Ο.π. "Children, Spaces, Relations", σελ. 41

κ 4.ε 15.

Η αυλή σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο Reggio Emilia

Diana Preschool, Ιταλία

κ 4.ε 16.

Η αυλή σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο Reggio Emilia

El Guadual Children Center, Κολομβία

κ 4.ε 17.

Η αυλή σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο Reggio Emilia

Eton House, Σιγκαπούρη

κ 4.4 Χωρικά αποτυπώματα

Παρουσιάζονται τα χωρικά αποτυπώματα της εκπαιδευτικής θεωρίας Reggio Emilia. Παρατηρείται ότι τα χωρικά αποτυπώματα Χ. Απ. 7,8, 9,10, 18,19, 28 και 29 ταιριάζουν και στην φιλοσοφία Reggio.

Χωρικά αποτυπώματα γενικής διάταξης:

Υπόμνημα:

— Εξωτερικά όρια μεταξύ εκπαιδευτικού τόπου και κοινότητας

— Εσωτερικά όρια μεταξύ αυλής και κτηρίου

— Διαδρομές, πορείες

Κατώφλι (τάξη - κεντρική πλατεία)

Κατώφλι (τάξη - αυλή)

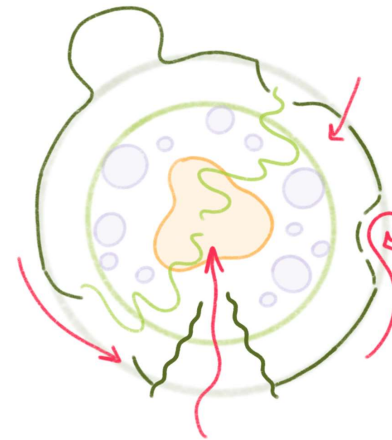
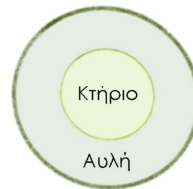
Κεντρική πλατεία (piazza)

Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας)

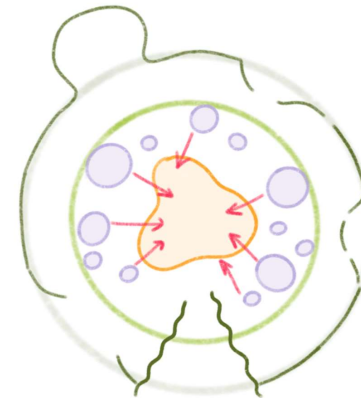

Διαδρομές φύτευσης

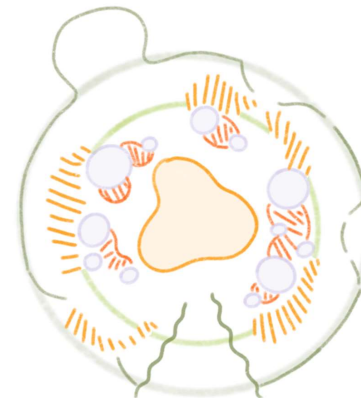
Χ. Απ.30: Όρια

Τα όρια του σχολείου με το εξωτερικό περιβάλλον, είναι ελαστικά, μεταβάλλονται, δημιουργούν εσοχές και προσκαλούν την ντόπια κοινότητα, το αστικό τοπίο και το φυσικό περιβάλλον.

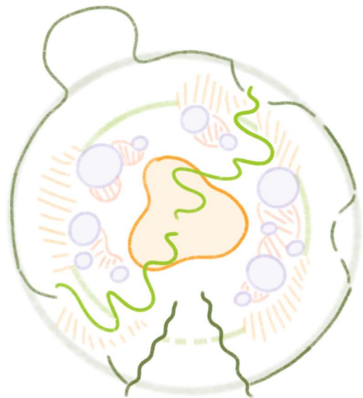
Χ. Απ.31: Εκπαιδευτικοί χώροι και η κεντρική πλατεία (piazza)

Οι τάξεις και τα εργαστήρια διαρθρώνονται γύρω από την κεντρική πλατεία, πρόκειται για την "καρδιά" των τόπων συναντήσεων και κοινωνικών συναναστροφών.

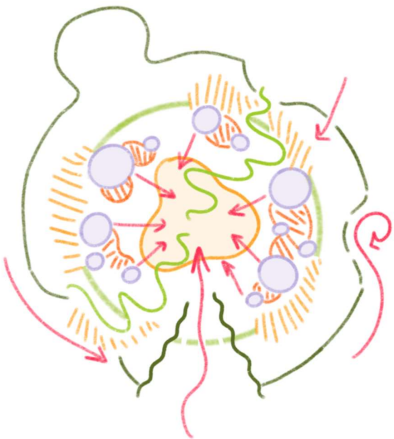
Χ. Απ.32: Μεταβατικοί χώροι

Η κεντρική πλατεία, απορροφά τους τυπικούς διαδρόμους και δημιουργεί κατώφλια μεταξύ της αυλής, της τάξης και της piazza.

Χ. Απ.33: Διαδρομές φύτευσης

Στα σχολεία Reggio η φύτευση ταξιδεύει από την αυλή στο εσωτερικό του σχολείου, διαμέσου της κεντρικής πλατείας και δημιουργεί αιθρία και ζώνες πρασίνου.

Χ. Απ.34: Συνδυαστικές σκέψεις

Σε αυτό το διάγραμμα παρουσιάζεται ο συνδυασμός όλων των παραπάνω χωρικών αποτυπωμάτων (Χ. Απ. 30 -33). Δημιουργείται μια αφαιρετική στρατηγική για την γενική διάταξη ενός σχολείου, βάση όσων περιγράφηκαν στην ενότητα κ 4.3.

Εμβάθυνση / σημεία ενδιαφέροντος:

Σε αυτό το στάδιο, παρουσιάζονται κάποιες σκέψεις για το σχολικό περιβάλλον, με έμπνευση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην ενότητα "κ 4.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον" στις σελίδες 128-140.

Χ. Απ.35: Εσωτερικές διατάξεις

Όλα τα εργαστήρια είναι κοινωνικοί και δημόσιοι χώροι, συνδέονται άμεσα με την κεντρική πλατεία και οροθετούνται από διαφανή υλικά.

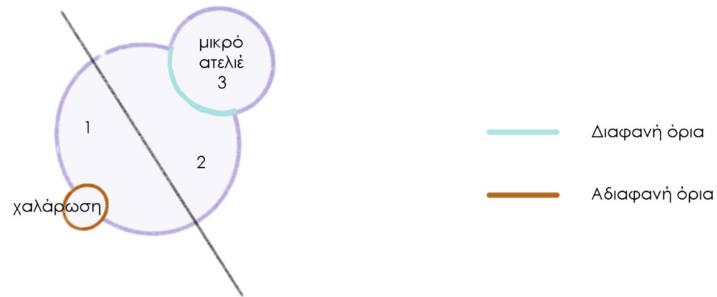
Οι γυάλινες όψεις χωρίζονται σε δύο ζώνες. Η βάση των γυάλινων τοίχων ανταποκρίνεται στην κλίμακα των μικρών παιδιών καθώς τοποθετούνται έπιπλα, ράφια και μαθητικές εργασίες, όλα προσβάσιμα για τα παιδιά. Ενώ η υπόλοιπη όψη μένει ελεύθερη και επιτρέπει το φως και την περιέργεια των περαστικών, χωρίς να διαταράσσει την εσωτερική κατάσταση.

Χ. Απ.36: Τάξη και ζώνες δραστηριοτήτων

Οι εκπαιδευτικές αίθουσες στα σχολεία Reggio οργανώνονται σε τρεις βασικές ζώνες και στον χώρο χαλάρωσης. Η τάξη περιλαμβάνει την καλλιτεχνική ζώνη ή αλλιώς το μικρό ατελιέ, παρόμοιας αντιμετώπισης με το κεντρικό καλλιτεχνικό εργαστήριο, την κεντρική ζώνη, όμοια με ένα τυπική τάξη και τον ελεύθερο χώρο δράσεων και ομαδικών συναντήσεων.

Χ. Απ.37: Υγροί χώροι

Τα μπάνια των παιδιών είναι χώροι ενδιαφέροντος, καθώς συνδυάζονται με της αισθήσεις και την ανθρώπινη κλίμακα. Οι υγροί χώροι στα νηπιαγωγεία Reggio, οργανώνονται από έπιπλα στο επίπεδο των παιδιών, ώστε τα παιδιά να είναι αυτόνομα. Επίσης, έχουν πολλούς καθρέπτες σε περίεργα σχήματα και νιπτήρες – παιχνίδια του νερού.

κ 4.5 Παραδείγματα

Παρουσιάζονται δύο παραδείγματα εκπαιδευτικών κέντρων της θεωρίας Reggio Emilia. Πρόκειται για το ιστορικό νηπιαγωγείο "Diana Preschool" που κατασκευάστηκε την δεκαετία το εβδομήντα και το σύγχρονο σχολείο, "Beelieve Preschool of Life", στο Μεξικό.

"Diana Preschool"

Νηπιαγωγείο

Αρχιτεκτονικό γραφείο:

Έργο του δήμου Reggio Emilia

(αρχιτέκτονας: Millo)

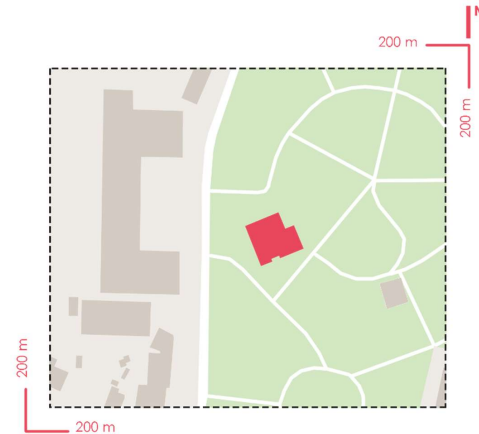
(σύμβουλοι: Tullio Zini, Nino Squarzi)

Τοποθεσία:

Reggio Emilia, Ιταλία

Έτος κατασκευής:

1970

κ 4.5 2.

Εντός του δημόσιου πάρκου "Parco del Popolo", τοποθετείται το νηπιαγωγείο Diana, περιτριγυρισμένο από το φυσικό τοπίο και χώρους πολιτισμού, όπως το δημοτικό θέατρο "Romolo Valli" και το πανεπιστήμιο της Μόντενα.²⁴¹

Το εκπαιδευτικό κέντρο Diana κατασκευάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του εβδομήντα, χάρις της συλλογικής προσπάθειας του δήμου Reggio Emilia και της παιδαγωγικής κοινότητας Reggio. Πρόκειται για το πρότυπο σχολείο της παιδαγωγικής θεωρίας του Loris Malaguzzi, καθώς όπως περιγράφει η Vea Vecchi στο βιβλίο της "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκπαιδευτικοί και αρχιτέκτονες δούλεψαν μαζί για έναν ολόκληρο χρόνο και μελέτησαν πως ο σχολικός χώρος μπορεί να είναι ευχάριστος για τα παιδιά και τους ενήλικες.²⁴²

²⁴¹ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα στους διαδικτυακούς χάρτες, ιστοσελίδα "google maps".

²⁴² Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010, σελ. 83-84

Πάνω σε αυτή την έρευνα γεννήθηκε η ιδέα της κεντρικής πλατείας (piazzza), η τυπική κυκλική οργάνωση των χώρων και το μέρος του μικρού ατελιέ (mini atelier) εντός της εκπαιδευτικής τάξης.²⁴³

Το νηπιαγωγείο Diana, αποτελείται από τρεις αίθουσες διδασκαλίας, την κουζίνα, το κεντρικό εργαστήριο εικαστικών και τους υγρούς χώρους, όλοι αρθρωμένοι γύρω από την πλατεία. Αυτός ο μεγάλος κοινόχρηστος χώρος λειτουργεί ως το κέντρο του σχολείου, μεταμορφώνεται σε κατώφλια και χώρους στάσης κοντά στην αίθουσες διδασκαλίας, μετατρέπεται στον χώρο της τραπεζαρίας, είναι τόπος παιχνιδιού και στεγάζει δύο γυάλινα αιθρία.²⁴⁴

Το σχολείο φιλοξενεί παιδιά από τριών έως πέντε χρόνων, σε τρεις αίθουσες διδασκαλίας, ειδικά σχεδιασμένες για την εκάστοτε ηλικιακή κατηγορία.²⁴⁵ Κάθε τάξη τοποθετείται σε χώρους σχηματισμού Γ και χωρίζεται σε ζώνες δραστηριοτήτων ανάλογα τις ανάγκες των παιδιών.

Συγκεκριμένα η αίθουσα των πιο μικρών παιδιών (τριών ετών), διαρθρώνεται μέσα από τα έπιπλα και τις εξοχές του χώρου, σε δυο ζώνες μαθήσεις και τον τόπο χαλάρωσης. Ενώ το μικρό ατελιέ οριοθετείται από γυάλινους τοίχους. Στην μεσαία τάξη (τεσσάρων ετών) παρατηρείται ότι υπάρχει μια μεγάλη κεντρική ζώνη τυπικής διάταξης, ο χώρος χαλάρωσης παραμένει ο ίδιος και το εικαστικό εργαστήριο μεγαλώνει και αποκτά έναν δεύτερο χώρο, για κατασκευές. Τέλος στην αίθουσα των μεγαλύτερων παιδιών, το μέρος της ηρεμίας μετατρέπεται σε αίθουσα προβολών και το ατελιέ περιλαμβάνει το στούντιο μουσικής.²⁴⁶

Όπως έχει αναφερθεί στην αρχή της εργασίας, η επαφή με την φύση είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη των παιδιών²⁴⁷, για αυτό στο κέντρο Diana όλοι οι εξωτερικοί χώροι επηρεάζονται από το φυσικό στοιχείο. Ο σχεδιασμός των εσωτερικών αιθριών θυμίζει μια ξύλινη βεράντα που λούζεται από τις ακτίνες του ηλίου και περιβάλλεται από δέντρα και χαμηλή φύτευση. Ενώ ο ιδιωτικός προαύλιος χώρος μιμείται τις αισθήσεις του εξωτερικού πάρκου.²⁴⁸

²⁴³ Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010, σελ. 84

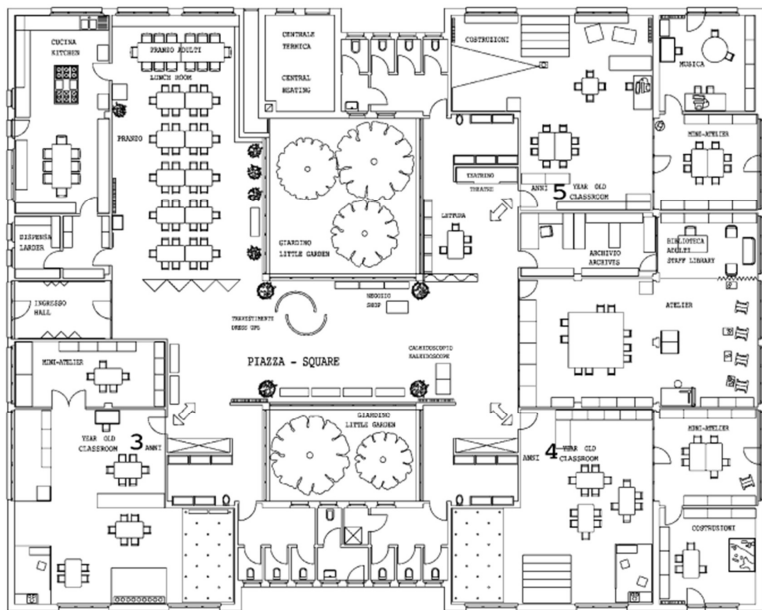
²⁴⁴ Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation", εκδόσεις Frederick A. Praeger, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2011, σελ. 335-336

²⁴⁵ Ο.π. Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, σελ. 334

²⁴⁶ Σ: προσωπική παρατήρηση από την κάτοψη και το φωτογραφικό υλικό.

²⁴⁷ Σ: Βιβλιογραφική αναφορά 189, σελίδα 122

²⁴⁸ Σ: προσωπική παρατήρηση από την κάτοψη και το φωτογραφικό υλικό.

κ 4.ε 18.

κ 4.ε 19.

Η εκπαιδευτική αίθουσα για τα παιδιά τεσσάρων ετών.

κ 4.ε 20.

Κεντρική πλατεία-τραπεζαρία.

κ 4.ε 3.

- Διαδρομές, πορείες
- ☞ Κατώφλι (τάξη - κεντρική πλατεία)
- ☹ Κεντρική πλατεία (piazza)
- Εσωτερικοί χώροι εκπαίδευσης (τάξεις, εργαστήρια)
- ☹ Φυσικό τοπίο (δέντρα, θάμνοι, χαλίκια, γρασίδι)

κ 4.ε 21.

Μικρό ατελιέ

κ 4.ε 24.
Όψη από το πάρκο

κ 4.ε 22 - κ 4.ε 23. Κεντρική πλατεία (piazzza)

κ 4.ε 25. - κ 4.ε 26.
Εσωτερικό αίθριο

"Beelieve Preschool of Life"

Νηπιαγωγείο

Αρχιτεκτονικό γραφείο:

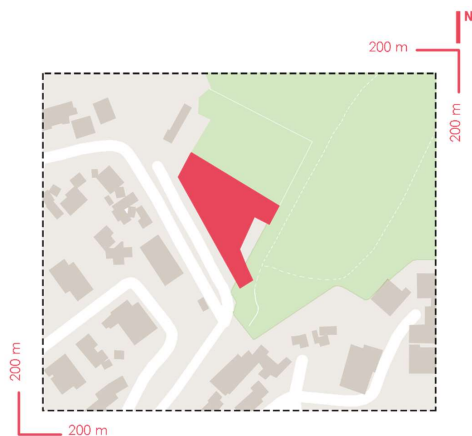
3Arquitectura

Τοποθεσία:

Guadalajara, Μεξικό

Έτος κατασκευής:

2018

κ 4.δ 4.

Στην πυκνοκατοικημένη πόλη Guadalajara του Μεξικού και στις παρυφές του εθνικού πάρκου "Los Colomos", κατασκευάζεται το νηπιαγωγείο "Beelieve Preschool of Life".²⁴⁹

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα παρουσιάζεται μια ενδιαφέρουσα παραλλαγή της τυπικής διάταξης των σχολείων Reggio Emilia. Οι αίθουσες διδασκαλίας και τα εργαστήρια τοποθετούνται στους ορόφους του κτηρίου, γύρω από την "ανοιχτή" κεντρική πλατεία. Για την ακρίβεια, η πλατεία (piazza) αντιμετωπίζεται σαν μια υπαίθρια "αγορά", συνδέει όλες τις αίθουσες, επιβάλλει την συνάντηση των μελών της σχολικής κοινότητας και δημιουργεί κατακόρυφες σχέσεις μέσα από μπαλκόνια, τρύπες και αίθρια.²⁵⁰

Οι αρχιτέκτονες επηρεασμένοι από την αξία της "συμμετοχής", που περιγράφει η φιλοσοφία Reggio²⁵¹, προσεγγίζουν τον ισόγειο χώρο και την είσοδο του σχολείου ως μια πιλοτική, ένας ανοιχτός χώρος που καλωσορίζει, όχι μόνο τους μαθητές αλλά και όλη την ντόπια κοινότητα.²⁵²

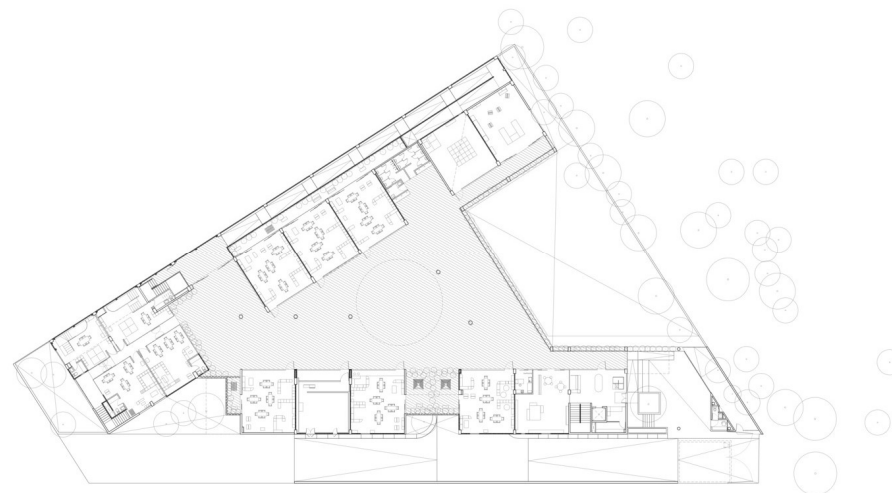
²⁴⁹ Σ: Παρατηρήσεις από προσωπική έρευνα στους διαδικτυακούς χάρτες, ιστοσελίδα "google maps".

²⁵⁰ "3Arquitectura", περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily".

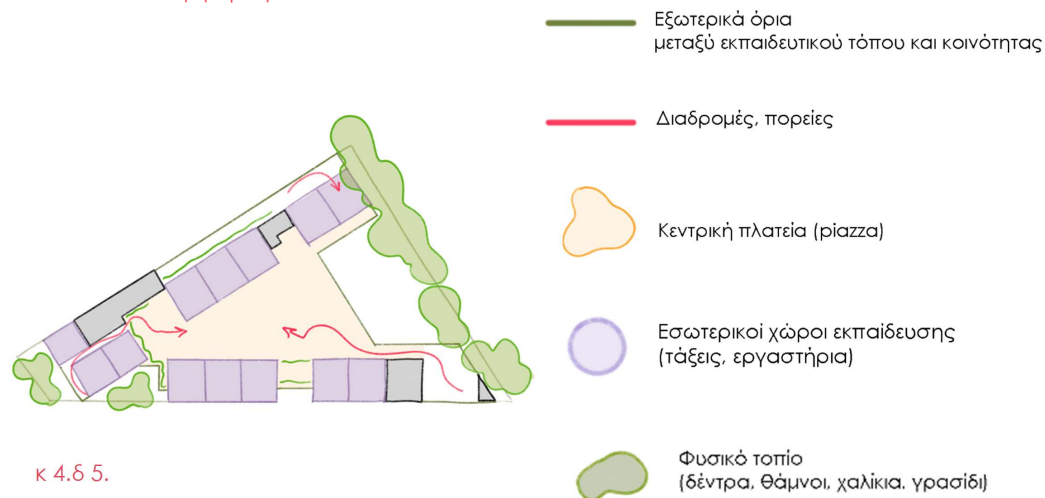
²⁵¹ Σ: Αναφορά στην ενότητα "κ 4.3 Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον – μεταβατικοί χώροι", σελίδα 137

²⁵² Ο.π. "3Arquitectura", περιγραφή έργου

Από την κάτοψη παρατηρείται ότι οι τάξεις και τα εργαστήρια έχουν ένα καθαρό τετράγωνο σχηματισμό και δεν ακολουθούν τις χαρακτηριστικές διατάξεις και εξοχές των τυπικών αιθουσών της θεωρίας Reggio. Με αποτέλεσμα, η σχεδιαστική ομάδα να πρέπει, να βρει έναν άλλο τρόπο να οριοθετήσει τον χώρο και να δημιουργήσει ζώνες δράσεων. Την λύση πρόσφερε ο εξοπλισμός και τα έπιπλα της αίθουσας, όπως είπαν και οι ίδιοι « διαμορφώνουμε αρθρωτά έπιπλα με μεθοδολογίες εργονομίας και χρηστικότητας, κατάλληλα για διαφορετικά στάδια ανάπτυξης. »²⁵³

κ 4.ε 27. Κάτοψη ορόφου

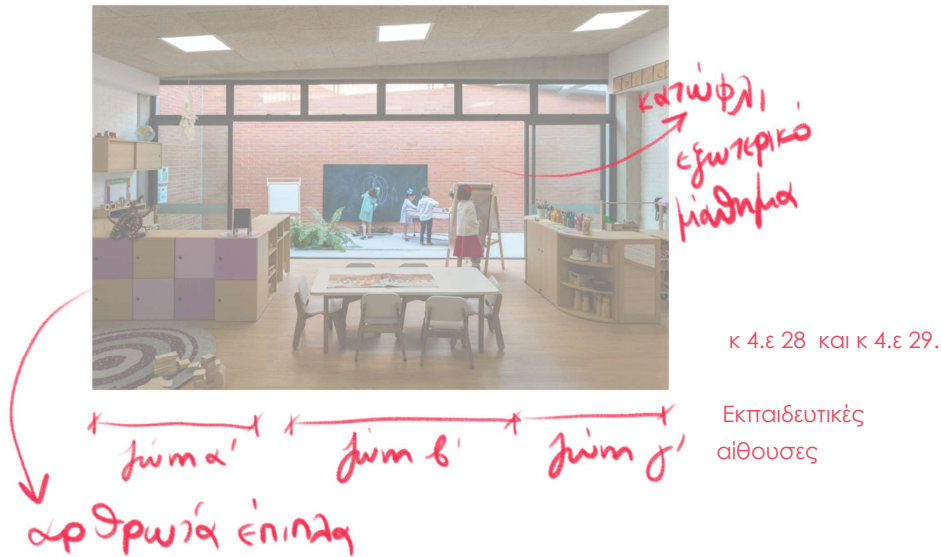

κ 4.δ 5.

²⁵³ Αναφορά κατά λέξη, ο.π. "3Arquitectura", περιγραφή έργου

Στο εσωτερικό του κτηρίου από σκυρόδεμα, οι τάξεις και τα εργαστήρια φωτίζονται από απλά χρώματα, όπως το άσπρο και περιβάλλονται από ζεστά υλικά, σαν το ξύλο.²⁵⁴ Κάθε αίθουσα έχει μια προσωπική παλέτα χρωμάτων, όπως τόνι του μπλε, με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά κατατοπίζονται και οικειοποιούνται με τον χώρο.²⁵⁵

κ 4.ε 30 και κ 4.ε 31. Η υπαίθρια κεντρική πλατεία (piazza)

²⁵⁴ Σ: προσωπική παρατήρηση από το φωτογραφικό υλικό.

²⁵⁵ "3Architecture", περιγραφή έργου σε αρχιτεκτονικό περιοδικό, ιστοσελίδα "archdaily"

κ. 4.6 Συμπεράσματα

Η εκπαιδευτική θεωρία Reggio Emilia δεν είναι το αποτέλεσμα μια μονομερούς οπτικής ή το δόγμα των στοχαστικών σκέψεων του Loris Malaguzzi. Αντίθετα είναι το αποτέλεσμα μιας συλλογικής διαδικασίας. Στην φιλοσοφία Reggio η εκπαίδευση και κατά επέκταση η ανάπτυξη των μικρών παιδιών, αφορά όλα τα μέλη της κοινότητας.

Η μέθοδος Reggio Emilia προκύπτει από την αξία της συμμετοχής και την παρατήρηση. Σε αυτά τα σχολεία οι παιδαγωγοί, οι δάσκαλοι, οι γονείς και οι ντόπιοι αρχιτέκτονες δουλεύουν μαζί, ερευνούν και αφουγκράζονται το παιδί. Οι απόψεις, οι ανάγκες και τα ένστικτα των παιδιών χαράζουν τον δρόμο της παιδαγωγικής θεωρίας και ορίζουν τα χωρικά χαρακτηριστικά του σχολικού περιβάλλοντος. Ο τόπος της μάθησης είναι αλληλένδετος με την εκπαιδευτική διαδικασία, όπως λέει και ο Malaguzzi, ο χώρος είναι ο "τρίτος εκπαιδευτικός" των παιδιών.²⁵⁶

Τα σχολεία Reggio είναι κοινωνικοί τόποι σχεδιάζονται με εξωστρέφεια και δημιουργούν χωρικές αφορμές για ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις. Συγκεκριμένα, το βασικό χαρακτηριστικό της σχολικής αρχιτεκτονικής στα κέντρα Reggio Emilia, είναι ο κεντρικός τόπος σύνδεσης και συναντήσεων ή όπως τον ονομάζουν "piazza", η κεντρική πλατεία της πόλης. Όλες οι αίθουσες και τα εργαστήρια αρθρώνονται γύρω από την πλατεία και δημιουργούν μια κυκλική, ροϊκή κίνηση που θυμίζει την γενική διάταξη ενός μικρού χωρίου.

Οι τάξεις, παρόμοια με τις αίθουσες διδασκαλίας της Maria Montessori, δεν έχουν ορθοκανονικά σχήματα, αλλά έχουν γωνίες και προεξοχές που θυμίζουν ένα σπίτι. Μέσα σε αυτούς τους χώρους η μάθηση δημιουργεί ζώνες για επιτραπέζιες ασχολίες, παιχνίδι και καλλιτεχνικές ανησυχίες.

Οι εκπαιδευτικές αίθουσες στα σχολεία Reggio χωρίζονται συνηθώς σε τρεις βασικές ζώνες και την γωνιά της ηρεμίας και χαλάρωσης. Η πρώτη ζώνη αφορά την τυπική διάταξη, με θρανία και καρέκλες, η δεύτερη ζώνη είναι αφιερωμένη στην ελεύθερη δράση και η τρίτη αφιερώνεται στις εικαστικές δράσεις. Για την ακρίβεια η εικαστική έκφραση και οι τέχνες είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του εκπαιδευτικού προγράμματος Reggio Emilia, για αυτό κάθε σχολείο εκτός από τα μικρά ατελιέ εντός των τάξεων, έχει και ένα μεγάλο εικαστικό εργαστήριο, φιλόξενο για όλους.

Συμπερασματικά η εκπαιδευτική θεωρία Reggio Emilia, προσπαθεί να προσεγγίσει όλες τις παραμέτρους που επηρεάζουν την εκπαίδευση των μικρών παιδιών και να οικοδομήσει τύπους, υλικούς και μη, όπου κάνουν τα παιδιά να νιώθουν ασφάλεια, με τελικό στόχο την αυτοβούληση τους.

²⁵⁶ Teresa Strong-Wilson και Julia Ellis, ερευνητικό άρθρο "Children and Place: Reggio Emilia's environment as third teacher", Πανεπιστήμιο McGill, Καναδάς, 2007

Η εργασία μελετά την εξέλιξη της σύγχρονης παιδοκεντρικής μάθησης, μέσα από τέσσερις βασικές και ευρέως διαδεδομένες εκπαιδευτικές φιλοσοφίες.

Συγκεκριμένα ο Friedrich Froebel ήταν ο πρώτος που τοποθέτησε το παιδί στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και αξίωσε το παιχνίδι ως μια διαδικασία μάθησης, απαραίτητη για την σωστή ανάπτυξη των παιδιών. Η φρομπελιανή μέθοδος εστιάζει στην έμπρακτη μάθηση και στην επαφή με την φύση. Ο Froebel πίστευε ότι το σχολικό περιβάλλον πρέπει να είναι πλούσιο σε δραστηριότητες και εμπειρίες, για αυτό η φιλοσοφία του στηρίχθηκε στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις και στην σύνδεση με την χλωρίδα και την πανίδα του τόπου. Καθώς το αρχιτεκτονικό περιβάλλον κατασκευάζεται ανάμεσα σε τόπους πρασίνου και ελευθέρους, ανοιχτούς χώρους συνάθροισης.

Επιπλέον στα εκπαιδευτικά κέντρα του Froebel οι διάδρομοι και οι μεταβατικοί χώροι, δεν είναι ανενεργοί και αμήχανοι όπως σε ένα τυπικό σχολείο. Έχουν υπόσταση και αντιμετώπιζονται ως τόποι σύνδεσης, μια πρακτική που ακολούθησαν και οι υπόλοιπες φιλοσοφίες.

Όλες οι παιδαγωγικές θεωρίες του Froebel, δεν είναι αυθαίρετες σκέψεις, προέρχονται από την παρατήρηση των μικρών παιδιών. Όπως και στις θεωρίες των Maria Montessori και Loris Malaguzzi, η παρατήρηση των μαθητών είναι η βασική ερευνητική μέθοδος της παιδοκεντρικής προσέγγισης. Από την μελέτη διαπιστώθηκε ότι ο Friedrich Froebel, θέτει τα θεμέλια της σημερινής εκπαίδευσης και εμπνέει τις επόμενες εκπαιδευτικές θεωρίες.

Ύστερα ακολουθεί η θεωρία του Rudolf Steiner, όπου προσεγγίζει την μάθηση μέσα από μια πιο πνευματική, νοητική οπτική, καθώς για τον ίδιο, για να είναι επιτυχημένο ένα εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να εστιάζει σε όλες τις πτυχές του ατόμου (νους, ψυχή και σώμα).

Η διανοητική φιλοσοφία του Steiner, δεν στηρίζεται τόσο στην αρχή της παρατήρησης των παιδιών, σαν τις οι άλλες εκπαιδευτικές θεωρίες, αντίθετα όπως λένε μερικοί εκπαιδευτικοί του συστήματος, πολλές από τις αρχές της φιλοσοφίας Waldorf, είναι αβάσιμες και προσωπικές σκέψεις του Steiner²⁵⁷, λόγω της εμπλοκής του πνευματικού στοιχείου.

Παρόλα αυτά ο Rudolf Steiner ήταν ο πρώτος που μελέτησε τα αναπτυξιακά στάδια των παιδιών μέχρι την ενηλικίωση, εστίασε στις τέχνες και στις καλλιτεχνικές σπουδές, οικειοποίησε την ελεύθερη κάτοψη και την ροϊκή κίνηση και μίλησε για την οργάνωση της εκπαιδευτικής αίθουσας σε γωνιές δραστηριοτήτων (αρχή των ζωνών).

Στην συνέχεια η Maria Montessori, ασχολείται με την ψυχική υγεία των παιδιών και εστιάζει στην αυτοβούληση και την εμψύχωση της αυτοπεποίθησης των μαθητών. Για αυτό η αρχιτεκτονική των μοντεσσοριανών σχολείων, αφιερώνεται στην ελεύθερη κίνηση των παιδιών και στις κοινωνικές σχέσεις. Ο χώρος του σχολείου χαρακτηρίζεται από αρθρωτές αίθουσες και τις υψομετρικές διαφορές του δαπέδου και της οροφής, αυτές οι συνθήκες δημιουργούν νέους τόπους συναντήσεων και στάσης, καθώς προωθούν την κοινωνικοποίηση των παιδιών.

Ακόμη η Montessori εξέλιξε την φιλοσοφία των ζωνών, γωνιών δράσεων. Οι τάξεις στα σχολεία της, οροθετούνται από ζώνες ήπιας συγκέντρωσης ή ενεργής δράσης και επιτρέπουν στα παιδιά να εργαστούν ήσυχα, μόνα τους ή σε ομάδα και να εξασκήσουν την δεξιότητα της αυτοδραστηριοποίησης.

Τέλος η Montessori έπλασε την παιδαγωγική της μέθοδο πάνω σε παρόμοια αναπτυξιακά στάδια σαν αυτά του Rudolf Steiner.

²⁵⁷ Margunn Bjørnholt, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014, σελ122

Η τελευταία παιδαγωγική θεωρία που μελετήθηκε είναι η Reggio Emilia, πρόκειται για μια συλλογική εκπαιδευτική φιλοσοφία, όπου όλα τα μέλη της κοινότητας εργάζονται για την ανατροφή και εκμάθηση των μικρών παιδιών.

Η εκπαιδευτική διαδικασία στην μέθοδο Reggio είναι μια συμμετοχική διεργασία και το σχολικό περιβάλλον είναι ένας κοινωνικός τόπος, για αυτό τα σχολεία σχεδιάζεται με εξωστρέφεια και επικεντρώνεται στου μεταβατικούς χώρους και στους τόπους κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Συγκεκριμένα οι αίθουσες διδασκαλίας και τα εργαστήρια οργανώνονται γύρω από έναν κεντρικό χώρο, την λεγόμενη πλατεία (piazza).

Η φιλοσοφία Reggio είναι πολύ κοντά στην θεωρία της Montessori, επειδή οι εκπαιδευτικές αίθουσες έχουν παρόμοια οργάνωση και χωρίζονται σε ζώνες δραστηριοτήτων ανάλογα τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών.

Συμπερασματικά, όλες οι θεωρίες που μελετήθηκαν τοποθετούν το παιδί στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και σκοπεύουν στην ανάπτυξη ισχυρών και αυτόβουλων παιδιών, επομένως έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά, όπως:

1. η ελευθερία στην κίνηση
2. οι κοινωνικές σχέσεις και οι μεταβατικοί χώροι
3. η επαφή με το φυσικό τοπίο
4. η κλίμακα του παιδιού

1.Η ελευθερία στην κίνηση

Όπως ανέφεραν όλες οι εκπαιδευτικές θεωρίες, τα παιδιά πρέπει να νιώθουν άνετα στον χώρο του σχολείου και να κινούνται ελεύθερα, να σκέφτονται μόνα τους και να λαμβάνουν πρωτοβουλίες, για αυτό οι χώροι των σχολείων, ενώ μπορεί να διαφέρουν ως προς την διάταξη και την μορφολογία, βασίζονται σε παραλλαγές την ανοιχτής κάτοψης, δημιουργούν ροϊκούς χώρους και εξαφανίζουν τους τυπικούς διαδρόμους.

2.Οι κοινωνικές σχέσεις και οι μεταβατικοί χώροι

Οι μεταβατικοί χώροι συμβολίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και αντιμετωπίζονται ως τόποι συναντήσεων, επειδή οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι πολύ σημαντικές για την ανάπτυξη των παιδιών. Όπως είδαμε στο "μέρος 3: ευρήματα" οι θεωρίες δίνουν υπόσταση στους μεταβατικούς χώρους και η αρχιτεκτονική τους αντιμετωπίζει σαν χώρους στάσης και συγκέντρωσης, πλατείες, κατώφλια και χώροι υποδοχής.

3.Η επαφή με το φυσικό τοπίο

Η επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον και κυρίως το φυσικό τοπίο, είναι βασική μέριμνα στα σχολεία όλων των εκπαιδευτικών θεωριών. Το φυσικό στοιχείο επικρατεί σε όλους του εκπαιδευτικούς τόπους, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό των κτηρίων.

4.Η κλίμακα του παιδιού

Για να οικειοποιηθεί το παιδί τον χώρο του σχολείου και για να νιώσει ότι είναι πραγματικά ελεύθερο να επεξεργαστεί το περιβάλλον, ο εκπαιδευτικός χώρος πρέπει να ακολουθεί την κλίμακα του παιδιού. Τα παιδιά έχουν άλλες αναλογίες από τους ενήλικες και επομένως αντλαμβάνονται διαφορετικά τον κόσμο, για αυτό είναι σημαντικό οι χώροι που είναι αφιερωμένοι στα παιδιά να ακολουθούν τις διαστάσεις τους.

Από τα χωρικά αποτυπώματα συμπεραίνουμε πως ο σχολικός χώρος δεν είναι ένα απλό κτήριο, είναι ένας ζωντανός οργανισμός, κατακερματίζεται σε μικρές ομάδες, δημιουργεί χώρους για όλη την σχολική κοινότητα, καθώς μεταβάλλεται συνεχώς για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του χρήστη.

Η ώσμωση, είναι το βασικό στοιχείο των σχολείων που παρουσιάστηκαν στις ενότητες των παραδειγμάτων. Όσο πιο πολύ ο σχολικός χώρος συνδιαλέγεται με την κοινότητα, τους χρήστες, το φυσικό τοπίο και το εξωτερικό περιβάλλον, τόσο πιο ζεστός και φιλόξενος γίνεται. Μόνο όταν αγκαλιάσει όλες τις παραμέτρους που επηρεάζουν τον προσωπικό κόσμο των παιδιών, μπορεί το σχολείο να είναι πραγματικά επιτυχημένο.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια, ότι μόνο τα σχολεία που κατασκευάζονται από την αρχή και είναι βασισμένα πάνω σε μια συγκεκριμένη θεωρία μπορούν να είναι επιτυχημένα και ευχάριστα για τον χρήστη. Η συμπεριφορά των παιδιών και η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών είναι το κλειδί για ένα ευχάριστο σχολικό περιβάλλον, συχνά οι δάσκαλοι που αφουγκράζονται καλύτερα τα παιδιά από τους αρχιτέκτονες, επεμβαίνουν στο υφιστάμενο σχολικό περιβάλλον με απλά υλικά και δημιουργούν ζωντανούς χώρους που η αρχιτεκτονική μελέτη και τα ακριβά υλικά αδυνατούν να συλλάβουν.

Συμπερασματικά, οι εκπαιδευτικές θεωρίες και τα χωρικά διαγράμματα δεν παρουσιάζονται ως δόγμα και αυστηροί κανόνες αλλά είναι πηγή έμπνευσης. Η έρευνα τεκμηρίωσε ότι το βασικό συστατικό για να σχεδιαστεί ένα φιλόξενο σχολείο, είναι η **κατανόηση**, όσοι εμπλέκονται με την σχεδιαστική διαδικασία πρέπει να διερευνούν, να αναρωτηθούν και να προβληματιστούν για ποιους πραγματικά σχεδιάζουν.

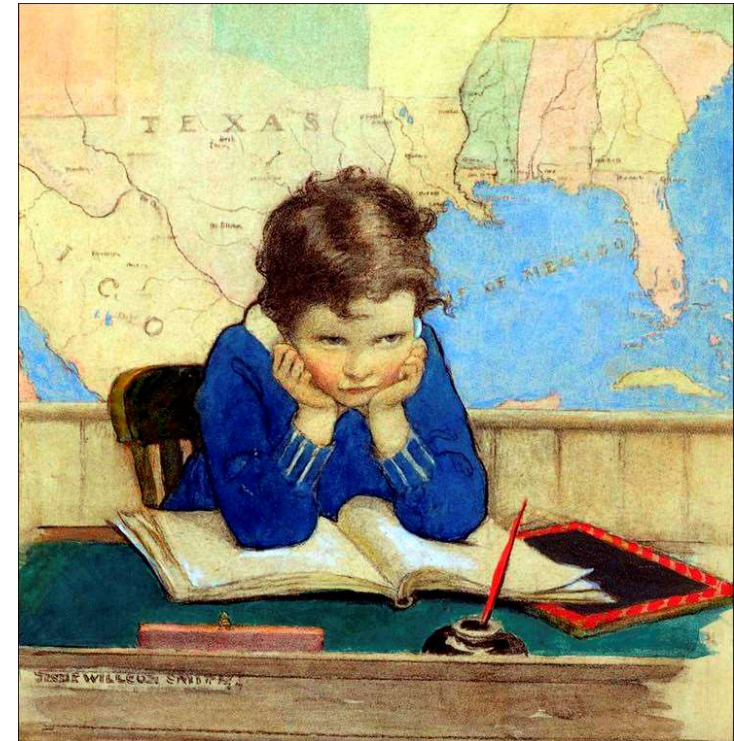

1. Irene M. Lilley, *"Friedrich Froebel: A Selection from His Writings"*, εκδόσεις Πανεπιστημίου Cambridge, Cambridge UK, 1967
2. Tiffeni Goesel, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο *"Rediscovering Kindergarten: The Life and Legacy of Friedrich Froebel"*
Αναρτήθηκε από: <https://www.communityplaythings.com>
3. Kristina Preidyte, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο *"Friedrich Froebel: The Architect of Early Childhood Education"*
Αναρτήθηκε από: <https://www.hatching-dragons.com>
4. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο *"Froebel's principles and practice today"*, κέντρο Froebel Trust
Αναρτήθηκε από: <https://www.froebel.org.uk>
5. Sarah Scott, *"Architecture for children"*, εκδόσεις ACER Press (Australian Council for Educational Research Ltd), Αυστραλία
6. Joachim Liebschner, *"A Child's Work: freedom and guidance in Froebel's educational theory and practice"*, the Lutterworth Press, Cambridge UK, 1992
Αναρτήθηκε από: <https://archive.org>
7. Immanuel Kant, *"Fundamental Principles of the Metaphysic of Morals"*, μετάφραση από τον Γιάννη Τζαβάρα, εκδόσεις Δωδώνη, Ελλάδα, 1984
8. Δρ. Stella Louis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο *"A Froebelian Approach: Observing young children"*, κέντρο Froebel Trust, ιστοσελίδα *"Froebel Trust"*
9. Friedrich Froebel, *"The Education of Man"*, μετάφραση από την Josephine Jarvis, εκδόσεις A. Lovell & Co., Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1886
10. Άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο *"The Froebel Approach"*
Αναρτήθηκε από: <https://www.careforkids.com.au>
11. Natascha Meuser, συνέντευξη με τίτλο *"Educational buildings for children"*, 2019
Αναρτήθηκε από: <https://www.froebel-gruppe.de>
12. Helen Adams και Emma Short, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο *"A Froebelian approach: Creating environments for children to play and learn"*, κέντρο Froebel Trust

13. Helen Tovey, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "A Froebelian approach: Outdoor play and exploration", κέντρο Froebel Trust
14. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://architizer.com>
15. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>
16. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://froebelbande.froebel.info/>
17. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://educationsnapshots.com>
18. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://gernotschulzarchitektur.de>
19. "Ανθρωποσοφία", λήμμα από την εγκυκλοπαίδεια Britannica, ιστοσελίδα britannica.com
Αναρτήθηκε από: <https://www.britannica.com>
20. "The Waldorf Approach", στοιχεία από την ιστοσελίδα του σχολείου "Michael Oak Waldorf School"
Αναρτήθηκε από: <https://www.michaeloak.org.za>
21. Deanna Kuhn, κεφάλαιο "Piaget's Child as Scientist", απόσπασμα από το βιβλίο "Piaget's Theory: Prospects and Possibilities", εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1992
22. Rudolf Steiner, "Rhythms of Learning: selected lectures of Rudolf Steiner", επιμέλεια Roberto Trostli, εκδόσεις Anthroposophic press, Ιλινόις ΗΠΑ, 1998
23. Άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Waldorf educational theory"
Αναρτήθηκε από: <https://www.essaycompany.com>
24. Rudolf Steiner, διάλεξη "The Child's Changing Consciousness and Waldorf Education", διαδικτυακό αρχείο Rudolf Steiner
Αναρτήθηκε από: <https://rsarchive.org>
25. Rudolf Steiner, "The Education of the Child: in the Light of Anthroposophy", μετάφραση George Adams και Mary Adams, εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1965
26. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.fernkids.com>
Anna Kamitsis, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "Geometry in a Waldorf School", Αναρτήθηκε από: <https://www.steinerschool.org>
27. Rudolf Steiner, "Ways to a New Style in Architecture", εκδόσεις Psychology Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1927, σελ.11
28. Audrey Migliani, διαδικτυακό άρθρο με τίτλο "How to design schools and interiors based on Waldorf pedagogy", μετάφραση από José Tomás Franco
Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>
29. Vrinda Kapoor, ερευνητική εργασία με τίτλο "Early Waldorf School Architecture: A study of the design of the Vrije School, the Hague", Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Delft, Ολλανδία, 2023
30. Margunn Bjørnholth, ερευνητική εργασία με τίτλο "Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education", Κολλέγιο Rudolf Steiner, Νορβηγία, 2014
31. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.fernkids.com>
32. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://acaciawaldorfschool.com>
33. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://elmfield.com/>
34. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://localarchitecture.ch>
35. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.swedishwood.com>
36. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.designboom.com>

37. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://afasiarchzine.com>
38. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>
39. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://ersge.ch/en/primaire>
40. Maria Montessori, "The Discovery of the Child", μετάφραση από M. Joseph Costelloe, S.J. the Creighton University, εκδόσεις Ballantine Books, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1972
41. Daniel Clifford, διαδικτυακό άρθρο "The Life and Legacy of Maria Montessori", 2015
Αναρτήθηκε από: <https://www.springsmontessori.com>
42. Paula Polk Lillard, "Montessori: A Modern Approach", εκδόσεις Schocken Books, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 1972
43. Nicoletta Rosati, ερευνητική εργασία με τίτλο "Montessori Method and Universal Design for Learning: two methodologies in conjunction for inclusive early childhood education", Πανεπιστήμιο LUMSA Ρώμης, 2021
44. Συλλογή διαλέξεων της Maria Montessori, "The 1946 London Lectures", επιμέλεια Annette Haines, εκδόσεις Montessori – Pierson publishing company, Ολλανδία, 2012
45. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Montessori education",
Αναρτήθηκε από: <https://montessori-nw.org>
46. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "The Importance of Teamwork in a Montessori Classroom", 2024
Αναρτήθηκε από: <https://www.standrewsmontessori.com>
47. Συλλογή διαλέξεων της Maria Montessori, "Citizen of the World: Key Montessori Readings", επιμέλεια Ginni Sackett, εκδόσεις Montessori – Pierson publishing company, Ολλανδία, 2019
48. Διαδικτυακό άρθρο ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο "Child Development Stages: Montessori Planes of Development"
Αναρτήθηκε από: <https://www.leelanaumontessori.org>
49. Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών της Λουκέρνης και το κέντρο "Association Montessori Internationale"), "Montessori Architectural Patterns", 2018
50. Kevser Çuldur, ερευνητική εργασία με τίτλο "Learning from a building: Montessori School Delft", Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Αϊντχόφεν, Ολλανδία, 2019
51. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://montessori-architecture.org>
52. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>
53. Gabriela Kelemen, ερευνητικό άρθρο "The Reggio Emilia Method, a modern approach of preschool education", πανεπιστήμιο Aurel Vlaicu, Ρουμανία, 2013
54. Linda Thornton και Pat Brunton, "Understanding the Reggio approach", εκδόσεις David Fulton Publishers Ltd, Αγγλία, 2005

55. Loris Malaguzzi, "Fragments V: School, buildings, furnishing: Parallel lives, impossible lives?", επιμέλεια Paola Cagliari, Claudia Giudici, Nando Rinaldi και Vea Vecchi, εκδόσεις Reggio Children, Ιταλία, 2022
56. Linda Kinney και Pat Wharton, "An Encounter with Reggio Emilia, children's early learning made visible", εκδόσεις Routledge - Taylor & Francis Group, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2008
57. Στοιχεία από την "Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών" | Αναρτήθηκε από: <https://ddp.gr/>
58. Lella Gandini και Carolyn Edwards με τίτλο "Bambini: The Italian Approach to Infant/Toddler Care", εκδόσεις Teachers College Press, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2001
59. Teresa Strong-Wilson και Julia Ellis, ερευνητικό άρθρο "Children and Place: Reggio Emilia's environment as third teacher", Πανεπιστήμιο McGill, Καναδάς, 2007
60. Carolyn Edwards, Lella Gandini και George Forman, "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation", εκδόσεις Frederick A. Praeger, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2011
61. D. O'Connor, ερευνητικό άρθρο "Reggio Emilia: Beauty as Education", εκδόσεις Gill & MacMillan, Ιρλανδία, 2012
62. Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010
63. Vea Vecchi, "What kind of space for living well in school?", απόσπασμα από το βιβλίο, "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998
64. Ομάδα συγγραφέων, "Project Zero: Making Learning Visible- Children as individual and group learners", εκδόσεις Reggio Children, ΗΠΑ, 2001
65. Ομάδα συγγραφέων (ερευνά από την Ακαδημία Domus του Μιλάνου και το κέντρο Reggio Children), "Children, Spaces, Relations", Ιταλία, 1998
66. Διαδικτυακό άρθρο | Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

ε5. Πίνακας από τον Jessie Willcox Smith 1928

Εξώφυλλο. Προσωπικό σχέδιο

ε1. Προσωπικό σχέδιο

ε2. Εικονογράφηση της Felicita Sala

Αναρτήθηκε από: <https://felicitasala.blogspot.com/>

ε3. Εικονογράφηση της Claire Keane από το βιβλίο "Once Upon a Cloud"

Αναρτήθηκε από: <https://www.claireonacloud.com/>

ε4. Πίνακας της Jo Hélio trope, με τίτλο "La classe de mon père" 1994

Αναρτήθηκε από: <https://www.flickr.com>

ε5. Πίνακας από τον Jessie Willcox Smith 1928

<https://www.meisterdrucke.uk>

Κεφάλαιο 1

κ1.ε1. Αναρτήθηκε από: <https://www.froebel.org.uk>

κ 1.ε 2. - κ 1.ε 12. Αναρτήθηκαν από: <https://www.froebel-gruppe.de>

κ 1.ε 13. - κ 1.ε 24. Αναρτήθηκαν από: <https://architizer.com>

(κ 1.ε 16. - κ 1.ε 19. προσωπική επέμβαση)

κ 1.ε 25. Αναρτήθηκε από: <https://educationsnapshots.com>

κ 1.ε 26. - κ 1.ε 31. Αναρτήθηκαν από: <https://froebelbande.froebel.info/>

(κ 1.ε 26. - κ 1.ε 28. προσωπική επέμβαση)

Κεφάλαιο 2

κ2.ε1. Αναρτήθηκε από: <https://www.region-stuttgart.de>

κ 2.ε 2. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ 2.ε 3. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ 2.ε 4. Αναρτήθηκε από: <https://thecustodianus.com>

κ 2.ε 5. Αναρτήθηκε από: <https://www.waldorfkindergarten-goldberg.de/>

κ 2.ε 6. Αναρτήθηκε από: <https://www.ashwoodwaldorf.org>

κ 2.ε 7. Αναρτήθηκε από: <https://thewaldorfschool.org>

κ 2.ε 8. Αναρτήθηκε από: <https://www.ovws.org>

κ 2.ε 9. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ 2.ε 10. Αναρτήθηκε από: <https://dtflr.com>

κ 2.ε 11. - κ 2.ε 17. Αναρτήθηκαν από: <https://www.archdaily.com>

(κ 2.ε 14. - κ 2.ε 15. προσωπική επέμβαση)

κ 2.ε 18. - κ 2.ε 20. Αναρτήθηκαν από: <https://architizer.com>

Κεφάλαιο 3

κ3.ε1. Αναρτήθηκε από: <https://www.roma.com>

κ 3.ε 2. Αναρτήθηκε από: <https://www.metalocus.es>

κ 3.ε 3., κ 3.ε 4., κ 3.ε 6.- κ 3.ε 10., κ 3.ε 12.- κ 3.ε 14. Αναρτήθηκαν από: <https://montessori-architecture.org/>

κ 3.ε 5. - κ 3.ε 11. Αναρτήθηκαν από: <https://www.archdaily.com>

κ 3.ε 15. - κ 3.ε 23. Αναρτήθηκαν από: <https://montessori-architecture.org>

(κ 3.ε 17. - κ 3.ε 20. προσωπική επέμβαση)

κ 3.ε 34. - κ 3.ε 29. Αναρτήθηκαν από: <https://www.archdaily.com>

Κεφάλαιο 4

κ4.ε1. Αναρτήθηκε από: <https://www.reggiochildren.it>

κ4.ε2. Αναρτήθηκε από: <https://zhuanlan.zhihu.com>

κ4.ε3. Αναρτήθηκε από: <http://www.tulliozini.it>

κ4.ε4. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ4.ε5 - κ4.ε6. Αναρτήθηκαν από: <https://zpz-partners.squarespace.com/schools\>

κ4.ε7. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ4.ε8. Αναρτήθηκε από: <https://www.reggiochildren.it>

κ4.ε9. Αναρτήθηκε από: <https://www.indire.it>

κ4.ε10. Αναρτήθηκε από: <https://www.mammapretaporter.it>

κ4.ε11.- κ4.ε14.- Αναρτήθηκαν από: <https://zpz-partners.squarespace.com/schools\>

κ4.ε15. Αναρτήθηκε από: <https://zhuanlan.zhihu.com>

κ4.ε16. Αναρτήθηκε από: <https://www.archdaily.com>

κ4.ε17. Αναρτήθηκε από: <https://www.etonhouse.edu>

κ4.ε18. Αναρτήθηκε από: Vea Vecchi, "Art and Creativity in Reggio Emilia", εκδόσεις Routledge, Νέα Υόρκη ΗΠΑ, 2010, σελ.84

κ4.ε19.- κ4.ε26. Αναρτήθηκαν από: <https://www.flickr.com>

κ4.ε27.- κ4.ε31. Αναρτήθηκαν από: <https://www.archdaily.com>

(κ 4.ε 28. - κ 4.ε 29. προσωπική επέμβαση)

Διαγράμματα

δ1. Προσωπικό διάγραμμα

Κεφάλαιο 1

κ 1.δ 1. - κ 1.δ 6. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 2

κ 2.δ 1. - κ 2.δ 5. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 3

κ 3.δ 1. - κ 3.δ 4. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 4

κ 4.δ 1. - κ 4.δ 5. Προσωπικά διαγράμματα

Χωρικά αποτυπώματα

Κεφάλαιο 1

Χ. Απ. 1. - Χ. Απ. 11. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 2

Χ. Απ. 12. - Χ. Απ. 19. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 3

Χ. Απ. 20. - Χ. Απ. 29. Προσωπικά διαγράμματα

Κεφάλαιο 4

Χ. Απ. 30. - Χ. Απ. 37. Προσωπικά διαγράμματα